

X 232162

„A POLITIKÁBAN ÉS A SZERELEMBEN
NINCS MINDIG ÉS NINCS SOHA”

Antall József útja a miniszterelnökségig
(1932–1989)

Dokumentumkötet
(válogatás)

VERITAS
VERITAS INQUIRIT

MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2015

Összeállította, a lábjegyzeteket
és a bevezető tanulmányt írta
Tóth Eszter Zsófia

Lektorálta
Marinovich Endre

Sorozatszerkesztő
Marinovich Endre

© Tóth Eszter Zsófia, 2015
© VERITAS Történetkutató Intézet, 2015
© Magyar Napló, 2015

ISBN 978-615-5465-38-3

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001152657

X 232 162

„Csak annyit mondtam:
Iszonyú nehéz lesz”¹

¹ Nagy Gáspár: Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007. 241. o.

TARTALOM

Bevezető	11
----------------	----

Dokumentumok

I. Tanulmányok, pályakezdés, az 1956-os forradalom és megtorlás	25
1. Antall József érettségi jegyzőkönyve (Bp. V. ker[ület] állami Ady Endre Gimnázium, 1950.)	25
2. Jegyzőkönyv a Budapest V. ker. állami Ady Endre Gimnáziumban 1950. évi jún. hó 10-13 napján tartott szóbeli érettségi vizsgáról. Budapest V. ker. állami Ady Endre Gimnázium	27
3. Antall József önéletrajza segédlevéltárosként	32
4. Antall József minősítései (összesítő lap)	34
4.1. Egyetemi minősítések	34
4.2. Levéltári minősítések	35
4.3. Tanári minősítések	36
4.4. Könyvtárosi minősítés	40
5. Antall József középiskolai tanári állás ügyében írott levele a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságához, 1954. április 14.	41
6. Erdey-Grúz Tibor levele Germanus Gyulának, Budapest, 1955. szeptember 24.	42
7. Antall József beszámolója az 1956-os diákparlament üléséről	43
8. Antall József levele 1957. április 1-jei áthelyezésével kapcsolatban a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztály vezetőjének	46
9. V. kerületi MSZMP Pártbizottság feljegyzése Antall József gimnáziumi tanár ügyében, 1957	48
10. Jegyzőkönyv az I. ker[ületi] Toldy Ferenc Gimnáziumban 1957. október 26-án megtartott rendkívüli fegyelmi értekezletről az 1956-os forradalom első évfordulóján rendezett csendes megemlékezés kapcsán	49
11. Antall József levele a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztálya Középiskolai Csoport vezetőjének, Budapest, 1959. június 5.	52
12. Antall József levele Budapest Fővárosi Tanács VB X. Oktatási Osztály vezetőjének, Budapest, 1959. december 28.	54

13. Antall Józsefnek az 1962. április 26-án benyújtott rehabilitációs kérelmére vonatkozóan Ilku Pál művelődésügyi miniszter döntése és tájékoztatása	55
14. A Művelődésügyi Miniszter levele Szakasits Árpádnak, Budapest, 1962. május 23.	57
15. Antall József levele a Művelődésügyi Minisztérium Titkárságához, Budapest, 1962. május 29.	59
16. A Művelődésügyi Minisztérium Titkárságvezetőjének levele, Budapest, 1962. június 4.	60
17. Antall József feljegyzése, Budapest, 1962. július 30.	61
18. Antall József levele az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánjának, 1962. december 18.	62
19. Feljegyzés Antall József beosztása tárgyában a Semmelweis Ház-Orvostörténeti Gyűjteménybe, Budapest, 1962.	64
20. A Dolgozók Önálló Gimnáziumának igazgatója engedélyezi Antall Józsefnek mellékfoglalkozású munkaviszony létesítését, 1964. január 17.	65
II. Küzdelem az állambiztonsággal (1968–1989)	67
1. Antall József levele Kádár Jánoshoz, 1968. február 10.	67
2. Antall József levele a Budapesti Postaigazgatóság Ellenőrzési Osztály vezetőjének, 1984. október 20.	70
3. Antall József levele Pozsgay Imrének, 1989. február–március	71
III. Szakmai és baráti levelezés (1961–1986)	73
1. Tar Pál levele Antall Józsefhez, 1961. május 9.	73
2. Antall József levele Germanus Gyulához, 80. születésnapja alkalmából, Budapest, 1964. november 2.	75
3. Antall József beszélgetése Germanus Gyulával, 1966. szeptember 2. péntek (Antall József jegyzete)	77
4. Germanus Gyula levele Antall Józsefhez, Budapest, 1966. szeptember 4.	78
5. Sükösd Mihály, a Valóság főszerkesztőjének levele Antall Józsefhez, Budapest, 1968. június 12.	81
6. A Szerzői Jogvédő Hivatal levele Antall Józsefhez, 1969. január 31.	82
7. Germanus Gyula levele Antall Józsefhez és feleségéhez, Budapest, 1972. november 17.	83

8. Hanák Péter levele Antall Józsefhez, 1973. február 12.	84
9. id. Antall József gyászjelentése, Budapest, 1974. július 24.	85
10. Antall József levele a Fővárosi Temetkezési Igazgatóság igazgatójának, Budapest, 1974. július 24.	86
11. Bolberitz Pál részvétnyilvánító levele Antall Józsefhez, édesapjának halálakor, Esztergom, 1974. augusztus 15.	87
12. Antall József levele Marinovich Endréhez, Budapest, 1979. január 26.	89
13. Antall József levele Marinovich Endréhez, Budapest, 1979. május 11.	90
14. Antall József levele Vincente Tomekhez, Budapest, 1982. június 23.	91
15. Antall József levele dr. Tardy Lajoshoz, Budapest, 1986. július 3.	94

IV. Levélváltás a pártállam hatalmi gépezetével (1988–1989)..... 97

1. Antall József levele Grósz Károlyhoz, Budapest 1988. december 1.	97
2. Antall József levele Grósz Károlynak, az MSZMP Központi Bizottsága főtitkárának, Budapest, 1988. december 27.	108
3. Lajtos István levele Antall Józsefnek, Budapest, 1989. január 27.	109
4. Antall József levele Grósz Károlynak, az MSZMP Központi Bizottsága főtitkárának, Budapest, 1989. március 1.	110
5. Antall József levele Grósz Károlynak, az MSZMP Központi Bizottsága főtitkárának, Budapest, 1989. március 4.	111
6. Tóth István válaszlevele Antall Józsefnek, 1989. március 20.	112

Melléklet

Felhasznált irodalom jegyzéke	117
Névmutató	121
Fényképek	125

BEVEZETŐ²

„Kék szeme van, égő kék szeme és idenez a mellkasomba, a szívem mélyéig, valami gyermeki félmosoly bujkál az ajkán, kölykök vagyunk, akkor még halhatatlan gyerekek” – emlékezett vissza az író, Gyurkovics Tibor, Antall József osztálytársa, jó barátja első találkozásukra a Budapesti Piarista Gimnáziumban 1942-ben.³

Két évvel később, 1944-ben, a második világháború alatt a Somló hegyi Szent István kilátóban Antall József, a későbbi miniszterelnök részese lesz egy, az egész életútját meghatározó kulcsélménynek. A 12 éves fiú egyedül merészkedik fel a hegytetőre és szemtanúja a szovjet csapatok bevonulásának: „Somló kilátóban egyedül voltam azon a reggelen, amikor a 8-as műúton vonultak vissza a németek, a Bakony felől pedig jöttek az oroszok.”⁴

Amikor a VERITAS Történetkutató Intézetben megfogalmaztuk a gondolatot, hogy 2015. április 8-ra, Antall József születésének 83. évfordulójára kötettel emlékezünk, úgy gondoltuk, hogy életútja egyes állomásairól – miniszterelnökké választásáig – eddig kiadatlan dokumentumokat publikálunk. Antall József halála után még 21 évvel is kevésbé ismert, hogy a felső középosztálybeli értelmiségi családból származó miniszterelnök – édesapja, id. Antall József, a második világháború alatt embermentő, majd újjáépítési miniszter és országgyűlési képviselő szellemi örökségének letéteményese – a diktatórikus környezetben hogyan volt képes élni tenni mindennapjait a középiskolai, majd az egyetemi közegben. Hogyan vett részt az 1956-os forradalomban, és a megtorlás során miképpen hurcolták meg éveken át. Irgalmatlanul nehezek voltak a pályakezdés évei is, a diktatúrában és ebben az időszakban a támogató-segítő családi közeg, a megbízható barátok és tanítványok jelentették számára a megnyugvást, enyhülést a párt fő korifeusaival vagy akár helyi potentátjaival folytatott küzdelmében. Ezen konfliktushelyzeteket neim maga kezdeményezte, a párt képviselői próbálták rászorítani egy számára életidegen ideológia szolgálatára. 1956

² Köszönettel tartozom Kapronczay Károlynak a kutatás és a bevezető tanulmány írása közben nyújtott fáradhatatlan segítségéért.

³ *Antall József élete képekben*. Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1994. 4. o.

⁴ *Antall József levele Somló vidéke fiainak. Az ismeretlen Antall József*. Szerk. Jász László – Rózsa Marianna. Mundus Kiadó, Bp., 1996. 16. o.

előtti tanári időszakára – az Eötvös gimnáziumi pályakezdő évekre – így emlékezett vissza Jász László: „Akkor elkezdődött valami szokatlan, egészen különleges a történelemórákon. A tankönyveket hordoztuk ugyan magunkkal továbbra is, de teljesen jelentőségüket veszítették. (...) Nevetséges, parány piszkozattá váltak a hivatásos történelemhamisítók igyekezetének lenyomatai”.⁵

1956-ban részt vett a gimnáziumi diákszemélyiség munkájában, az 1956-os forradalomban az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé választották, szervezője volt a Keresztény Ifjúsági Szövetségnek, tevékenyen részt vállalt a Független Kisgazdapárt aktiválásában. Édesapjával a Parlamentben is járt a forradalmi napokban, majd a forradalom leverése után családjával adott otthont Kovács Bélának, a Kisgazdapárt szellemi vezetőjének.⁶

Szimbolikus jelentőségű története ennek az időszaknak a Marinovich Endre által elbeszélte történet is: „1957 március második fele, történelemóra a III/A-ban. Antall József néhány napos távollét után – az a hír járta, hogy sokakkal együtt március 15. előtt őt is »begyűjtötték« – úgy érkezik, mintha mi sem történt volna. A táblához lép és franciául felírja Talleyrand híres mondását: »A politikában és a szerelemben nincs soha és nincs mindig.«⁷ Feleltetés, új anyag leadása. Az óra végén Antall József a táblára mutat. Ez a mondat egyébként megtalálható a Gyűjtőfogház (...) számú cellájának falán. (Tanárként soha többé nem találkozottunk vele).”⁸ 1959-ben az Eötvös József Gimnáziumban érettségiző diákjai egykori osztályfőnököket, kedvenc történelemtanáraikat is szerepeltetni akarták a tablójukon, az iskola igazgatósága azonban ezt nem engedélyezte. A diákok fellázadtak, a tiltás ellenére elkészítették a tablót, mindannyian névalírás nélkül, de Antall József portréjával.

Kevéssé közismert, hogy az 1956-os forradalom első évfordulóján, 1957. október 23-án a Toldy Gimnáziumban néma megemlékezést tartott a diákokkal. „1957. október 23-a. Toldy Ferenc Gimnázium. A szünetben elül a csivitelés. Nincs gyerekzsivaj. Egy szó se. Egyetlen hang se. Az öreg iskola ilyet még nem látott. A diákok a fal felé fordulva olvasnak. Hallgatnak. Néma tüntetés. Antall József szellemében, az ő inspirációjára. A némaság tíz percét örök emlékként hordozzák.”⁹

⁵ Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára. Alexandra, Pécs, 2007. 39. o.

⁶ Huber Szebasztián: Antall József élete. http://www.antalljozsef.hu/antall_jozsef_elete. Utolsó letöltés: 2014. december 13.

⁷ Dans la politique et dans l'amour il n'y pas ni jamais ni toujours.

⁸ Marinovich Endre visszaemlékezése. In Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára. Alexandra, Pécs, 2007. 46. o.

⁹ V. B. visszaemlékezése. In Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára. Alexandra, Pécs, 2007. 46. o.

A többéves szakmai megnyugvást és a kiteljesedést a Semmelweis Orvostörténeti Intézetben és Múzeumban találta meg a leendő miniszterelnök. Számos hazai és külföldi előadást tartott, orvostörténeti publikációkat írt és „valójában az ő elképzelései és irányítása mellett szerveződött meg az orvos- és gyógyszerésztörténet írott és tárgyi emlékeinek országos feltárása, begyűjtése az intézetben belüli rendjének kialakítása, a tárgyakra vonatkozó kutatások megkezdése”¹⁰ – emlékezett vissza Kapronczay Károly erre az időszakra.

Jelen kötet a rendszerváltozás folyamatával zárul le, akkor, amikor a leendő miniszterelnök a politika porondjára lépett. E tekintetben az 1989-es évből az alábbi dátumokat tartjuk jelentősnek: 1989. március 11–12-én részt vett az MDF országos gyűlésén, 1989 júniusában csatlakozott az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokhoz, ahol a konfliktusos légkörben konszenzusteremtő politikusként lépett fel. 1989. október 21-én az MDF II. Országos Gyűlése elsőpró többséggel (97%-kal) a párt elnökének választotta.

Az, hogy pártja, a Magyar Demokrata Fórum nyerte meg az első demokratikus választást 45 év után, többek között annak is köszönhető, hogy ők a nyugodt erőt, a békés átmenetet, az erős forintot jelenítették meg választási kampányukban. Magyarországon az állampolgárok – főként látva az 1989-es romániai forradalom véres képsorait 1989 telén a televízióban, majd 1990 tavaszán a magyarellenes véres marosvásárhelyi pogromot, melyben Sütő András író is sérüléseket szenvedett – mindenképpen konszenzusos rendszerváltást, nyugalmas átmenetet akartak, nem elszámoltatást, hanem egy korszak lezárását, békés átmenettel. Mindezt megtestesülni látták az MDF politikájában és miniszterelnök-jelöltjében, Antall Józsefben. Ha ráfókuszálunk a választás győzelmének éjszakáján a miniszterelnökről készült képre, ez a nyugodtság, műveltség, higgadtság és felsőközéposztály-beli elegancia sugárzik a kezével a győzelmi jelet, V-t formáló politikusból. Mindaz, ami az elmúlt évtizedek diktatórikus politikai légköréből hiányzott. Nem véletlen, hogy négy évvel később a miniszterelnök ravatalánál megszólaltatott gyászoló férfi is azt hangsúlyozta: a miniszterelnök új lehetőségeket, új reményeket jelentett, mindazt, ami nem volt az elmúlt negyven évben. „Ebben az egész változásban egy pofon sem csattant el és mindezt neki köszönhetjük.”¹¹

Kötetünknek nem célja az életút teljes áttekintése, inkább az életút fordulópontjainak kiemelése, illetve kiterjedt szakmai-baráti levelezéséből a mind a szakmai, mind a szélesebb olvasóközönség számára érdekes témák megjelenítése. A kötet dokumentumait négy részre osztottuk fel, a források jellegéből fakadóan nem egyenlő hosszúságúak a fejezetek: az első részben közöljük tanulmányaira, pályakezdésére,

¹⁰ Kapronczay Károly: Örök építkező. In Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára. Alexandra, Pécs, 2007.

¹¹ Antall József-emlékfilm. 1.15.

az 1956-os forradalomban való részvételére és meghurcolására vonatkozó forrásokat a nyugvópont eléréséig; elhelyezkedéséig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Levéltárban. A második részben Antall József állambiztonsági megfigyelésével kapcsolatos dokumentumokat adunk közre: itt szerepel Kádár Jánosnak írt saját kezű,¹² valamint a Budapesti Postaigazgatóság Ellenőrzési Osztályának küldött levelei, amelyet külföldi küldeményeinek ellenőrzésével kapcsolatban írt. Közöljük Pozsgay Imrének írt 1989-es levelét is, amelyben beszámolt arról, hogy érzekelte: találkozások megfigyelték az állambiztonság emberei. Antall Józsefről és az őt körülvevő, az állambiztonságnak dolgozó emberekről Rainer M. János írt alapos és olvasmányos kötetet elsősorban az ÁBTL-ben őrzött források alapján.¹³ Rainer M. János kutatásaiból tudjuk, hogy Antall József fokozottabb állambiztonsági megfigyelésének alapvetően két oka lehetett: a csehszlovákiai reformfolyamatok miatti moszkvai nyugtalanság, valamint a „Muzeológus” fedőnévvel, 1967 tavasza óta zajló megfigyelés. Ez lényegében Antall József barátjának, Tar Pálnak a hazalátogatása során folytatott politikai tárgyú beszélgetés, amelynek tartalmáról ügynökjelentésből értesült az állambiztonság.

A kötet harmadik részében levelezéséből közlünk részleteket. A levelek egy része édesapja szellemi örökségének ápolásával kapcsolatos, másrészt bepillantást nyerhetünk szakmai küzdelmeibe, széles körű műveltségébe és kiterjedt kapcsolathálója, melyet végtelen szorgalommal ápolt. Kiemelkedően érdekes Germanus Gyula szellemi örökségével kapcsolatos levelezése. A dokumentumokat eredeti formájukban közöljük, kivéve, amikor az töredékesen maradt fenn: ilyen eset az 1957-es forradalmi évfordulós megemlékezésnél a diákok kihallgatási jegyzőkönyve. A gördülékeny olvashatóság végett []-ben, a szövegben oldottuk fel a rövidítéseket.

Végezetül a negyedik rész egyetlen levélváltás nagy jelentőségű dokumentuma 1988–89-ből. Antall nagy ívű, elemző levelét a pártállami vezetés először megpróbálta elsikkasztani, majd – többszöri sürgetés után – négy hónappal később kényszeredett választ adott rá.

„A modern kereszténydemokráciát (...) keresztény indíttatású, keresztény értékeket magába olvasztó politikai irányzatnak tekintette. A kereszténységet európai kultúránk és civilizációnk eszmei alapjának tartotta”¹⁴ – emlékezett vissza édesapja

világnézetére Antall Péter. „Keresztény Magyarországot akartam, mert csak ennek van jövője” – közvetítette Antall József miniszterelnök végakarátát Bolberitz Pál, címzetes apát Antall József temetésén mondott beszédében. Mielőtt a kötet forrásainak részletes tanulmányozásába kezdünk, nézzünk meg alaposabban néhány különösen érdekes kérdést.

Az érettségi vizsga

Az első nagy témakör a piarista gimnáziumi évek lezárásaként tett érettségi vizsga. 1950-ben vagyunk, két évvel az iskolák államosítása után. Így 1948-ban a nagy múltú Budapesti Piarista Gimnázium Állami Ady Endre Gimnáziumként működhetett tovább, Antall József osztálya is itt tett érettségi vizsgát. Ez átmeneti időszak volt a gimnázium történetében, mert 1950-ben az állam és az egyház között olyan megállapodás született, melynek értelmében négy szerzetesrendnek¹⁵ – köztük a piaristáknak – összesen nyolc négyosztályos katolikus gimnáziuma működhetett. Mind-egyik iskola két-két párhuzamos, negyvenfős osztályt indíthatott.¹⁶ Ez a korlátozás alapvetően sértette az állampolgárok vallásszabadságát és a szabad vallásgyakorlás jogát, a Budapesti Piarista Gimnázium ismét saját néven működhetett négy évfolyammal, 320 tanulóval és 16 tanárral.¹⁷

Az érettségi vizsga itt közölt jegyzőkönyveinek kifejezései alapvetően magukon viselik az állam egyházellenes propagandájának nyomait, a vallásellenesség, az ateizmus szándékolt térnyerését. Tehát a piarista értékek és hagyományok teljes elvetését tűzték ki célul. Ez volt az az időszak az iskola történetében, amikor még tanítottak piarista tanárok is, azonban az állami tisztviselők elkezdték a tanári kar felhígítását ateista tanárokkal.¹⁸

A kor frazeológiájának megfelelően az iskolát, mint a kapitalista múlt szimbólumát jelenítették meg, diákjait a kizsákmányolók leszármazottaiként. Felrötták a diákok szüleinek, hogy gyermekeiket különórákra is járatják az iskolai tanuláson kívül, így külön német- és franciaórákra. A diákokat elmarasztalták azért, mert kevés szovjet regényt olvastak. A tanároknál is az volt a jegyzőkönyv fő értékelési szempontja,

¹² Ugyanezt a levelet elküldte Fock Jenőnek és Benkei Andrásnak is. Erről részletesebben ld.: Rainer M. János: Életjelek. <http://www.rev.hu/rev/html/hu/ugynok/munka/életjelek.html>. Utolsó letöltés: 2014. december 23. És: Rainer M. János: *Jelentések hálójában*. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989. Budapest, 1956-os Intézet, 2008. 233–234. o.

¹³ Rainer M. János: *Jelentések hálójában*. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989. Budapest, 1956-os Intézet, 2008.

¹⁴ Antall Péter: Apai örökségem. 77. o. *Antall József élete képekben*. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára. Alexandra, Pécs, 2007.

¹⁵ A bencés, a piarista, a ferences férfi és a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Rendje.

¹⁶ Csejovszki Mihály: *Katolikus nevelés a politikai diktatúra oktatási rendszerében – a Pannonhalmi Bencés Gimnázium oktatásszociológiai vizsgálata*. Magyar Pedagógia. 2012/3. szám. 149–166. o. http://www.magyarpedagogia.hu/document/2_Csejovszki_MP1123.pdf. Utolsó letöltés: 2014. december 20. 151. o.

¹⁷ A Budapesti Piarista Gimnázium története. http://www.gimn.piar.hu/gimnazium_piar/gimnazium_tortenete.php. Utolsó letöltés: 2014. december 20.

¹⁸ Kapronczay Károly közlése.

mennyire azonosultak a hivatalos állami ideológiával, a marxizmus-leninizmussal, és hogyan képezték tovább magukat e téren. Így például a magyartanár helyzetét nehéznek ábrázolta a jelentés, mivel „több írónak még nem történt meg a marxi kiértékelése”. Viszont a latint abból a szempontból kritizálta a jelentés írója, hogy nem voltak elég magas színvonalúak a feleletek, pedig a „papi iskolától” nyolc év nyelvtanulás után ezt várták volna el. Azonban azt haladónak értékelte, hogy az eredeti latin szöveg csatornaépítéssel kapcsolatos részét a tanár a szovjet iparosítási tervekkel összekapcsolta.

Antall József a vele készült életútinterjúban a piarista gimnáziumi évekről egyebek mellett ezt mesélte el: „A piaristáknál a nemzet, keresztény értékek érvényesültek inkább. (...) Ma is emlékszem, amikor az erkölcsi nevelés keretében a kamasz fiúknál a »A fiam bölcsőjénél« című verset olvasták fel, amely a magtalan apa fájdalmát énekli meg. Ennek a fájdalommal és figyelmeztető erejével akarták óvni a nemi betegségektől az ifjúságot.¹⁹ (...) Nagyon korán ökümenikus gondolkodásra készítették.²⁰ A nyelvvoktatásnál is meghatározó volt a Piarista Gimnázium.²¹(...) Én például gimnazista koromban tanultam meg a történelmi szakirodalmat. Azt, hogy hogyan kell valamit megírni, megcsinálni. Bújtam a könyveket, írtam a tanulmányokat.”²²

Az egyetemi évek

Az érettségi évében, 1950-ben felvételt nyert az ELTE Bölcsészettudományi Karára, történelem és magyar nyelv és irodalom szakos tanári, muzeológusi, könyvtáros és levéltáros diplomákat is szerzett.²³ Az egyetemi évek alatt – mivel fő tárgyain kívül néprajzi, antropológiai, orientalisztikai tárgyakat is felvett – járt Germanus Gyula óráira is (Mohamedán művelődéstörténet), aki nagy hatással volt rá.²⁴ Germanus Gyulával a tanítványi kapcsolat része volt az is, hogy az álláskeresésének időszakában próbálta egyengetni Antall József útját, azonban sikertelenül. Antall József azt is kérte, hogy doktori bizottságának a professzor is tagja lehessen. (18.) Az egyetemi

¹⁹ Osskó Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk*. Corvina, Bp., 2013. 169. o.

²⁰ Osskó Judit: i. m. 170. o.

²¹ Osskó Judit: i. m. 61. o.

²² Osskó Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk*. Corvina, Bp., 2013. 61–62. o. A piarista évekről részletesebben ld. többek között: Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 2001. 11–12. o.

²³ Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 2001. 13. o.

²⁴ Germanus Gyula életútját részletesen ld.: Antall József: Germanus Gyula (1884–1979). In: *Germanus Gyula: Gondolatok Gül Baba sírjánál*. Gondolat, Bp., 1984. 303–324. o.

évekről részletesebben beszélt Antall József Osskó Juditnak: „Előre kell bocsátanom, hogy nem voltam tanárjelölt. Amikor az egyetemre jártam, az első két évben magyar–történelem szakos tanárjelölt voltam ugyan, de addig nem hallgattunk pedagógiát. Az akkori bölcsészrendszer mellett a tanári tárgyakat harmadévtől kezdtük, de én harmadéves koromban történelem–levéltár szakos lettem. Akkor a levéltár szak tulajdonképpen a kutató történészek szakja volt.(...) A szakdolgozatom Eötvös népoktatási törvénye, illetve Eötvös közoktatási politikája volt.²⁵[Majd] külön engedélyt kértem és meg is kaptam, hogy letehessem összevontan az összes pedagógiai vizsgát a pszichológiától a neveléstörténetig és megszereztem a tanári képesítést is. Úgyhogy nekem 55-re megvolt a levéltárosi diplomám, mely egyben kutatótörténészdiploma is volt, megvolt a tanári diplomám, a kötelező levéltárosi szakmai gyakorlatom és a tanári gyakorlatom is. Ez akkoriban ritkaság volt, én voltam az első, akinek két diplomája lehetett.(...) A magyar szakot kiegészítő szakos hallgatóként fejeztem be, azt a diplomát '57-ben kaptam meg.”²⁶

A pályakezdés nehézségei

Fiatal értelmiségiként, az egyetem elvégzése után Antall József szembesült az álláskeresés nehézségeivel. Kötetünkben közlünk e témával kapcsolatos dokumentumokat. Bár a szocialista időszakban hivatalosan nem volt munkanélküliség, úgy vélem, a szakirodalom eddig kevésbé foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy egy fiatal értelmiségi számára, ráadásul értelmiségi és rendszerellenesnek számító családi háttérrel, még úgy is küzdelmes volt méltó állást találnia, ha a kötelező kétszakos rendszerhez képest több szakot is elvégzett, akárcsak a leendő miniszterelnök. Hiába próbált egyetemi ismeretséget mozgósítani, a gyakornokidő letöltése után nem maradhatott sem az Országos Levéltárban, sem a Pedagógiai Intézetben, pedig mindkét helyen kiemelkedő szakmai teljesítményt nyújtott, ahogy az itt közölt, e témával kapcsolatos dokumentumokban is olvasható (I.4) Az elhelyezkedés kerékkötője volt az egyetemi jellemzésében is hangsúlyozott politikai megbízhatatlanság, az, hogy „marxizmus szemináriumokon fegyelmezetlen”, a „mozgalmi életben nem vesz részt”.

Így amikor végre 1955-ben sikerült elhelyezkednie az Eötvös József Gimnáziumban – egy súlyosan megbetegedett idős történelemtanár²⁷ helyére –, lelkesen vetette bele magát a tanításba: történelmet, magyart, földrajzot, művészettörténetet oktatott. „Közösségteremtő tanár volt, aki nemcsak közvetlenségével, hanem nagy tárgyi

²⁵ Osskó Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk*. Corvina, Bp., 2013. 267–268. o.

²⁶ Osskó Judit: i. m. 269–270. o.

²⁷ Nemes Árpád.

tudásával is hatott a tanulókra” – jellemezte a fiatal Antall Józsefet Kapronczay Károly.²⁸ Emellett folytatta levéltári kutatómunkáit is, miután óráit megtartotta.²⁹

1956 és a megtorlás

Az 1956-os forradalomban való részvételével kapcsolatban a diákszemélyiség feljegyzései és a megtorlással kapcsolatos iratok maradtak ránk Antall József irathagyatékában, annak az ülésnek a jegyzőkönyve, amelyen az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé választották, nem. Viszonylag elhanyagolt területe az 1956 utáni megtorlással kapcsolatos kutatásoknak az iskolák szintjén végrehajtott retorzió, ezért tartom fontosnak, hogy a megtorlás ezen mechanizmusai szélesebb körben is ismertté váljanak. A diákszemélyiségre Antall József így emlékezett vissza: „Nekem hitelem volt a gyerekek előtt, és ezért tartottam fontosnak, hogy a diákszemélyiségen elmondjanak mindent: milyen iskolát szeretnének, mit akarnak, mik a vágyaik. Olyan önképzőkört szerveztem, ami addig még nem volt, természetjáró kört, ami teljesen cserkészcsapatként működött volna. Úgyhogy 1956. október 23. után az egész ifjúsági vezérkart, úgy, ahogy volt, Forradalmi Ifjúsági Bizottsággá is megválasztották.”³⁰

Az 1956-os forradalomban való részvételéért két fázisban lett a megtorlás áldozata Antall József: először is áthelyezték a Eötvös József Gimnáziumból a Toldy Gimnáziumba 1957. április 1-jétől.³¹ Majd, mivel itt a forradalom egyéves évfordulójára néma megemlékezést szervezett és továbbra sem volt hajlandó történelemóráin a diktatúrának behódolni – értsd marxista-leninista szellemben oktatni –, 1959. október 23-án négy hónap felfüggesztés után politikai okokból eltanácsolták a tanári pályáról és csak a Szabó Ervin Könyvtár Vadász utcai könyvtárában helyezkedhetett el.³² A könyvtár vezetőjének jellemzése szerint az „alapjában véve vidám férfi” már „sündisznószerű alapállásban” volt, mivel „ifjúkora óta sok kellemetlenség érte”.

A tanítási tilalmat az 1963-as amnesztiával oldották fel. Ettől kezdve közel egy évtizeden át tanított a dolgozók esti gimnáziumában, de fő állása előbb kutatói, majd igazgatóhelyettesi és igazgatói állás lett a Semmelweis Orvostörténeti Intézet és Múzeumban.

²⁸ Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 2001. 16. o.

²⁹ Osskó Judit: i. m. 272. o.

³⁰ Osskó Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk*. Corvina, Bp., 2013. 192. o.

³¹ Erről az időszakról részletesebben ld.: Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989*. Budapest, 1956-os Intézet, 2008. 171–183. o.

³² Erről az időszakról részletesebben ld.: Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989*. Budapest, 1956-os Intézet, 2008. 183–186. o.

A megtorlás során keletkezett párt- és iskolai iratok a megtorlás logikájának megfelelően konstruáltak voltak: valós tényeket ferdítettek el, illetve valótlan állításokat közöltek. Antall József megpróbálta tisztázni ezeket az elferdített tényeket – ahogyan azt az itt közölt forrásokban is olvashatjuk –, de szélmalomharcot folytatott a pártállam diktatúrájával szemben. A megtorlás során többek között azzal érveltek ellene, hogy történelem szakköre nem szocialista szellemű volt (4.3) és nem tett eleget a marxista szellemű történelemtanításnak. E vádakkal szemben Antall József úgy védekezett, hogy bár „nem kommunista, nem 100%-os marxista, de marxista módon tanított, ezt a vizsgaeredményekkel bizonyítja”.

Az ellenforradalmi elbeszélésmód megalkotói keresték az ún. előzményeket, így próbálván ok-okozati összefüggéseket kimutatni az események között. Így például az Antall József szervezte őszi kirándulás már úgy jelent meg e forrásokban, mint az ott játszott számháború játékkal az ellenforradalom tudatos előkészítése: „1956. október 21-én az egész iskola ifjúsága részére hadijátékot szervezett a Budai-hegyekben.” (4.3) Már 1957-ben el akarták tiltani a tanári pályától, ellenlábasa az V. kerületi MSZMP bizottsághoz fordultak a fenti vádakkal és azzal, hogy az 1956-os forradalom napjaiban a lengyel nyelvet akarta bevezettetni az orosz nyelv helyett az iskolában, ezzel az orosz nyelv ellen izgatott. Az is alaptalan vád volt, hogy diákjai röpcéduláztak az iskolában.

Levelezése

Antall József magán- és szakmai levelezéséből olyanokat válogattunk e kötetbe, amelyek bepillantást engednek a miniszterelnöknek eddig a nyilvánosság elől elzárt világába: milyen kiemelkedő fontosságúnak tartotta például édesapja hagyatékának, szellemi örökségének ápolását (Bolberitz Pál levele, Vincente Tomek levele). A levelekből fény derül széles körű műveltségére, sokrétű érdeklődésére. Rendíthetetlen szorgalommal ápolta a kapcsolatot volt osztálytársaival,³³ tanítványaival, barátaival. Szakmai leveleiből egyrészt olyanokat közlünk, mely bemutatja széles körű kapcsolatait (Hanák Péter levele), másrészt azt a küzdelmet, amelyet értelmiségiként a diktatúrában azért kellett folytatnia, hogy viszonylag szabadon publikálhasson. A szocialista időszakban bár cenzúrahivatal nem volt Magyarországon, így cenzorok sem voltak, de az értelmiségiek pontosan tudták, mely témák számítottak abszolút tabunak (56-ról forradalomként, vagy a szegénységről írni). A diktatórikus környezetben érthető, hogy Antall József cigányságról szóló tanulmányát nem jelentették meg a Valóságban.

³³ Jó barátja, Tar Pál kötetben emlékezett meg életéről és barátságukról: Tar Pál: *In memoriam Antall József. Tanú és szereplő*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.

Végül részletesebben bemutatom Germanus Gyulával folytatott levelezését, mivel több nem egyértelmű, vitatott kérdésről is szó esik benne. Germanus Gyulával a tudós haláláig megmaradt Antall József barátsága, amint azt e kötetünkben közölt levelek is tanúsítják. Érdekes, hogy Germanus Gyula síremlékére vonatkozó végakarát is kedves tanítványával közli, amelyet meg is valósítanak: „és az én fekhelyem felett a mohamedánoknál szokásos, turbánt jelképező fejdísszel ellátott oszlopot állítsanak és azon a Korán első (fátika) fejezetét arabul véssék be”. A Germanus-életmű két vitatott pontjáról is szó esik abban a levélben, amelyet Antall József már Germanus Gyula halála után váltott Tardy Lajossal. E levélben tanítványi viszonyát is összetettebben ábrázolja, emiatt kiemelkedően fontosnak tartottuk e levél közlését. „Tényleg kedveltem, a Rákosi-érában, amikor hallgatója voltam (1950 körül)³⁴ felüdülés volt vele kitekinteni a világba, kitűnő gúnyolódásait hallgatni a korszakról, stb. Azt láttam, hogy rendkívül ellentmondásos ember.” – írta Antall József. Az egyik érdekes kérdés Germanus Gyula első feleségének, a tragikus körülmények között elhunyt G. Hajnóczy Rózának a neve alatt megjelent *Bengáli tűz* című alkotással kapcsolatos. Felvetődött ugyanis, hogy valójában ki a mű szerzője, az író vagy Germanus Gyula. Antall Józseffel folytatott levelezésében Germanus egyértelműen kijelenti, hogy a mű szerzője ő: „Boldogságomat három könyvben és egy regényben fektettem le: *Allah Ahbár*, *A félhold fakó fényében* és a *Kelet fényei felé*. Azon kívül megboldogult feleségem, G. Hajnóczy Rózsa neve alatt megjelent *Bengáli tűz* című útleírásban.” (III.4) Antall József Germanus Gyuláról szóló életrajzában hangsúlyozta, hogy a Szerzői Jogvédő Hivatal bizonyító eljárása alapján a mű szerzője Germanus Gyula.³⁵ A filológia mai állása és Havasréti József kutatásai alapján teljes bizonyossággal azt állíthatjuk, hogy a szerzői jog alapján a mű Germanus Gyuláé. Ugyanakkor azonban a tudós nagy valószínűséggel tekintettel volt arra is, hogy amikor magának vindikálta a szerzőséget, biztosította, hogy második felesége így örökölni fogja a korban bestsellernek számító regény jogait.³⁶

Germanus életének másik vitatott pontja a második világháborúban vele történtek értelmezése. Első felesége, G. Hajnóczy Rózsa 1944-ben öngyilkos lett. A feleség nehezen viselte a háború borzalmait, rettegett a bombázásoktól. Altató-túladagolással végzett magával, akkor, amikor férje nem tartózkodott a fővárosban. Antall József Germanus életrajzában utal arra, mi mindenben ment keresztül a tudós. „Az ostrom és a háború borzalmi közepette bátran viselkedett, segített, ahol tudott, segített,

³⁴ Az ELTE Bölcsészettudományi Karán.

³⁵ Germanus Gyula életútját részletesen ld.: Antall József: Germanus Gyula (1884–1979). In: *Germanus Gyula: Gondolatok Gül Baba sírjánál*. Gondolat, Bp., 1984. 311. o.

³⁶ Havasréti József szíves közlése. Részletesebben ld. Havasréti József: A kelet: karrier. <http://www.jelenkor.net/tarca/125/a-kelet-karrier>. Utolsó letöltés: 2014. december 11.

nemegyszer saját élete kockáztatásával is. De a történelem iszonyata, a megismert és átélt tragédiák, s különösen felesége, Hajnóczy Rózsa halála (...) mélyen megrázta.”³⁷

Ezenkívül, már a második világháború után – ahogy az e kötetben közölt, Tardy Lajosnak írt levél tanúsága szerint is – nem egyértelmű Germanus Gyulának Veress Lajos sorsának alakulásában játszott szerepe.³⁸ Bár a téma alaposan még nem kutatott, annyi biztosan állítható, hogy a katonai vezető – aki a második világháború alatt vezérezredes volt és Horthy Miklós kiugrási kísérletekor a kormányzó akadályoztatása esetén általános helyettese – 1947. január 16-án őrizetbe vették az ún. köztársaság-ellenes összeesküvésben. Az eljárás során elsőfokon halálra, másodfokon életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. 1956-ban forradalmárok szabadították ki, majd Nyugatra menekült, Londonban telepedett le és itt élt 1976-ban bekövetkezett haláláig. Nem tisztázott, Germanus Gyula milyen szerepet játszott az illegalitásba vonult Veress Lajos letartóztatásában. Antall József az ő felelősségére utalhatott Tardy Lajosnak írt levelében.³⁹

Utolsó levelezése, amit közlünk, a Grósz Károllyal és titkárságával folytatott levélváltás. Ezt azért tartjuk fontosnak, mert nem sokkal azelőtt, hogy aktívan politizálni kezdett, megismerhetjük Magyarország jövőjével kapcsolatos nézeteit és azt a politikai hagyományt, melyhez közvetlenül a rendszerváltás küszöbén kötődik.

Reméljük, érdekes, izgalmas olvasmányt adhatunk az olvasó kezébe, olyan korrajzot, amely színes és sokrétű bepillantást nyújt abba is, hogy egy értelmiségi hogyan élte meg a diktatúra időszakát, valamint hogy a leendő, a rendszerváltó miniszterelnök hogyan készült fel Magyarország demokratikus berendezkedése alapjainak lera-kására.

³⁷ Germanus Gyula életútját részletesen ld.: Antall József: Germanus Gyula (1884–1979). In: *Germanus Gyula: Gondolatok Gül Baba sírjánál*. Gondolat, Bp., 1984. 312. o.

³⁸ Dálnoki Veress Lajos (Sepsiszentgyörgy, 1889 – London, 1976. március 29.) vezérezredes. 1914-ben végzett a Ludovika Akadémián, huszártisztként szolgált. 1927-ben fejezte be a vezérkari iskolát, 1933-ig tanulmányi vezető volt. 1933–35-ben a lovas hadosztály vezérkari főnöke, 1935–38 között katonai attasé Bécsben. 1938–40-ben a 15. gyalogdandár parancsnoka, 1940-ben vezérőrnagy és a 2. lovasdandár parancsnoka. 1942-ben az I. páncélosdandár parancsnoka a doni arcvonalon, altábornagy. 1942–44-ben a IX. hadtest parancsnoka, 1944. augusztus 28. és október 15. között vezérezredes, Magyarország kijelölt kormányzóhelyettese. 1944. október 16-tól német és nyilas fogságban volt Sopronköhidán. 1946-ban nyugdíjazták. 1947. április 16-án kötél általi halálra ítélték koncepciós perben (Magyar Közösség-per), ítéletét a Népbíróságok Országos Tanácsa életfogytiglani börtönre változtatta. 1956. október 28-án szabadult, Londonba emigrált. 1972-ben kiadta és a sajtó alá rendezte *Magyarország honvédelmét* a két világháború között három kötetben, idegen nyelvre is lefordítva, hogy a Nyugat katonai irodalmát tárgyilagosabb megítéléshez segítse a magyar történelemre vonatkozóan. A Magyar Szabadságharcos Világszövetség elnöke volt, a Volt Magyar Politikai Foglyok Világszövetségének díszelnöke, az Európai Szabad Magyar Kongresszus elnöke. 1976. március 29-én tüdőembóliában hunyt el.

³⁹ Kapronczay Károly kutatásai alapján.

DOKUMENTUMOK

I. TANULMÁNYOK, PÁLYAKEZDÉS, 1956-OS FORRADALOM ÉS MEGTORLÁS

1. Antall József érettségi jegyzőkönyve (Bp. V. ker[ület] Állami Ady Endre Gimnázium, 1950.)⁴⁰

Jegyzőkönyv a Budapest V. ker. áll[ami] Ady Endre Gimn[ázium] tanári testületének az érettségi dolgozatokat elbíráló, 1950. május hó 31-én tartott értekezletéről.

Jelen vannak dr. Kovács János igazgató elnökle alatt a IV. A o[sztály] érettségi vizsgálati bizottságának tagjai. Jegyző: Madocsai Pál.

Igazgató megnyitja az értekezletet és megállapítja, hogy az érettségi írásbeli vizsgálatok május hó 22-25. napjain voltak. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az írásbeli vizsgálatok teljesen az Érettségi Vizsgálati Utasításoknak megfelelően folytak le és semmiféle szabálytalanság nem történt.

Az írásbeli vizsgálatokon 40 teljes érettségi vizsgálatra jogosult vett részt, mindnyájan az intézet nyilvános tanulói. Kiegészítő érettségi vizsgálatra egy tanuló sem jelentkezett.

Felkéri a szaktanárokat, tegyék meg észrevételeiket és terjesszék elő javaslataikat a dolgozatok elbírálásával kapcsolatban.

A szaktanárok előterjesztik javaslataikat és beadják összefoglaló jelentéseiket. Ezek, valamint az érdemjegyeket feltüntető kimutatás a jegyzőkönyv mellékletét képezik.

A jelentések kiegészítéseként igazgató közli, hogy egy tanuló az olasz nyelvből tett írásbeli vizsgálatot, akinek dolgozatát a tanker[ületi] főig[azgató] rendelete szerint a X. ker[ületi] áll[ami] Szent László Gimnázium olasztanára bírálta el. E dolgozatot a bírálattal együtt a francia nyelvi dolgozatokhoz csatoljuk.

A szaktanári jelentések alapján megállapítja, hogy a dolgozatok javítása során nem merült fel semmi gyanú, hogy a jelöltek meg nem engedett segédeszközöket használtak volna, vagy valamilyen összeütközésbe kerültek volna az É.V.U.-kal.⁴¹

⁴⁰ A budapesti Piarista Gimnázium az 1948-as államosítás után budapesti V. kerületi Ady Endre Általános Gimnázium néven működött. 1950. szeptember 7-én jelent meg az Elnök Tanács törvényerejű rendelete, mely négy kivétellel feloszlatta a szerzetesrendeket. A négy tanítórend, a piaristák, a bencések, ferencesek és a Szegény Iskolanővérek folytathattak ezután oktatótevékenységet. Ekkor került vissza ez a gimnázium egyházi fennhatóság alá.

⁴¹ É.V.U.: Érettségi- és Vizsgautasítás.

Minthogy a javasolt érdemrendek szerint egy tanulóknak sincs 2 tárgyból gyenge vagy elégtelen érdemjegye, mindegyik jelölt szóbeli vizsgára bocsátható. Az írásbeli dolgozatok végleges érdemjegyeit egyébként a bizottság a vizsgálatok elnökével fogja véglegesen megállapítani.

A szóbeli vizsgálatok elnöke, mint az már ismeretes a bizottság tagjai előtt, dr. Forgács Hajnal tanulmányi felügyelő kartárs. A vele történt megállapodás szerint a szóbeli vizsgálatok jún. 10-14. napjain lesznek.

Tudomásul szolgáltnak.

Egyéb tárgy hiányában az igazgató az értekezletet berekeszti.

K.m.f.⁴²

Kovács János igazgató, a német nyelv tanára s. k.

Madocsai Pál, ért.⁴³ jegyző, a latin nyelv tanára s. k.

(Hamza Irén, Győri János, dr. Somorlai Gyuláné, Kertész Antal) a vizsgálóbizottság tagjai s. k.

⁴² K.m.f.: kelt, mint fent rövidítése.

⁴³ Ért.: értekezlet rövidítése.

2. Jegyzőkönyv a Budapest V. ker. állami Ady Endre Gimnáziumban 1950. évi jún. hó 10-13 napján tartott szóbeli érettségi vizsgáról. Budapest V. ker. állami Ady Endre Gimnázium

Budapest V. Piarista u. 1. szám

Telefon: 180-260

Jegyzőkönyv a Budapest V. ker. állami Ady Endre Gimnáziumban 1950. évi jún. hó 10-13 napján tartott szóbeli érettségi vizsgáról. (A csoport)⁴⁴

Jelen vannak: dr. Forgács Hajnal tanulmányi felügyelő, a tanker[ületi] felügyelő 1282-5-10/1950. sz. rendeletével megbízott vizsgálati elnök, dr. Kovács János igazgató, a német nyelv tanára, Hamza Irén, a magyar nyelv és irodalom, Győri János a történelem, Kertész Antal a mennyiségtan és a fizika, dr. Somorlai Gyuláné a francia nyelv és irodalom és Madocsai Pál latin nyelv és irodalom tanár. Jegyző: Madocsai Pál.

I. A szóbeli vizsgálatokat megelőző értekezlet.

A vizsgálatok elnöke üdvözlöi a bizottság tagjait, az értekezletet megnyitja. Az írásbeli dolgozatokhoz fűzött észrevételei előtt rámutat arra, hogy az évben más az érettségi vizsgálat, mint az előző években. Még a tavalyitól is eltér, amikor már egy év államosítás után vizsgáztak a tanulók, de akkor még inkább megvoltak a múlt nevelésének nyomai. A most vizsgázó tanulók már úgy indultak a vizsgálatokra, hogy a jó nevelőmunka eredményei tapasztalhatók. Ez az ifjúság hat évig döntően más irányú nevelést kapott, azért itt a nevelők nehezebb helyzetben voltak, mint más iskolában. Ennek az iskolának a szociális összetétele tükrözi a múlt kapitalista társadalmi rendszert. Ma már az iskola a nép államának ügyét szolgálja. A dolgozatok is mutatják, hogy a nagyobb részt polgári családból származó tanulók szüleinek módjában volt külön is taníttatni a gyerekeiket.

Ez idén (sic!) már elfoglalták a dolgozók gyermekei az őket megillető helyet a középiskolákban. A kultúrát elzáró falak leomlottak a dolgozók gyermekei előtt, a műveltség monopóliuma megszűnt. A nevelőmunka feladata a dolgozók gyermekeinek nevelése, tanulmányi színvonalának emelése. Ha tanulószoba nem is volt ebben az iskolában, korrepetálás itt is volt, a munkásgyermekekkel külön is foglalkoztak.

A magyar dolgozatok közül néhány kimagaslóan jó tartalmilag, stílus szempontjából és világnézeti szempontból egyaránt. Megnyilvánulásuk bizonyára őszinte és ez mutatja, hogy az ifjúság tudatában van annak, hogyha komoly munkássá válik akar lenni szocializmust építő hazájának, magáévá kell tenni a marxizmus-leninizmus

⁴⁴ Kézírással.

elméletét. A testület jó munkájának eredménye, hogy ez – úgy látszik – sikerült. A pedagógusokon múlik, hogy a haladó gondolkodás győzzön akkor is, ha a fiú szembekerül az otthonnal. A tanulók közül 23 választotta a történelmi és 17 az irodalmi tételt. Ennek valószínű oka az, hogy a történelmi tétel fogta meg őket inkább, vagy talán kevés szovjet regényt olvastak. Tárgyi ismereteik vannak.

A kitűnő dolgozatok közül kiemelkedik Tomek Antal dolgozata mintaszerű felépítésével. Nagyon jó még Antall József és Mráz József dolgozata.

A dolgozatok külső alakja hanyag, a tanulók írása nagyon rendetlen, sok helyen alig olvasható.

A szaktanár javasolt érdemjegyeit a maga részéről elfogadja.

A latindolgozatoknál jobb eredményt lehetett volna várni olyan tanulóktól, akik 8 évig tanultak latint. Csak 7 a kitűnő, 11 a jeles dolgozat és van 11 elégséges dolgozat is. Néhányan a szöveg értelmének teljes visszaadása mellett gördülékeny, magyaros stílusban fordítanak. A javasolt érdemjegyeken itt sem kíván változtatni.

A német és francia dolgozatok tételének nagyon időszerű, megfelelő szövege volt. Több jelöltnél is látszik, hogy otthon is módjuk volt idegen nyelvet tanulni. A német dolgozatok közül kiemelkedik Mráz dolgozata.

Olasz nyelvből egy tanuló készített közepes eredményű dolgozatot.

A mennyiségtan dolgozat példái nem voltak nehezek. Az eredmény kielégítő. A két elégtelen dolgozat készítőjét a szóbeli vizsgálaton alaposabban feleltetjük. A javasolt érdemjegyekhez hozzájárul.

Az írásbeli dolgozatok eredménye alapján mindegyik tanuló szóbeli vizsgára bocsátható.

A szóbeli vizsgálatok megkezdése előtt kéri a bizottság tagjait, hogy a tanulók feleleteit ne szakítsák meg közbeszúrt kérdésekkel. Engedjük a jelölteket összefüggően felelni. Mennyiségtanból példát nem kell adni, hiszen az már az írásbeli vizsgákon megtörtént. A tételeket ismételtelen is ki lehet adni. Modern nyelvből egy tanuló sem tesz szóbeli vizsgálatot.

A vizsgálatok rendjére nézve közli, hogy naponként öt tanuló felel délelőtt, öt pedig délután.

Ezek után a szóbeli vizsgálatok, illetve a feleletek idejére az értekezletet felfüggeszti.

Az elnök a behívott tanulókkal közli, hogy az írásbeli vizsgálatok eredménye alapján mindnyájan tehetnek szóbeli vizsgálatot. Néhány biztató és megnyugtató szót intéz a vizsgázókhoz, biztosítja őket a bizottság teljes jóindulatáról.

A vizsgálat rendjének közlése után megkezdődnek a szóbeli feleletek.

II. A szóbeli vizsgálatok után az elnök újból megnyitja az értekezletet, melynek célja az eredmény kiértékelése. Az eredmény egyben a tanári munka eredményét is mutatja. Általában megállapítja, hogy a bizottság tagjai jó munkát végeztek.

Kiemeli Kertész Antal kartárs munkáját, aki teljes mértékben tudatában van a természettudományok fontosságának. A jó feleletek erről tettek tanúságot. A tanulók hat éven át olyan iskolába jártak, ahol a humán tudományok voltak előtérben a természettudományok rovására, a szaktanár azonban így is nagyon meg tudta szeretetni velük a természettudományokat. Ki kell emelni, hogy a dialektikus materializmus⁴⁵ világnézetét belevitte szaktárgyai tanításába. Ez minden bizonnyal döntően befolyásolja további magatartásukat, ha a klerikális reakció karmaiba nem kerülnek.

A történelem szaktanára, Győri János kartárs nagyon jó munkát végzett. A világnézeti nevelés különösen fontos az ilyen iskolában, ahol a szociális összetétel és a nevelés iránya közismerten egyoldalú volt. A kitűnő feleletek mutatták, hogy az anyagot teljesen a történelmi materializmus⁴⁶ alapján átértékelve tanította, önmagát is nagymértékben képezte.

A magyar feleletek alapján megállapítja, hogy döntő hibákat e téren sem tapasztalt. Többet várt ugyan, de tudja azt is, hogy a szaktanár, Hamza Irén igen nagy nehézségekkel állt szemben: későbbben vette át az osztályt, a tankönyv későn jelent meg, több írónak, költőnek még nem történt meg marxi kiértékelése. Ahol ez megtörtént, teljes jóindulattal, szorgalmas önképzéssel, becsületes munkával jó eredményt ért el.

Modern nyelvből (német–francia) szóbeli vizsgálat nem volt, de már az írásbeli tételek is mutatják, hogy a szaktanárok (dr. Kovács János, dr. Somorlai Gyuláné) minden eszközt felhasználtak, hogy a haladó szempontokat érvényesítsék e nyelvek tanításában.

A latin szóbeli vizsgálatokkal kapcsolatban ugyanazt állapítja meg, amit már az írásbeli dolgozatokkal megjegyzett. Nyolcévi tanulás után ebben a volt papi iskolában többet lehetett volna várni. Természetes, hogy a szaktanár (Madocsai Pál), aki csak az utolsó évben vezette az osztályt, a hiányos nyelvi tudást csak részben tudta javítani. A fordításra kijelölt szövegek alkalmasak voltak a jelölt fordítókészségének megállapítására. Elismeréssel állapítja meg, hogy a szaktanár a latin írókkal kapcsolatban is módot talált pl. a Davidov-tervre⁴⁷ utalásra, a Tacitus szövegben olvasott

⁴⁵ Friedrich Engels 1878-as *Anti-Dühring* című művében megalapozott filozófiai nézetrendszer, mely a hegeli dialektikán alapul. A mechanikus materializmus meghaladása. A fejlődés során magasabb létformák jelennek meg, a mennyiségi változások minőségiekbe csapnak át a történelem során.

⁴⁶ Hegel nyomán, Karl Marx és Friedrich Engels által megfogalmazott filozófiai nézetrendszer. Fő tételei, hogy nem az egyén, hanem a tömeg viszi előre a történelmet, a társadalmi, termelési viszonyok határozzák meg a társadalmi változások menetét. A társadalomban feszülő osztályellentétek forradalmakhoz vezetnek.

⁴⁷ A szibériai folyók folyásirányának megváltoztatásáról szóló szovjet gazdasági-iparosítási terv, mely nem valósult meg.

csatornaépítés, hegyátvágás leírásával kapcsolatban és Puskin: Emlékművem⁴⁸ c[ímű] költeményére Horatius: Exegi momentum⁴⁹ kezdetű költeményével kapcsolatban. Ez utóbbi egyébként a magyar feleletek során tűnt ki.

A szóbeli vizsgálatok eredményével kapcsolatban megállapítja, hogy a vizsgálatot tevő tanulók megfeleltek a követelményeknek. Egy tanulót sem kellett javító vagy ismétlő vizsgálatra utasítani. Rendűség szempontjából az eredményt csak az erre vonatkozó rendelet megjelenése után lehet kiértékelni. A tanulókkal most tárgyanként közöljük a vizsgálat eredményét.

Végül megköszöni a bizottság tagjainak jó munkáját, a vizsgálatok során tanúsított türelmes, nyugodt magatartását és jó, eredményes munkát kíván a jövőben is.

Az elnök szavai után az intézet igazgatója mond köszönetet az elnöknek itt végzett, fáradságos munkájáért. Megköszöni az elnök kartársnőnek, hogy példát mutatott az igazi, kommunistához méltó munkáról, világnézeti biztosság, az ismeretek minden területére kiterjedő, alapos tudás, körültekintés, közvetlenség, a mindig megfelelő hang jellemezték az elnök munkáját, melyből valamennyien sokat tanultunk, s bizonyos, hogy ez az érettségi vizsgálat a növendékek számára is mindig emlékezetes lesz.

A behívott tanulók előtt az elnök kihirdeti a vizsgálat eredményét, s néhány buzdító szót intéz hozzájuk. Inti őket, hogy a feleletek során hangoztatott marxi-lenini elveket mindenkor tartsák irányítónak és legyenek építő munkásai további tanulmányaik során és majd választott pályájukon is építő munkásai szocialista hazánknak. A vizsgálatot tett tanulók egyike köszönetet mond az elnök és a bizottság megértő munkájáért.

Ezután az elnök az érettségi vizsgálatokat befejezettnek nyilváníttja.

k.m.f.⁵⁰

⁴⁸ Puskin: *Emlékművem*. „Bennem a kezdet és a vég is./Kevés, mit véghezvittem, mégis/a láncban tartós szem vagyok:/e boldogság megadatott./Az új, de nagy orosz hazában/kétarcú kőbálványom áll majd/két út keresztyén, hol korok/peregnek s szélkavart homok.”

⁴⁹ Horatius: *Exegi monumentum*. „Emléket hagyok itt, mely ércnél maradóbb/s a királyi gúlák ormánál magasabb,/éhes záporosó, bamba-dühös vihar/el nem döntheti ezt, állja a végtelen/évek hosszú sorát s a rohanó időt./Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem a jobb,/sír se földheti már: átnövék az Időn,/növe hírben, amíg a Capitolium/szent lépcsőire hág Pappal a néma Szűz,/s zengik majd, hol a gyors Aufidus elzuhog/s gyérvízű Daunus földművelők népén/országolt, hogy aki semmiből égre tört,/én szabtam görögök mértékére latin/verseket legelőbb. Büszke lehetsz reám,/adj hát érdeme-mért Delphi-babért nekem/s légy kegyes, koszorúzd, Melpomené, hajam.”

⁵⁰ Kelt, mit fent.

Forgács Hajnal tanulmányi felügyelő s.k.

dr. Kovács János igazgató, a német nyelv tanára s.k.

Madocsai Pál a vizsgálobizottság jegyzője, a latin nyelv tanára s.k.

Hamza Irén, a magyar nyelv és irodalom tanára s.k.

Győri János, a történelem tanára s.k.

dr. Somorlai Gyuláné, a francia nyelv tanára s.k.

Kertész Antal, a fizika és matematika tanára s.k., a vizsgáló bizottság tagjai.

3. Antall József önéletrajza segédlevéltárosként

Antall József segédlevéltáros

Budapest, V. kerület Egyetem u. 4-8. (Ferenciek tere 6-7.)

ÖNÉLETRAJZ

Értelmiségi családból származom. Apám, dr. Antall József, az első világháború alatt négyévnyi frontszolgálat és orosz hadifogság után hazatérve – hivatali (VKM)⁵¹ munkája mellett – a P.P.⁵² Tudományegyetem Jogi és Államtudományi Karán befejezte tanulmányait. Az egyetem elvégzése után előbb a Pénzügyminisztériumban, majd a Népjóléti Munkaügyi Minisztériumban⁵³ teljesített szolgálatot. Az utóbbi megszüntetése után a Belügyminisztériumba helyezték⁵⁴, ahol a háború alatt miniszteri tanácsosi rangban a szociális és menekültügyekkel foglalkozó IX. osztályt⁵⁵ vezette. A Harmadik Birodalom⁵⁶ ellen kifejtett tevékenysége (lengyel, jugoszláv, orosz menekültek és francia, brit, Németországból szökött hadifoglyok megmentése és a Szövetséges Hatalmak⁵⁷ afrikai és közelkeleti támaszpontjára juttatása miatt) a Gestapo⁵⁸ letartóztatta és bebörtönözte. A háború befejezése után – mint a Független Kisgazdapárt régi tagja (1932-től) – bekapcsolódott a politikai életbe: először újjáépítési államtitkár (1945 májusától októberig), majd a novemberi országos választások után⁵⁹ megalakult kormány⁶⁰ újjáépítési minisztere (1946 augusztusáig), a Kisgazda Párt országos igazgatója, a Vöröskereszt kormánybiztosa és elnöke, a Külforgalmi Hivatal elnöke, nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő⁶¹. Jelenleg nyugdíjban van és súlyos gyomorbajban szenved.

⁵¹ 1923-tól dolgozott a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban, majd a Pénzügyminisztériumban, 1932-től a Belügyminisztériumban köztisztviselőként.

⁵² P.P.: Pázmány Péter rövidítése. Pázmány Péter Tudományegyetem.

⁵³ A Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium 1917–1932 között működött.

⁵⁴ 1932-ben.

⁵⁵ Szociális Osztály.

⁵⁶ Németül Drittes Reich, a nemzetiszocialista Németország nem hivatalos elnevezése volt. Eszerint az első 962–1806, a második 1871–1918 között állt fenn.

⁵⁷ Angolul: Allies. A második világháborúban a hitleri Németország és szövetségesei ellen harcolók gyűjtőneve. Szovjetunió, Egyesült Államok, Egyesült Királyság.

⁵⁸ Geheime Staatspolizei rövidítése, a Harmadik Birodalom titkosrendőrsége 1934-től 1945-ig.

⁵⁹ Az 1945. november 4-én tartott nemzetgyűlési választások győztese a Független Kisgazdapárt lett, mégis Magyarország szovjet megszállása miatt kényszerűen koalícióra lépett a Szociáldemokrata Párttal, a Magyar Kommunista Párttal és a Nemzeti Parasztpárttal.

⁶⁰ A Tildy Zoltán vezette kormány 1945. november 16-án alakult meg.

⁶¹ 1949–1953 között volt országgyűlési képviselő.

1932. április 8-án születtem Pestújhelyen. (Budapest, XV. kerület). Az elemi iskola elvégzése után középiskolába (Budapesti Kegyeztanítói Gimnázium) iratkoztam, ahol (IV. kerület) Állami Ady Endre Gimnázium) 1950 júniusában érettségi vizsgát tettem. Az 1944/45-ös tanévet kivéve (amikor somlói szőlőnkben laktam),⁶² állandóan Budapesten éltem. 1950. februárban kaptam diákszövetségi tagsági igazolványt, ahonnan – a megalakulása után – a DISZ tagjai sorába kerültem⁶³. A középiskolában két éven keresztül sokszorosított történelmi, társadalomtudományi, irodalmi és művészeti folyóiratot szerkesztettem, valamint a Történelmi Önképzőkörnek voltam három éven keresztül az elnöke.

⁶² A Somló hegyen átélt háborús eseményekről részletesen ld. Osskó Judit: *Antall József: Kései memoár*. Corvina, Bp., 2013. 170-176. o.

⁶³ DISZ: Dolgozók Ifjúsági Szövetsége 1950. július 16–18. között alakult meg, az MDP ifjúsági szervezete volt.

4. Antall József minősítései (összesítő lap)

4.1 Egyetemi minősítések

A.

Rendkívül értelmes, igen művelt. Önállóan is tud gondolkozni, de sajnos ebben gyakran nincs köszönet. Politikai magatartásában erősen polgári.

Családi körülményei révén megvolt a lehetősége arra, hogy széles körű műveltségre tegyen szert. Apja kisgazdapárti miniszter volt.⁶⁴ Jó nyelvérzéke van, nyelveket tud. Van vitakészsége, szemináriumokon önálló problémákat vetett fel. Érdeklődik a történelemtudomány iránt. Ideológiailag képezi magát, de gyakorlati munkájában a marxizmus nemigen látszik.

Elhelyezésénél gondosan ügyelni kell arra, hogy olyan munkahelyre kerüljön, ahol tovább nevelésére lehetőség van.

Budapest, 1954. január 18.

Léderer Emma⁶⁵ s.k. tanszékvezető professzor

B.

Igen értelmes ember, jó előképzettséggel került az egyetemre. Jó nyelvérzéke van, nyelveket tud. Jó szakmai felkészültséggel rendelkezik. A dualizmus korának közoktatási, gazdasági kérdései érdeklik. Ebből írja szakdolgozatát is.⁶⁶ Van vitakészsége, szemináriumokon olykor önálló problémákat vet föl, érdeklődik a történelemtudomány iránt. Szépen fogalmaz és ad elő, a kifejezéseire ügyel. Tényanyag ismeretében a legjobbak közé tartozik. A szakirodalmat viszonylag széleskörűen ismeri, de nem olvas kritikusan.

Marxizmus szemináriumokon egyike a legfegyelmetlenebbeknek. Ritkán szólal fel, bár felszólalásánál látni, hogy értelmes, jó felfogású.

Tanulócsoportja körében nem oldódott fel, hajlamos az elkülönülésre. Mozgalmi munkát nem végzett. Bár jó tanuló, társainak nem nyújtott segítséget.

⁶⁴ Utalás arra, hogy id. Antall József 1945. november 16. és 1946 augusztusa között újjáépítési miniszter volt.

⁶⁵ Léderer Emma (1897–1977). Történész, egyetemi tanár, a történettudományok doktora, nagy befolyású, hírhedten marxista irányultságú alakja a korszaknak. Főbb művei: *Régi magyar úrmértékek* (Századok, 1923); *A legrégebb magyar iparososztály kialakulása* (Századok, 1928); *A középkori pénzüzetek története Magyarországon 1000–1458* (Bp., 1932); *Egyetemes művelődéstörténet* (Bp., 1935); *A magyar társadalom kialakulása a honfoglalástól 1918-ig* (Bp., 1947); *Az egyház szerepe az Árpád-kori Magyarországon* (Bp., 1949); *Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon* (Bp., 1952); *A feudalizmus kialakulása Magyarországon* (Bp., 1959); *A történelem tudományossága* (Bp., 1968); *A magyar polgári történetírás rövid története* (Bp., 1969).

⁶⁶ Antall József szakdolgozatát Eötvös József népközlési politikájáról írta.

Jó képességű, megfelelő irányítás és vezetés mellett jól el fogja látni feladatát.

Budapest, 1954. február 17.

Székely György s.k. dékánhelyettes

Kékes Andor s.k. Tanulmányi O[rsztály] vezető

Komlószi T[ibor]-né s.k. főelőadó

4.2. Levéltári minősítések

(1954. július 15. – 1955. augusztus 31.)

A.

Munkáját a Központi Gazdasági Levéltárban dicséretre méltó módon végezte.

Szigetvári István levéltárvezető

B.

Munkája során a sokoldalú érdeklődésnek és a komoly, önálló igyekezetnek figyelemreméltó jelét adta.

Wellmann Imre, a budapest I. sz[ámú] Állami (Fővárosi) Levéltár vezetője

C.

Gyakornoki munkáját szorgalommal végezte és érdeklődést tanúsított a levéltártani problémák iránt.

Lakatos Ernő

a budapesti 2. sz[ámú] Állami (Pest megyei) levéltár vezetője

D.

Antall József általános műveltségével és különösen közigazgatási és közigazgatástörténeti ismereteivel hívta fel magára a figyelmet. Levéltártörténeti és levéltárelméleti alapismereti megvannak és ezeknek a gyakorlati munkában való alkalmazására törekszik is.

Szedő Antal

az Országos Levéltár h[elyettes] vezetője

4.3. Tanári minősítések

A.

Antall József történelem–magyar szakos tanárt folyó tanév⁶⁷ novemberében helyezték az iskolához óraadó tanárnak. Bár első évben tanít, az oktató és nevelő munkában komoly rátermettséget tanúsít. Lelkiismeretesen készül óráira, tanítványait pozitív világnézetre neveli. Mint osztályfőnök jó osztályközösséget alakított ki osztályában, kapcsolatot tart tanítványai szüleivel. Szívesen bekapcsolódik az iskola közösségi és tanítási óráin kívüli munkájába. Az értekezleten való hozzászólásai világos és határozott ítélőképességről tesznek tanúságot. Mint kezdő tanárnak azonban sokat kell látogatnia a gyakorlott kartársak óráit, hogy a gyakorlatlanságból eredő módszertani hiányosságait pótolhassa. Osztályozásában határozottabbnak kell lennie, mert hajlik a könnyebben elérhető jó osztályozásra. A testületbe közvetlen egyéniségével jól beilleszkedett, fellépése határozott, ugyanakkor szerény. Rátermettsége biztosíték arra, hogy jó nevelő válik belőle.

Budapest, 1956. július 2.

dr. Donászy Ferenc s.k.
igazgató

B.

Az Eötvös József Gimnázium pártcsoportjának határozata, amit az 1956/57. tanév zárókonferenciáján ismertettek kivonatosan. Berzsák Béla és Bárányos Istvánné állásfoglalása és a határozat ellen Antall József 1957. július 11-én nyújtotta be fellebbezését a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztályára.

A határozat kivonata:

Antall József 1956 szeptemberében Lengyelországba látogatott a gimnázium küldöttségével. Az út után a lengyel–magyar barátságot kívánta a szovjet–magyar barátság helyére állítani. Ezzel támogatta azt a „szalámpolitikát”⁶⁸, amellyel a Szovjetuniótól való elszakadást és október 23-át készítették elő. Ezen kívül javasolta a lengyel nyelv bevezetését az orosz nyelv helyett.

Az ifjúság nevelése „osztályidegen”⁶⁹ tanár kezébe került az iskolában. Antall volt az ifjúsági vezető tanár 1956-ban. Diáksparlamentet hívott össze már 1955/56 tanév végén, ő volt a lelke.

⁶⁷ 1955/56-es tanév.

⁶⁸ A kifejezést eredetileg a második világháború után a kommunista pártok által alkalmazott taktikákra használták, amelynek célja a többi párt felmorzsolása volt.

⁶⁹ Idézőjel az eredetiben. A szocialista időszakban osztályidegennek számított többek közt a kulák, a csendőr, a volt földbirtokos, mindenki, aki nem egyszerű munkás- vagy parasztszármazású volt.

1956. október 21-én az egész iskola ifjúsága részére hadijátékot szervezett a Budai-hegyekben.⁷⁰ Ez imperialista behatás szovjetellenes jelenségre vezetett. Szinte katonai kiképzésben részesítette az ifjúságot 1956. október 23-ra.

Antall készítette elő és szervezte meg a diákok részvételét a tüntetésben. Ő a felelős a diákoknak a fegyveres harcban való részvételéért. Az ifjúságnak fegyveres csoportokba való szervezésével összetépte pedagógiai becsületét. (sic!)

Egyéni részvételével kapcsolatban Ráczné információja megvizsgálásra szorul. A megválasztott forradalmi bizottság elnökeként a kapitalista restaurációt szolgálta.⁷¹ Kijelentése szerint megóvta az ifjúságot a marxizmus-leninizmus mételyező hatásától.

Antall vezetésével működő ellenforradalmi mag akadályozta a konszolidációt. Ezért volt szükség eltávolításukra.

C.

Antall József tanár szakmai felkészültsége igen jó, munkafegyelme általában jó, de különösen az első félév folyamán néhányszor figyelmeztetni kellett késésért és apróbb mulasztásaiért. Adminisztrációs munkáját mindenkor példásan, rendben végezte. Osztályfőnöki munkájára elsősorban igen jó szervezőkészség volt jellemző, sajnos ezt a jó tulajdonságát nem mindenkor használta fel pozitív irányban. Tanítása során világnézeti, politikai kérdésekben igyekezett a tankönyv szavai szerint tanítani, de nem sikerült tanítványaiban érzelmileg is a szocializmus iránti lelkesedést felkelteni. Fokozott figyelemmel kísérte munkáját, s ennek ellenére mégis gyakran állította magát olyan helyzetbe, amely igazolta vele szembeni politikai fenntartásainkat. Hivatkozással csak a legutóbbi esetre (június 18-án osztálya olyan rendbontást végzett, amely az általános fegyelmezetlenségen kívül politikai megnyilvánulást is feltételezett). Kértem az áthelyezését, amit Antall kartárs el is fogadott.

Budapest, 1959. augusztus 26.⁷²

Kaszás Tibor s.k.
Cihika Mihály s.k.
igazgató és igazgatóhelyettes

Az 1957/58-as tanév végén Virág János igazgató megállapítja, hogy a tantestület tagjai közül, „ha név szerint említi, akkor jó, szép oktató munkát látott Antall” kartársnál. Cihika Mihály igazgatóhelyettes: „A történelmi szakkör, amelyet Antall kartárs

⁷⁰ Ez az alkalom egy egyszerű kirándulás volt, melyen számháborúztak a diákok.

⁷¹ Az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának vezetőjévé választották meg.

⁷² Ez a másolat dátuma, eredeti dátum: 1959. június 26.

vezetett, nem teljesítette a maga kötelességét. Nem szocialista szellemű volt. A világ eseményeit sorolták fel. A diákok a történelmi eseményeket mindig a burzsoá-polgári szemlélet irányában értelmezték... Azok a szakkörök, amelyek az ifjúságot nem a szocializmushoz vezetik, semmit sem érnek.”

„A pedagógiai egységet nem sikerült megvalósítani... (sic!) Komoly gátló tényezőként lépett fel az a tény, hogy egyesek egyéni utakat kerestek. Antall kartársat okos, művelt, nagy tudású embernek tartja, azonban az ifjúságot bizonyos kérdésekben pozitívista irányban nevelte. Látogatása alkalmával csak a tiszta tények átadását kellett tapasztalnia. A budai diák feje nem egészen tiszta. A diákok Antall kartárshoz ragaszkodnak. Csodálkozott továbbá Miklóssy kartárson is! Ő és még mások is csatlakoztak Antall kartárshoz.”⁷³

D.

Az 1959. október 23-án négy hónapi felfüggesztést követően történt elbocsátás („Antall József tanár politikai magatartása miatt nem alkalmas pedagógus pályára”) után az egyeztetőbizottsági eljárás során tett – jegyzőkönyvbe foglalt – nyilatkozatok (1959. november 12.):

Süki József, a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztálya személyi vezetője: „A többpártrendszer híve, a szovjet csapatok kivonását, az ország ’függetlenségét’(sic!) követelte.”

Dr. Donászy Ferenc, az Eötvös József Gimnázium igazgatója: „Jó munkaerő, az ellenforradalom előtt a Petőfi Kör⁷⁴ eszméit képviselte. Apja kiskgazdapárti politikus volt, az ellenforradalom idején reaktiválni akarták. Ez alkalommal édesapjával együtt a Parlamentben tartózkodott.”⁷⁵

Beválasztották távollétében az iskola forradalmi bizottságába.⁷⁶ Az ellenforradalom után nagy szerepe volt az ifjúságnak helytelen akcióktól való visszatartásában. Ha megfelelő körülmények közé kerül, megfelelő irányítást kap, értékes ember lehet. Kár volna elejteni. Inkább kutatómunkára, mint az ifjúság nevelésére tartja alkalmasnak.”

⁷³ Részlet a jegyzőkönyv 10–11. oldalairól.

⁷⁴ A Szovjetunió XX. kongresszusa után Magyarországon a Petőfi Kör volt fontos terepe a reformkommunista értelmiségi vitáknak. Első nyilvános rendezvényüket 1956. március 12-én tartották. Összesen 12 vitát rendeztek, legnagyobb visszhangja az 1956. június 27-én rendezett sajtóvitának volt. A Petőfi Kör vitái kötetekben jelentek meg a rendszerváltás után, a „Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján” sorozatban, Hegedűs B. András – Tanczos Gábor mellett – a Petőfi Kör titkára főszerkesztésében.

⁷⁵ Utalás arra, hogy a forradalom napjaiban id. Antall József barátaival a Kiskgazdapárt újjászervezésén dolgozott, a forradalom leverése után Kovács Béla lakásukon lakott. Édesapjával 1956. november elsején tartózkodott a Parlamentben.

⁷⁶ 1956. november 1-jén.

Dr. Szalay Béla, az Eötvös József Gimnázium volt párttitkára: „Antall József jól dolgozott, 1956-ban DISZ munkával bízták meg (ifjúsági vezető tanár), mivel a fiúk hallgattak rá. A Petőfi Körben lezajlott vitákkal⁷⁷ kapcsolatban semmi kirívó nem volt. Az 1956. november 2-i értekezleten a forradalmi bizottság elnökének választották meg, távollétében.

Neki köszönhető, hogy 1957-ben nem történt semmi rendbontás. 1957 márciusában elvitték vizsgálati fogságba, ami után hősként fogadták és kezelték.

Antall Józsefet igen jó pedagógusnak és tanárnak ismertem. Amennyiben elmarasztaló határozat születne, akkor is – képességét és munkáját tekintetbe véve – egy-két év múlva alkalmat kellene neki adni, hogy tanári katedrát kapjon.”

Cihika Mihály igazgatóhelyettes. „Antall politikai okokból került a Toldy Gimnáziumba. Egy reakciós csoportba került, itt jól érezte magát. Az akkori igazgatóval beszélgettek, hogyan tudnák Antallt segíteni, hogy legalább lojális legyen. Ő maga nem igyekezett. Mint osztályfőnök nem vezette helyes irányba az ifjúságot. Mindig az ő osztályában csúcsosodott ki a rendbontás. A kivizsgálásnál mindig „nem” volt a válasz. Az iskola pártszervezete 1958-ban kérte leváltását, de nem fogadták el. Az 1957. októberi tüntetésen az egy KISZ tag kivételével az egész osztály a fal mellé állt.⁷⁸ Sztálinvárosban osztályának tagjai megverték egy gyári munkást és lehülyézték a lakosságot. A tanári kar rögtön lehülyézte az osztályt, de Antall elutasította. Mindenből igyekszik kivonni magát. Képtelen olyan órát leadni, amely a népi demokratikus ifjúság nevelésére alkalmas. Nem von le következtetéseket, ezt a fiúkra bízza, akik még nem eléggé fejlettek ennek eldöntésére. Rágalmazta az iskola pártszervezetét („Ki az iskola rendőrspiclije?”)

Sárkány Gyula, a Toldy Ferenc Gimnázium volt párttitkára: „Antall készített tervezetet az ifjúság világnézeti nevelésére. Javaslatait, bírálatait nem mindig fogadták el. (Virág igazgató ezt sem fogadta el!) A sztálinvárosi verekedésben más osztályok is részt vettek. A néma tüntetés idején a felső emeletről jöttek le és szóltak neki, hogy álljanak a falhoz.

A tanári pályára méltónak tartják (a tanári kar). Nem reakciós, de erősen nemzeti érzésű.”

⁷⁷ A Petőfi Kör vitáinak témáit ld.: 1. Két közgazdasági vita / [szerk., a dokumentumokat összeáll. és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András, Rainer M. János]. 1989.; 2., Filozófusvita / [szerk., a dokumentumokat összeáll. és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András, Rainer M. János]. - 1989.; 3., Történelemszita. - 1990.; 4., Partizántalálkozó - Sajtóvita. - 1991.; 5., Gazdasági vezetés; Műszaki fejlesztés; Kertmagyarország? / [szerk., a bevezetést és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András]. - 1994.; 6., Pedagógusvita. - 1992.; 7., Iparművészvita; Orvosvita / [szerk., a dokumentumokat összeáll. és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András, Ember Mária, Bohó Róbert]. - 1994.

⁷⁸ 1957. október 2-án a diákok néma megemlékezést szerveztek a szünetben az 1956-os forradalomra.

„A vizsgálóbizottság elnöke megkérdezi Antallt, hogy saját véleménye szerint eleget tett-e a marxista szemléletű történelemtanításnak?

Antall József kijelenti, hogy nem kommunista, nem 100%-os marxista, de marxista módon tanított, ezt a vizsgaeredményekkel bizonyítja, ezenkívül tanári lelkiismerete is ezt diktálta, mert tudja, hogy az egyetemi vizsgákon megkövetelik a marxista műveltséget.”

E.

Kaszás Tibor igazgató beszámolója az 1960. január 27-i félévi értekezleten

„Segítette tantestületünk eszmei-politikai egységének kialakulását és megszilárdulását a folyó tanév elején történt személyi változás is. Antall József kartárs kiválása a testületből az ismert okok alapján a pozitív előrehaladást biztosította, amelyben kifogásolható politikai és világnézeti magatartásával az elmúlt években akadályozta testületünk egységének megszilárdulását.”⁷⁹

4.4. Könyvtárosi minősítés

„Munkáját igyekszik becsülettel ellátni. Rendkívül olvasott, széles látókörű fiatal ember. Könyvtárba lépése előtt művészettörténeti kiegészítő szakot végzett az egyetemen, mert az iskolában azt is elő kellett adnia. Állítása szerint semmit nem csinál dilettáns módjára, ezért átiratkozott a könyvtáros kiegészítő szakra, hogy biztos talájon tudjon mozogni a könyvtári munka bármely területén. A kiegészítő szak első évét kitűnő eredménnyel végezte. A továbbiakban szeretne a könyvtáron belül tudományos munkakörben dolgozni.

Sokat beszélgetünk, mert igyekeztem megismerni és megérteni, honnan ered sajátos bizalmatlan magatartása. Miért áll állandó sündisznószerű alapállásban. Megtudtam, hogy kora ifjúsága óta sok kellemetlensége volt. Most ez az alapjában véve vidám férfi minden változásra bizonyos mértékig támadó-védekező modorral reagál. Kitűnő szervezőkészséggel rendelkezik. Kapcsolata az olvasókkal és munkatársaival a lehető legszívélyesebb. Udvarias, jó modorú, megfontolt férfi.”

Budapest, 1961. július 25.

Rudas Klára s.k.
könyvtárvezető

⁷⁹ Jegyzőkönyv, 2.1

5. Antall József középiskolai tanári állás ügyében írott levele a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságához, 1954. április 14.

Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága
Budapest

Azzal a kérdéssel fordulok a Végrehajtó Bizottsághoz, hogy engem Budapest területén középiskolába ált[alános] gimnáziumi tanárnak szíveskedjék kinevezni.

1954-ben végeztem az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történettudományi Karán történelem–levéltáros szakot. Előtte négy féléven keresztül magyar–történelem szakos tanárjelölt voltam. Jelenleg az Országos Levéltárban működöm, azonban júniusban – gyakorló évem leteltével – meg kell válni az állásomtól, mivel csak vidéki állást kaphatnék. Ezt azonban lehetetlenné teszik családi körülményeim: nő vagyok, feleségem Budapesten van állásban, együtt lakom beteges szüleimmel stb.

Középiskolai tanári működésemet lehetővé tenné, hogy a történelem–levéltár szak magasabb képesítést nyújtott, mint a tanárjelöltek történeti képzése. Levéltáros diplomámon kívül a történelem szakos tanári (gimn[áziumi] oklevél) megszerzését könnyűvé teszi, hogy csak egy pedagógiai államvizsgát igényel. Egyébként tudományos munkám is az oktatással van kapcsolatban, mivel a Pedagógiai Tudományos Intézet részére oktatástörténeti munkákon dolgozom.⁸⁰ E tekintetben részletes felvilágosítást tud nyújtani az Intézet neveléstörténeti csoportvezetője, Ravasz János. A történelmen kívül magyar irodalmat is tudnék tanítani, mivel négy félév vizsgáit letettem és a hiányzók letételét ősszel megkezdhetném. Szintén akkor, ősszel tenném le a pedagógiai államvizsgát. Szükség esetén tudnék még tanítani leíró és gazdaságföldrajzot.

Az említett indokok alapján kérem budapesti általános gimnáziumi elhelyezésem. Talán alkalmas lennék a II. kerület Állami Óvónőképző megszűnő osztályai helyén ősszel nyíló ált[alános] gimnáziumi tagozat tanárának.

Tisztelettel

Antall József
Budapest, V. kerület, Egyetem u. 4-8.
1954. április 14.

⁸⁰ Eötvös József népoktatási politikája az 1867-es kiegyezés után. Eötvös József második minisztersége. 78 lev. Pedagógiai Tudományos Intézet, kézirat.

6. Erdey-Grúz Tibor⁸¹ levele Germanus Gyulának,
Budapest, 1955. szeptember 24.

1820/1955. Min. / T/Dné

GERMANUS GYULA elvtársnak,
egyetemi tanár
Budapest

Hivatkozással folyó hó 2-án kelt soraidra⁸² Antall József levéltáros budapesti elhelyezésével kapcsolatban tájékoztatlak, hogy a Levéltárak Országos Központja a megüresedett állás betöltését egyenlőre belső átcsoportosítással oldotta meg. A későbbiek folyamán pedig a vidéki levéltárak megerősítése érdekében egy státushelyét valamelyik vidéki levéltárnak adja át.

Fentiekre való tekintettel Antall József elvtárs kinevezésére nem volt lehetőség.

Budapest, 1955. szeptember 24.

Erdey-Grúz Tibor

⁸¹ Erdey-Grúz Tibor (1902–1976) ekkor oktatásügyi miniszter.

⁸² Germanus Gyula 1955. szeptember 2-i levele Erdey-Grúz Tibornak.

7. Antall József beszámolója az 1956-os diákparlament üléséről

Tisztelt Kartársak!

Röviden beszámolok a diákparlament üléséről és az ott felvetett kérdésekről. Így mindenki világos képet alkothat magának az értekezlet jellegéről és az ott lefolyt vitáról. Beszámolóm alapjául az iskola helyettes titkárának jegyzőkönyve és személyes feljegyzéseim szolgáltak. Előjáróban leszögezhetjük, hogy hibát követtünk el, amikor az ülés tényét nem közöltük előre a tanári karral. Így nem merült volna fel annyi félreértés egyik oldalon sem. Ezt azonban érthetővé teszi az év végi hajsza, a vizsgák és az érettségi gondjai, amikor feltétlenül terhes lett volna egy előzetes konferencia beiktatása.

A félreértésre az adhatott okot, hogy az ifjúságot a legnagyobb őszinteségre hívtuk fel és – a rövid idő alatt (1-2 nap) – nem maradt idő rendszeres előkészítő munkára.

Négy kérdéscsoport szerepelt a napirenden: a tanulmányi munka, a fegyelem, az iskola kulturális élete és a DISZ szervezet működése. Ez utóbbi kérdést párhuzamosan érintették a többi felmerült kérdéssel együtt.

1. TANULMÁNYI MUNKA

Először is leszögezem, hogy semmiféle avantgardista „MADISZ-szellem”⁸³ nem érvényesült. Egyetlen tanár neve sem szerepelt az ülésen. Semmiféle tanári bírálatról nem esett szó. A megbízottak elvi megállapításokat tettek, kéréseket és javaslatokat terjesztettek elő. Komolyságról és felelősségérzetről tettek tanúságot és bebizonyították, hogy érdemesek a meghallgatásra.

A magyartanárokhoz a helyesírással kapcsolatban terjesztették be kérésüket. Megállapították, hogy teljes tudatában vannak annak lehetetlenségének, ami rossz helyesírás terén mutatkozik. Kérik, hogy fokozottabb mértékben érvényesüljön a nyelvtan oktatás, elsősorban a helyesírás tanítása és gyakorlása.

Az osztályzás ügyében azt kérték, hogy több alkalom legyen a felelésre, annak bebizonyítására, hogy egy-egy tárgyból tanulnak, eredményt tudjanak elérni és ez érezhető legyen az osztályzásban is.

Így senkinek sem lehetne az az érzése, hogy nem tud egy-egy osztályzati kategóriából kilépni. Ez után több olyan – igaz – de nem rájuk tartozó kérdést vetettek fel, mint a vizsgák eltörlése (Szabad Nép cikk), nagy tananyag kevés heti óraszámmal, gyakori tanárváltások stb.

⁸³ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, működött 1944–1948 között.

Általában kérték a tananyag egyenletes felosztását és ezzel az év végi hajsza csökkentését, valamint az arányos készülés biztosítását. Többen foglalkoztak az ismétlések problémájával. Azt kérték, hogy a szünetek, az óraelmaradások ne az ismétlő órák kárára történjenek, mert az egyenletes évközi és év végi ismétlések hiányát sokszor érezték. Különösen az összefoglaló, általános kérdéseket tárgyaló írásbeliknél és a vizsgára való készüléskor.

Sokan kérték a magyarázatok fokozását, hogy a könyv inkább támpontul és rendszerezőül szolgáljon az órákon hallottakhoz.

Kérték a tárgyalt anyag vázlatának a mindenkori közlését.

A gyakorlati órákkal (fizika, kémia, biológia) kapcsolatban – hasonlóan a szaktanárokhöz – a szűkös lehetőségeket kifogásolták. Így gyakran a gyakorlati óra alig tér el a rendes óra menetétől.

A dolgozatok írásával kapcsolatban beismerték a különleges mértékben elharapózott puskázásokat. De azt is megállapították, hogy számos esetben egy gyengébb tanuló – készülése révén – jobbat írt, akkor is a puskázás vádja illeti. A puskázás vádja ne érhesen senkit igazságtalanul.

A röpdolgozatok írásánál pedig azt kérik, adják vissza javítás után, mert csak így tanulhatnak az elkövetett hibákból. A meghatározott időre való feladatmegoldásoknál pedig a normát igazítsák a gyengébb tanulókhoz, mert ez a sok rossz dolgozat nyitja.

Ezen kívül felmerült a szakkörök problémája. Azt kérték, hogy a szakkörökben érdekesebb, a tananyagokon túlmenő témákkal foglalkozzanak. Adjanak többet a tananyagnál. A tanár legyen a felügyelő és irányító, de a diákok nagyobb önállóságot élvezzenek és többet bízzanak rájuk.

Javasolták az egyes szakkörök élére diákvezetőségek állítását, elnökkel, helyettes-sel és szervezőtitkárral. Ezzel a tanár munkáját is megkönnyítenék. Javasolták, hogy a szakkörök ülésére hívjanak meg egy-egy szakmában vagy tudományágban működő volt diákunkat is. Lépjene ki a szakkörök az iskolákból, menjenek múzeumokba, állatkertbe stb.

2. FEGYELEM

Sokan kifogásolták a tisztasági gárda működését és a fegyelmi füzet formális szerepét. Több felszólaló a fegyelmezetlenség okát abban jelölte meg, hogy későn és a legrosszabb korban (kamaszok) jönnek a gimnáziumba és az általános iskolában nem érvényesülhettek ezek a fegyelmező szempontok. Itt utaltak a nyolc osztályos gimnázium és a jövő egységes iskolájának jelentőségére. Egyesek az atyai pofonokat hiányolták.

Az órák alatti beszélgetésnek több okát jelölték meg: egyrészt a tananyag érdeketlenségét, másrészt főleg matematika és fizikai órákon azt, hogy nem tudják követni a gyengébbek a táblán dolgozó tanárt és a lemaradók állandóan zaklatják a többieket.

Megállapították azt is, hogy a tanulószobán a zaj és fegyelmezetlenség miatt ritkán lehet tanulni. Hasonlóan a fegyelmezetlenség zavarja az énekkar munkáját is.

3. KULTURÁLIS ÉLET ÉS DISZ

Kifogásolták az állandó jegyvásárlási kényszert, a mozi és színházjegyek egyenlőtlen elosztását. Kérték ebbe a DISZ fokozottabb bevonását.

Megállapították a tánckar teljes szervezetlenségét és a vezető hiányát, a színjátszó csoport szünetelését, amit különösen fájaltak. Több olyan tanulót említettek, aki rendezőnek készül és akit így be lehetne vonni a szervezőmunkába.

Kevés az iskolai klubnap, ezért járnak annyian nyilvános szórakozóhelyekre. Itt felvetették a tánc, lekerés stb. problémáját. Kérték az Eötvös Akadémia vagy Eötvös Klub megszervezését az iskolai élet koordinálására.

Sport terén a tanárok nagyobb megértését kérték. Iskolánkban nem egy kiváló sportoló tanul, akik gyakran sportellenességet érezhetnek. Legyenek gyakrabban iskolán belüli bajnokságok (kosárlabda stb.). Szervezzék gyakrabban kirándulásokat, legyenek járőrversenyek stb.

A DISZ szervezet működésével kapcsolatban kérték az osztálytitkárokat, hogy tényleg vezetői lehessenek az osztályuknak és ne csak a bűnbakok mindenért, ami ott történik.

Ezenkívül felvetettek több általános kérdést:

1. Öt perccel az órák befejezése előtt adjanak le szaggatott jelzőcsengetést és akkor közöljék, ha hirdetés lesz. A szünetet a csengetéstől élvezhessék a diákok és az órákat ne hosszabbítsák meg a szünetek rovására. Itt kiemelték Vágfalvy tanár úr⁸⁴ pontosságát, aki a csengetés pillanatában mindig befejezi az óráját.

2. Sok a felesleges hirdetés és így elvész a lényege. Legyen egy minden fontosabb kulturális eseményt közlő hirdetőtábla.

3. Szervezzék újjá az iskolai faliújságot.

4. Nem teljesítették a hiányzásmentes diákok mozijutalmazását.

5. Rendezzünk juniálist.

6. Az általános iskolások zavarják az órákat. Hangolják össze velünk a szünetjüket.

7. Állandóan pénzt kérnek az iskolában.

8. Még mindig nincs kis Eötvös jelvény.

9. DISZ fokozott segítséget kér a tanároktól.

10. A hetes is mindenért bűnbak.

11. Kérik a sexuális (sic!) nevelés megvalósítását, gondolom, több olasz és francia film hatására. Javasolják, hogy az osztályfőnöki órák szolgáljanak erre alkalmul. Tanárok magyarázzák meg az egész kérdést, fiziológiailag és erkölcsi szempontból egyaránt.

⁸⁴ Dr Vágfalvy Béla, latin–történelem szakos tanár az 1950-es, 1960-as években az Eötvös József Gimnáziumban.

8. Antall József levele 1957. április 1-jei áthelyezésével kapcsolatban a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztály vezetőjének⁸⁵

Tisztelt Osztályvezető Úr!

Elnézését kérem, hogy külföldi útja előtt levéllel zavarom. Sajnos azonban helyeztem nem teszi lehetővé számomra a várakozást, illetve a hallgatást.

Úgy gondolom, hogy az 1957. április 1-jei áthelyezésemmel kapcsolatban nevemet és ügyemet ismeri. Ezért fordulok ismét időszerűvé vált ügyemmel önhöz.

Berzsák Béla és befolyása alatt álló – véleményem nyilvánításától tartózkodom – Bárányos Istvánné nem nyugodtak bele áthelyezésembe (Toldy F[erenc] Gimnázium.) A tanév végeztével ismét felvetették ügyemet és vádaskodásaikkal az V. kerületi Pártbizottsághoz fordultak. Javasolták a tanári pályáról való eltiltásomat és elbocsátásomat.

Vádaskodásaik között szerepel pl. az, hogy a Budai Hegyekben rendezett 1956 őszi kiránduláson (1956. október 23-a előtt) számháborút játszottam a diákokkal. Ezt valami katonai kiképzésnek minősítették. [1956.] november 4-e után tartott első értekezletünk alkalmával – kötelező orosz nyelv eltörlése után – javasoltam a lengyel nyelv bevezetését – tekintettel az iskola lengyel kapcsolataira (most is megy ki egy csoport) és az addig tanult szláv tanulmányok értékesítésére és szláv nyelveket ismerő tanárok foglalkoztatására. Ezt úgy állítják be, mint az orosz nyelv elleni izgatást. Ezzel szemben az az igazság, hogy csak az én osztályom tanult[a] rendkívüli tárgyként az orosz az 1956/57-es tanévben.

Megemlítették az 1956 júniusában és őszén tartott diákparlamenteket, melyeknek én voltam a „lelke”. Ezeket az üléseket éppúgy az igazgató utasítására tartottam, mint ahogy a számháborút is az ő útmutatása alapján rendeztem meg. Itt kell megjegyezni, hogy az 1956/57-es tanév elején viselt ifjúsági vezetői tisztet sem magam ohajtottam elfoglalni, hanem az igazgató hosszas unszolás, sőt kötelezése után fogadtam el azzal a kikötéssel, hogy mellém rendelnek egy hivatalos DISZ segítő tanárt, mert nem vagyok hajlandó ezt magam csinálni. Így is történt. Egyébként sem a diákparlamentben, sem más helyen vezetésem alatt nem merült fel politikai kérdés, ezeknek tárgya az iskolai élet, tanulmányi és fegyelmi kérdések voltak. Október 23-án a tanulókat tanítás után hazaküldtük, tehát a résztvevők az iskolától függetlenül csatlakoztak a tüntetéshez.

November 1-jén megválasztottak a Forradalmi Bizottság tagjának. Ezen a konferencián ott sem voltam. Semmiféle tevékenységet a bizottság nem fejtett ki, aminek

legfőbb bizonyítéka, hogy senkit (Berzsákot sem)⁸⁶ fel sem függesztett a bizottság. November 2-án tudtomon kívül összehívták az ifjúság egy részét. Ekkor azzal a kéréssel fordult hozzám az iskola igazgatója, hogy nyugtassam meg az ifjúságot és minden tanárokkal szemben előforduló ellenzést szereljek le. Ez meg is történt. Itt is említene különböző vádakat. Beszédem teljesítette a kívánt célt és pártonkívüli létemre sem tért el lényegében az abban a szakaszban Kádár János által felvázolt irányvonalról. Arról pedig, hogy az iskolában nemzetőrséget szerveztek, nem tudtam. Ezt tőlem függetlenül csinálták. Ezzel a váddal is illettek minden alap nélkül. Ezt Donászy igazgató is bizonyíthatja, hogy nekem ebben nem volt részem. Amennyiben az ellenkezőjét állítaná, kérem a szembesítésemet. Ezt azonban nem hiszem.

Berzsák Béla magatartására mi sem jellemzőbb, mint az, hogy tanárt és diákot alaptalanul vádolt. 1957 februárjában minden nap közölte velem, hogy az én osztályom irányítja a röpcédulázást. Furcsa módon mindég (sic!) csak ő tudott a gyerekektől cédulát elvenni. Megvádolt két tanulót az osztályomból, de a szembesítést és a vizsgálatot ellenezte. Miután ehhez ragaszkodtam, az ügy tisztázódott és az Eötvös Gimnázium az 75/a/956/57 sz. alatt iktatott iktatókönyvben saját aláírásával ismerte el azt, hogy „Berzsák Béla tanár fentebb említett feltevése így alaptalannak bizonyult”.

Tekintettel arra, hogy volt igazgatómat és a felettes tanügyi hatóságok vezetőit igazságos és becsületes embereknek ismertem meg, kérem a fentiek figyelembevételét. Különben nem fordultam volna osztályvezető úrhoz nehéz ügyemmel. Bevallom, nemcsak családi állapotom, de hivatástudatom miatt is nehezen válnék meg a tanári pályától. Ha ez mégis bekövetkezik, el fogom viselni. Magyar embernek születtem.

Szándékosan a végére hagytam a nevetségesnek érzett vádat, amelyet szintén közöltek az V. kerületi Pártbizottsággal, hogy „osztályidegen” vagyok. Apám Gestapo fogságot viselt antifasiszta működéséért és magas francia, lengyel, angol, szovjet és jugoszláv elismerésben és kitüntetésben részesült a háború alatti magatartásáért. 1945 után országgyűlési képviselő, miniszter stb. lett és 1948-ban a legmagasabb magyar köztársasági érdemrendet kapta. Egyébként semmiféle tőkés és családi kapcsolata nem volt.

Jóindulatú elbánásában bízva
Tisztelettel

Antall József
gimn[áziumi] tanár
Budapest, V. ker[ület]
Egyetem u. 4-8. II. em. 6.

⁸⁵ Gyalmos János volt az osztályvezető 1957. január 11. és 1959. február 18. között.

⁸⁶ Utalás Berzsák Bélára.

9. V. kerületi MSZMP Pártbizottság feljegyzése
Antall József gimnáziumi tanár ügyében, 1957.

Feljegyzés Antal József gimn[áziumi] tanár ügyében

Antall József gimn[áziumi] tanár 1955. november 14-től 1957. április 1-ig a Budapest V. kerület Eötvös József Gimnáziumban működött, mint történelem–magyar szakos tanár. Ekkor a Fővárosi Tanács Oktatási Osztálya áthelyezte az I. kerület Toldy Ferenc Gimnáziumba.

Az Eötvös József Gimnáziumban Berzsák Béla tanár különböző vádaskodással, a párt révén szerzett személyes befolyással élve személyes intrikát és harcot kezdett el Antal József ellen. Ennek a személyeskedő intrikának kívánt véget vetni – a Berzsákhoz hasonlóan szintén történelem szakos Antallnak az áthelyezésével a Tanács.

Berzsák Béla alaptalan vádjaival többször került kényelmetlen helyzetbe. Például az Eötvös Gimnázium 75/a/956/57. sz. alatt iktatott jegyzőkönyvében elismerte, hogy Antal József osztályába járó tanulókat (az osztályfőnök elleni hajsza érdekében) alaptalanul vádolt röpcédula-terjesztéssel. Saját aláírásával ismerte el, hogy „feltevése alaptalannak bizonyult”.

Miután magát annyira lejáratta, hogy személyesen nem tudott akarátának érvényt szerezni, Bárányos Istvánnét vonta befolyása alá és vele intézeti intrikáit, melyeket a háttérből irányított. Ennek keretében a tanév befejezése idején – Berzsák befolyására – Bárányosné eljárta az V. kerületi pártbizottságánál és különböző vádaskodások kíséretében javasolta Antal József eltávolítását a tanári pályáról és azonnali elbocsátását.

Vádjai között például olyanok szerepelnek, hogy az 1956 szeptemberében a budai hegyekben lejátszott „számháborúval” mintegy katonai kiképzést nyújtott volna az ifjúságnak. Az iskola meglevő lengyel kapcsolatai (most nyáron is küldöttségcserét bonyolítanak le) miatt – a kötelező orosz nyelv megszüntetése után 1956. november 10. körül Antal által javasolt lengyel nyelvoktatást úgy állította be, mint izgatást az orosz nyelv ellen. Holott éppen Antal osztályában tanultak egyedül rendkívüli tárgyként orosz a tanulók. A vádak a továbbiak során vagy nevetségesek, vagy ferde beállítást nyertek a tények.

Amennyiben ezekkel a vádakkal és felterjesztéssel komolyan foglalkozni kívánnak, szükséges lenne előbb Antal József meghallgatása.

V. ker [ületi] pártbizottság
Rozsnyai

10. Jegyzőkönyv az I. ker[ületi] Toldy Ferenc Gimnáziumban
1957. október 26-án megtartott rendkívüli fegyelmi értekezletéről
az 1956-os forradalom első évfordulóján rendezett csendes
megemlékezés kapcsán

Jegyzőkönyv, készült az I. ker[ületi] Toldy Ferenc Gimnáziumban 1957. október 26-án megtartott rendkívüli fegyelmi értekezletéről

Jelen vannak az I. ker[ületi] MSZMP részéről Vitéz Hédi elvtársnő, a fővárosi Tanács Okt[atási] Osztály részéről Mosonyi György általános felügyelő kartárs, valamint az igazgató vezetésével a tanári kar tagjai.

Az igazgató ismerteti a rendkívüli fegyelmi értekezlet tárgyát, október 23-án a 11 óras nagyszünetben rendezett részleges néma tüntetést és az azzal kapcsolatos eddigi fejleményeket.

Mindenekelőtt emlékezteti az értekezlet tagjait az elmúlt nevelési értekezleten elhangzott figyelmeztető szavaira, amelyek szerint a tanári karnak minden[t] el kell követni, hogy iskolánkban semmiféle rendellenesség ne zavarja meg a nyugodt tanítást. Majd a kartársak figyelmét arra, hogy az értekezlet anyagát hivatalos (sic!) titoknak tekintsék, amelynek megtartása a Rendtartás értelmében mindenkire nézve kötelező. Ebben az iskolában ugyanis már előfordult, hogy szülő megtudott hivatalos titkot. Szerinte a néma tüntetés a munkás-paraszt kormány ellen irányulhatott. Kéri a kartársakat, hogy a tüntetéssel kapcsolatos problémákat alaposan, komolyan, határozottan tanári becsülettel és pedagógus szívvel vizsgáljuk meg.

Az igazgató eddigi működése alatt mind a tanári kar tagjainak, mind az ifjúságnak a bizalmát igyekezett megnyerni. A tanári kar legtöbb tagja támogatja is munkájában. Az ifjúság magatartásában már eddig is javulást tapasztal. Az üzemlátogatók alkalmával is ezt tapasztalta. Egyik üzem párttitkára elismerően nyilatkozott tanulóinkról. Az elmúlt napokban a folyosóügyeletet a legtöbb kartárs lelkiismeretesen ellátta. Október 22-én és 23-án minden kartárs a szünetekben a folyosón tartózkodott. Október 23-án reggel és délelőtt 10 óráig a folyosón semmiféle rendellenesség nem volt tapasztalható. A 11 órai nagyszünetben Sziva kartárs figyelmeztette a folyosókon tapasztalható „silencium”-ra. Kiment a második emeleti folyosóra és látta, hogy az ifjúság a két oldalán teljes csendben áll. Nagyjából ugyanez volt a helyzet a többi folyosón is. A II. emeleten azonban a csend nem volt teljes, a tanulók hal-kan beszélgettek. A vizsgálatok során bebizonyosodott, hogy a földszinten csak a nagyszünet második felében volt néma tüntetés.

Még aznap délután a rendőrség is foglalkozott az ügygel, sőt már a főkapitányság is foglalkozott a tüntetéssel. Az igazgatóhelyettes kartárssal még aznap délután egy-két tanulót és 24-én és 25-én az iskola több tanulóját hallgatta ki.

Antall József kartárs kéri az igazgató kartársat, hogy a kihallgatásokról felvett jegyzőkönyveket a tanári kar előtt olvassa fel. Erre az igazgató, valamint az igazgatóhelyettes kartársak ismertetik a kihallgatásokról szóló feljegyzéseiket.

Bakó László III. B o. tanuló nem tudta megmondani, vajon előzőleg is tárgyaltak-e a tüntetésről és kik voltak a szervezők.

Detre Csaba III. B. o. tanulót a rendőrség is kihallgatta.

Kapronczay Károly III. A o. tanuló a fal mellett állt, hallgatott. Pisszegett.

Jeszenszky Géza III. A o. tanuló a pisszegőket nem nevezi meg. Szerinte senki sem szervezte meg a tüntetést.

Vízy István III. A o. tanuló is beállt a többi közé. Pisszegett.

Balázs Sándor II. D o. tanuló is hallgatott. Nem tudott senkit megnevezni, aki megszervezte volna a néma tüntetést.

Maus János II. D o. tanuló szerint egy „borotvált képu” tanuló hátulról figyelmeztette a csendre. A fiú nevét azonban nem tudja.

Szaladnya Győző II. C o. tanuló elmondta, hogy Kovács András II. B o. tanuló osztálytársaival az elmúlt év októberi eseményekkel kapcsolatban a diákság nagy seregszemléjéről beszélt. Apja az elmúlt év novemberében Nyugatra disszidált.

Aczél Béla II. B o. tanuló apját 1944 jún[ius] 10-én a németek és a nyilasok elhurcolták és meghalt. Az édesanya szerint a család 1956. október 23-tól december 2-ig kénytelen volt az ellenforradalmárok dühe elől menekülve a pincében élni. A tanuló részt vett az iskolai néma tüntetésben.

Ferenczy Béla II. B o. tanuló szerint a folyosón mindenkire rászóltak, hogy hallgasson. Ő sem mondja meg, hogy a néma tüntetést ki szervezte. Osztálytársaival az ellenforradalom halottairól beszélgetett.

Kempis Péter IV. C o. tanuló nem hallott a folyosón pisszegést. Csendben volt. Sem őt, sem társait senki nem figyelmeztette a csendre. Igazgató kartárs megjegyzi, hogy vele Örsyné kartárssal már volt baja. Ő volt az, aki az egyik órákői szünetben a kerítésen mászott ki az udvarra, hogy elmenjen a közértbe valamit vásárolni.

Láng Jenő IV. C o. tanuló szerint a tüntetés azért volt az iskolában, hogy megemlékezzenek azokról, akik az „igaz ügyért” haltak meg.

Komlós Gyula kartárs kérdezi az iskola vezetését, hogy miért éppen a fenti tanulókat hallgatták ki. Vajon ők szervezték a néma tüntetést? És miért éppen ezeket a tanulókat akarja most a tanári kar kihallgatni?

Igazgató kartárs: Részt vettek azzal, hogy hallgattak.

Cihika Mihály igazgatóhelyettes kartárs bővebb magyarázatot ad a feltett kérdésre: ezek a tanulók is részt vettek a néma tüntetésben, de nem akarják megmondani, hogy kik szervezték. Egyesek pisszegtek. Egy másik tanuló (Kovács) leállította a sétálókat. Ők tartották napirenden már október 23. előtt is a kérdést. Egyesek szerint a halottak mellett tüntettek. Mások pisszegtek. A III. A osztályban vágta el a nagyszünetben a hangosbemondó vezetéket, hogy a szünetben közvetített zene ne zavarja a csendet.

Sárkány Gyula kartárs elmondja az osztályával kapcsolatban, hogy 10 órakor beszélt a tanulókkal, de semmi jel nem mutatott arra, hogy valamire készülnek.

10-11-ig neki volt az osztályában magyar órája. Mintegy 10 perccel később engedte ki az osztályt. Tehát amikor a tanulók a folyosóra kijöttek, már folyt a csendes tüntetés. Osztálya a tüntetést tehát nem szervezhette meg.

Dr. Sziva József kartárs elmondja, hogy 10-11-ig a III. B osztályban tartott órát és amikor a tanulókat kiengedte a folyosóra, már a többi osztály kint állt csendben. Tehát az osztály nem szervezhette a tüntetést.

Gergely László kartárs előadja, hogy a második emeleti folyosón feltűnő tüntetést nem tapasztal. A II. B osztály kihallgatott három tanulója alkalmasnak tartja arra, hogy a tüntetés szervezőire vonatkozóan felvilágosítást adjanak.

Sztareczky Gyula kartárs szerint az ének- és zeneprobák ilyen szép rendben még sosem folytak le, mint éppen október 23-án.

Vitéz Hédi elvtársnő azt szeretné tudni, hogy a tanulóknál az elmúlt három napban milyen visszhangot váltott ki a néma tüntetés. Mit tapasztalt az iskola tanári kara ezen a téren. Hogyan beszélnek a tüntetésről a tanulók?

Igazgató kartárs a kérdésre válaszolva elmondja, hogy a tanulók e három nap alatt még az étkezés alatt is megjavultak.

Molnár László kartárs arról beszélt, hogy a tanulók még soha nem voltak olyan letörtek, mint éppen ebben az iskolaévben szeptember 1-je óta. Sok szomorú gyereket lehet látni ebben az iskolában. Egyeseket részben a családi körülményeik, másokat az érettségi utáni bizonytalan jövőjük töri le. Igyekeznek őket biztatni.

Az igazgató elvtárs ezután kéri a tanári kar tagjait, hogy a fenti tanulókat hallgassa ki. Azok tehát egyenként, külön-külön bejönnek a tanári szobába.(...)

11. Antall József levele a Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztálya Középiskolai Csoport vezetőjének, Budapest, 1959. június 5.

Fővárosi Tanács VB Oktatási Osztálya vezetőjének
Középiskolai Csoport
Budapest

Mint az I. ker[ület] Toldy Ferenc Gimnázium IV. A osztályának osztályfőnöke az elmúlt hetekben részt vettem osztályom egyetemi beiskolázási értekezletein. A május 25-én tartott ülésen (szám szerint a harmadik!) Csabai Pálné részéről olyan rágalom érte személyemet, amit arra kényszerít, hogy erről jelentést tegyek és felettes hatóságom védelmét kérjem. Az iskolai bizottság tagjai előtt kijelentette, hogy:

1. Olti András tanulóról és édesapjáról pozitív politikai jellemzést adtam, holott – közlése szerint – dr. Olti Vilmos ügyvéd, korábban bírósági tanácselnök 1956. november 4-e után megtagadta a politikai perek tárgyalását, ezért kellett állásától megválnia.

2. Doleviczenyi Péter – szintén KISZ tag – tanuló jellemzésénél elhallgattam, hogy apja háborús bűnös volt és ezért a bíróság elítélte. Ezzel félrevezettem a bizottságot és ezért sértő és fölényes megrovásban részesített. Tiltakozásom ellenére a bizottság ezért a korábban egyhangúlag ajánlott jelesrendű tanulót levette az ajánlottak listájáról.

3. Gömöri János tanuló (kitűnő) édesapjáról elhallgattam, hogy 1945 előtt részvénytársasági igazgató volt és jelenleg gazdasági bűncselekményből kifolyólag börtönben van.

A felsorolt három vádpontot Csabai Pálné beiskolázási felelős, aki konferenciáin, mint az I. ker[ület] pártkiküldöttje szokott részt venni, saját szavai szerint a leg-erősebb szavakkal kívánja hangsúlyozni, a Bizottságot félrevezető eljárásom pedig súlyos figyelmeztetés a jövőre vonatkozólag.

Vizsgáljuk meg a tényeket és eseményeket, amelyek vádjával kapcsolatban azóta történtek:

1. O. Vilmos ügyvéd (párttag) az elutasító végzés kézhez kapása után azonnal megfelelő lépéseket tett az Igazságügyminisztériumban és megfelelő pártszerveknél. Azonnal tisztázta az ellene felhozott vádak alaptalanságát és fiát a következő napon (a Bizottság összehívása nélkül) már ajánlottuk is az Állam- és Jogtudományi Karra. Tehát az én állításom felelt meg a valóságnak.

2. D. Péter apja, dr. D. Ferenc sohasem volt háborús bűnös – ahogy Csabainé állította –, hanem a Mineralimpex erkölcsi bizonyítvánnyal rendelkező, bizalmi beosz-

tásban működő tartalékos főhadnagy munkatársa, aki rendszeresen utazik külföldre. Ezeket közöltem a bizottsággal, azonban arra sem méltattak, hogy egyáltalán érdeklődtek volna az apa iránt. A háborús bűnös D. nem Ferenc, hanem László. A tanuló apjának nem rokona, nem is ismeri. Onnan tud egyáltalán róla, hogy a felszabadulás után László nevű öccsét tévedésből kihallgatták erre vonatkozóan, majd elengedték. A háborús bűnös D. László nem tért vissza Magyarországra. A vád tehát alaptalan volt, állításom ismét beigazolódott. A negatív értesítés megkapása után a szülő azonnal tisztázta a vád hamis voltát. Utána D. Pétert – O. Andrásához hasonlóan – ismét a bizottság összetulése nélkül ajánlottuk az egyetemre.

3. G. János esetében nem felel meg a valóságnak, hogy elhallgattam apja 1945 előtti foglalkozását (részvénytársasági igazgató), az iratok között írásban szerepel. Apja egyébként építész-mérnök volt. A szülők azonban 15 éve elváltak, a tanuló beteg édesanyjához került, aki nem tudta eltartani, ezért fia állami gondozott lett (iratok csatolva a tanuló fellebbezéséhez), majd 1957-ben a másodszor férjhez ment anyá vette önmagához (Cs. Jánosné). Apjával nem érintkezett, így annak további sorsa a tanulót nem érintheti. Ez állami gondozott, majd anyjánál lakó tanuló szempontjából ez közömbös. De ezen túlmenően – fennálló rendelkezéseink értelmében – a gazdasági bűncselekményből kifolyólag történt elítélésnek nincs hatása a fiára (politikai bűncselekmény esetén: osztályidegen X). Apja jelenlegi állapota egyébként nem szerepelt – indokoltan – a tanuló iratai között. Ennek „nyomozása” pedig nem lehetett feladatomban.

Az elmondottak alapján kérem annak megállapítását, hogy a fenti tények alapján eljárásom helyes volt. Cs. Pálné ellenem felhozott vádjai nem feleltek meg a valóságnak. Erre annál nagyobb szükségem van, mivel továbbra is köze van az iskolához, és állítása – korábbi tapasztalataim szerint – később még érezteti hatását.

Budapest, 1959. június 5.

Antall József
Budapest, I. ker[ületi] Toldy Ferenc Gimnázium tanára

12. Antall József levele Budapest Fővárosi Tanács VB X. Oktatási Osztály vezetőjének, Budapest, 1959. december 28.

Budapest Fővárosi Tanács VB X. Oktatási Osztály vezetőjének

Alulírott Antall József, az I. kerületi Toldy Ferenc Gimnázium tanára azzal a kéréssel fordulok önhez, hogy 1960. január 15-i hatállyal áthelyezésemet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárhoz, korábbi illetményeim figyelembevételével lehetővé tenni szíveskedjék.

Budapest, 1959. december 28.

Tisztelettel:

Antall József
Budapest, V. kerület Egyetem u. 4-8.

Budapest, 1959. december 28.

13. Antall Józsefnek az 1962. április 26-án benyújtott rehabilitációs kérelmére vonatkozóan Ilku Pál művelődésügyi miniszter⁸⁷ döntése és tájékoztatása

A Fővárosi Tanács Antall József munkaviszonyának megszüntetését A Budapesti Rendőrkapitányság kezdeményezésére a miniszter elvtársnővel (Benke Valéria 1959-es művelődésügyi miniszter)⁸⁸ rendelte el.

Antall József középiskolai tanár munkaviszonyát a budapesti Eötvös József Gimn.⁸⁹ és az I. ker. Toldy Ferenc Gimnázium igazgatóinak hivatalos feljegyzései alapján szüntették meg. Eszerint nevezett az 1956-os ellenforradalmi eseményeket örömmel üdvözölte, és ha nyílt rendszerváltozást nem is hangoztatott, de a többpártrendszernek, a szovjet csapatok kivonásának, az ország „teljes függetlenségének” feltétlen híve volt. Ezért az Eötvös József Gimnázium iskolai ellenforradalmi bizottsága elnökévé is megválasztották. 1957. március 15-e előtt néhány napig biztonsági őrizetben volt. Kiszabadulása után az Eötvös József Gimnázium igazgatója, tekintve, hogy nevezett az iskola tanulóifjúságára nagy hatással volt, kérte, hogy Antall Józsefet helyezték el más iskolába. Elbocsátásra azért nem került sor, mert a Fővárosi Tanács VB⁹⁰ X. Oktatási Osztálya vezetője figyelembe vette Antall József fiatal korát, jó tárgyi felkészültségét, azt a tényt, hogy jobboldali beállítottsága ellenére osztálya tanulóit visszatartotta a szélsőségektől. A fenti mérlegelés módot kívánt nyújtani Antall Józsefnek, hogy nézeteit megváltoztassa és állást foglaljon szocialista rendszerünk mellett. Ezért az Mt. 133 § (1) bekezdés b pontja alapján 1957 márciusában áthelyezést nyert a Toldy Ferenc Gimnáziumhoz.

Nevezett ezt az alkalmat – a Toldy Ferenc Gimnázium igazgatója szerint – nem arra használta fel, mint amilyen céllal ezt részére megteremtették, hanem az iskolához kerülése után azonnal megkezdte káros politikai tevékenységét, amely súlyos károkat okozott az iskola politikai és pedagógiai konszolidációjában. Mindezt az osztályában történt sorozatos politikai jellegű rendellenességek is aláhúzták. Pl. az 1957. október 23-i „néma tüntetés”, ugyanez alkalommal az iskolai hangosbemondó vezetékeinek elvágása, a sztálinvárosi kirándulás alkalmával történt botrányos garázdálkodás, az érettségi utáni könyvszagattás (orosz), és szocialista versidézet meggyalázása, szervezkedésre törekvés.

⁸⁷ Ilku Pál (1912–1973) politikus, 1961–1973 között művelődésügyi miniszter.

⁸⁸ Benke Valéria (1920–2009) politikus, 1958–1961 között művelődésügyi miniszter.

⁸⁹ Gimn.: gimnázium rövidítése

⁹⁰ VB: végrehajtóbizottság rövidítése

A fentiek alapján 1959. október 16-án a Fővárosi Tanács az Mt. 29§ c. pontja alapján munkaviszonyát megszüntette. Antall József az Egyeztető Bizottsághoz fellebbezett. Az Egyeztető Bizottság az ügy felülvizsgálata során a munkaviszony helyreállítását rendelte el. Ez ellen a Fővárosi Tanács fellebbezéssel fordult a Területi Egyeztető Bizottsághoz. 1959. december 28-án Antall József tanár állásáról lemondott és a Szabó Ervin Könyvtárba kérte áthelyezését. A lemondás után a Fővárosi Tanács fellebbezését a TEB-nél⁹¹ visszavonta, mire a TEB az eljárást megszüntette.

A könyvtárba való elhelyezését a Budapesti Pártbizottságon Kornidesz elvtársal⁹² és a Művelődésügyi Minisztérium egyeztetésével hajtották végre.

Antall József tanárként való újraalkalmazásának jogi akadálya nincs, mivel saját kérésére került a Szabó Ervin Könyvtárba. Amennyiben pedagógus pályán kíván elhelyezkedni, ezt közvetlenül neki kell kérnie a Fővárosi Tanácstól.

Budapest, 1963. május 23.

Ilku Pál s.k.
művelődésügyi miniszter

⁹¹ TEB: Területi Egyeztető Bizottság rövidítése.

⁹² Kornidesz Mihály politikus, MSZMP Budapesti Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztály, illetve a Kulturális és Közoktatási Osztály előadója 1958-ig.

14. A Művelődésügyi Miniszter levele Szakasits Árpádnak, Budapest, 1962. május 23.

Művelődésügyi Miniszter⁹³

Min. 1254/1962.

Budapest, 1962. május 23.

Szakasits Árpád elvtársnak,
a Magyar Újságírószövetség
Országos elnökének
Budapest

Kedves Szakasits elvtárs!

Antall József ügyében írt leveledre a következőket válaszolom:

A Fővárosi Tanács Antall József munkaviszonyának megszüntetését a Budapesti Rendőrfőkapitányság a miniszter elvtársnővel⁹⁴ egyetértésben rendelte el.

Antall József középiskolai tanár munkaviszonyát az V. kerület Eötvös József gimn[ázium] és az I. kerület Toldy Ferenc Gimn[ázium] igazgatóinak hivatalos feljegyzései alapján szüntették meg. Eszerint nevezett az 1956-os ellenforradalmi eseményeket örömmel üdvözölte és ha nyílt rendszerváltozást nem is hangoztatott, de a többpártrendszernek, a szovjet csapatok kivonásának és az ország függetlenségének feltétlen híve volt. Ezért az Eötvös József gimnázium iskolai ellenforradalmi bizottsága elnökévé is megválasztották. 1957. március 15-e előtt néhány napig biztonszági őrizetben volt. Kiszabadulása után az Eötvös József gimnázium igazgatója, tekintve, hogy nevezett az iskola tanulóifjúságára nagy hatással volt, kérte, hogy Antall Józsefet helyezték el más iskolába. Elbocsátására azért nem került sor, mert a Fővárosi tanács VB X. oktatási osztálya vezetője figyelembe vette Antall József fiatal korát, jó tárgyi felkészültségét, azt a tényt, hogy jobboldali beállítottsága ellenére osztálya tanulóit visszatartotta a szélsőségektől. A fenti mérlegelés módot kívánt nyújtani Antall Józsefnek, hogy nézeteit megváltoztassa és állást foglaljon szocialista rendszerünk mellett. Ezért az MT. 133 § 1 bekezdés b. pontja alapján 1957 márciusában áthelyezést nyert az I. [kerület] Toldy Ferenc Gimnáziumhoz. Nevezett ezt az alkalmat – a Toldy Ferenc Gimnázium igazgatója szerint – nem arra használta fel, mint amilyen céllal ezt részére megteremtették, hanem az iskolához kerülése után

⁹³ Ilku Pál

⁹⁴ Benke Valéria

azonnal megkezdte káros politikai szerepét, amely súlyos károkat okozott az iskola politikai és pedagógia konszolidációjában. Mindezt az osztályban történt sorozatos politikai jellegű rendellenességek is aláhúzták. Pl. 1957. október 23-i „néma tüntetés”, ugyanez alkalommal az iskolai hangosbemondó vezetőinek elvágása, a sztálinvárosi kirándulás alkalmával történt botrányos garázdálkodás, az érettségi utáni könyvszaggyűjtés és a szocialista versidézet meggyalázása, szervezkedésre törekvés.

A fentiek alapján 1959. október 16-án a Fővárosi Tanács a MT 29 § c. pontja alapján Antall József munkaviszonyát megszüntette. Antall József az Egyeztető Bizottsághoz fellebbezett. Az Egyeztető Bizottság az ügy felülvizsgálata során a munkaviszony helyreállítását rendelte el.

Ez ellen a Fővárosi Tanács fellebbezéssel fordult a Területi Egyeztető Bizottsághoz. 1959. december 28-án Antall József tanári állásáról lemondott és a Szabó Ervin Könyvtár állományába kérte áthelyezését.

A lemondás után a Fővárosi Tanács fellebbezését a TEB-nél visszavonta, mire a TEB az eljárást megszüntette. A könyvtárba való elhelyezését a Budapesti Pártbizottságon Kornidesz elvtárrsal és a Művelődésügyi Minisztérium egyetértésével hajtották végre.

15. Antall József levele a Művelődésügyi Minisztérium Titkárságához, Budapest, 1962. május 29.

Művelődésügyi Minisztérium titkársága
Kolozsvári Ferencné
Budapest

Hivatkozással szóbeli értesítésére, hogy tanári pályára visszahelyezésem ellen kifogás nem merült fel, kérem az erre vonatkozó döntés írásbeli közlését. Egyben kérem az illetékes Fővárosi Tanács Oktatási Osztályának hasonló értesítését.

Budapest, 1962. május 29.

Antall József
Budapest
V. kerület Károlyi u. 4-8.

16. A Művelődésügyi Minisztérium Titkárságvezetőjének levele,
Budapest, 1962. június 4.

Művelődésügyi Minisztérium

Ügyiratszám: 1679/1962.

Antall József tanár részére

Budapest

A Minisztériumba küldött levelére értesítem, hogy a fennálló rendelkezések értelmében nincs jogi akadálya pedagógus munkakörben való elhelyezkedésének. Alkalmazása ügyében keresse meg a Fővárosi Tanács Oktatási osztályát.

Budapest, 1962. június 4.

Horváth Márton s.k.
a Minisztériumi Titkárság vezetője

17. Antall József feljegyzése, Budapest, 1962. július 30.

Feljegyzés

Ilku Pál művelődésügyi miniszter 1679/ 1962. ü[gyirat] sz[ámú] elvi döntése alapján, dr Gyalmos János VB elnökhelyettes határozatával, 1962. augusztus 15-i hatállyal visszahelyeznek. Kikérésemet a fővárosi Tanács VB Oktatási Osztálya (Süki József személyzeti vezető) 1962. aug[usztus] 1. után juttatja el a Fővárosi Szabó E[rvin] Könyvtár igazgatóságához.

Visszahelyezésem saját kérésemre történt.

Budapest, 1962. július 30.

Antall József
okl[evéles] könyvtáros–levéltáros,
történelem–magyar szakos középiskolai tanár

Munkahelyem: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1. sz.[ámú] fiókja,
Budapest, V. kerület Vadász utca 42.

Lakásom: Budapest, V. kerület, Károlyi u. 4-8. II. 6.

18. Antall József levele az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánjának, 1962. december 18.

Antall József
Budapest V. ker[ület]
Károlyi M[ihály utca] 4-8.

ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánjának
Budapest

Tisztelt Dékán Úr!

Doktori szigorlatra beosztásom tárgyában alábbi személyes kérésemet adom elő. Léderer Emma professzornő szigorlati bizottsági tagsága lehetetlenné teszi számomra, hogy a vizsgának eleget tegyek. Éppen ezért kérem más bizottsági tag kijelölését.

Léderer Emma professzornő személyeskedő, gyűlölködő magatartást tanúsított velem egész egyetemi pályafutásom során. Lehet, hogy ma már változtatott a személyi kultusz időszakában gyakorolt módszerein, ennek megvizsgálására azonban nem érzem maga elég erősnek, különösen nem a saját szigorlatom keretében.

1954-ben rólam adott titkos jellemzésében, amit a Levéltárak Országos Központja 1956 decemberében részemre kiadott, hemzseg a személyeskedő megjegyzésektől. („Rendkívül értelmes, igen művelt, nyelveket is tud. Önállóan is tud gondolkozni, de sajnos ebben gyakran nincs köszönet. Politikai magatartásában erősen polgári. Ideológiailag képezi magát, de nem látom, hogy a gyakorlati munkában ennek sok hasznát venné” stb.)

De még korábban, egyetemi hallgató koromban. Minden vizsgán megkülönböztetett bánásmódban részesített. Nem sorolom fel a részleteket, azonban jó emlékezőképességgel rendelkezem. Egyetemi tanulmányaim befejezésekor az Államvizsga Bizottság elnökeként külön szót emelt jeles minősítem ellen. Egyetemes történelemből csak úgy járult hozzá, ha még valakinek felemelik a jegyét. Magyar történelemből és marxizmusból előtte három évig állandóan jeles eredményem volt, szinte botrányosan vitte keresztül a jó minősítést.

Távollétemben állandóan biztató megjegyzéseket tett kollegáimnak, hogy engem ne engedjenek szóhoz jutni. Politikai céltáblát akart belőlem csinálni, persze ez nem sikerült, mivel hallgatótársaim felismerték céljait. Mindent elkövetett, hogy történepsz pályámat lehetetlenné tegye.

Szükségtelennek érzem a további felsorolást. Úgy gondolom, hogy felesleges hangsúlyoznom érdemjegyei elévülését egy felnőtt ember gondolatvilágában. Külö-

nösen akkor sem izgatott, most még kevésbé. Tehát nem kell védekezni a gyerekeség vádjá ellen! De arra viszont nem vagyok hajlandó, hogy önként bármilyen vonatkozásban ilyen tartósan együtt legyek a magyar történettudomány különben igen elismert, kiváló képviselőjével, mint amit a doktori szigorlat szükségesség tenne.

Kérem a bizottság negyedik tagjának, Léderer Emma professzornak a kicserélését. Ha mint személyemet ismerő professzor került a bizottságba (levéltár szakos voltam), megemlítem, hogy Germanus Gyula, Gyergyai Albert professzoroknak is több évig voltam hallgatója.

Budapest, 1962. december 18.

Antall József
gimnáziumi tanár

19. Feljegyzés Antall József beosztása tárgyában a Semmelweis Ház-Orvostörténeti Gyűjteménybe, Budapest, 1962

Feljegyzés Antall József beosztása tárgyában

A szervezés alatt álló Semmelweis Ház-Orvostörténeti Gyűjtemény⁹⁵ munkatársai közé történő beosztását kérte. Önéletrajza és kérelme a szervezéssel megbízott Palla Ákos⁹⁶ könyvtárigazgatónál (Országos Orvostörténeti Könyvtár, Budapest II. kerület, Török utca 12.) van.

Antall József (sz[ületett] 1932) a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi, valamint Állam- és Jogtudományi Karán folytatott tanulmányokat. A Bölcsészettudományi Karon levéltáros, könyvtáros, történelem–magyar szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett és általános muzeológiai vizsgát tett.

Egyetemi tanulmányai befejezése után az Országos Levéltárban, a Pedagógiai Tudományos Intézetben, a Fővárosi Könyvtárban, valamint különböző budapesti gimnáziumokban működött. Tudományos munkája a művelődéstörténet különböző ágaira terjedt ki. Közleményei a Pedagógiai Szemlében és a Magyar Könyvszemlében jelentek meg.⁹⁷ A Magyar Életrajzi Lexikonnak is munkatársa volt. Jelenleg Eötvös József és a magyar orvoscépzés c[ímű] témával foglalkozik.

Jelenleg gimnáziumi tanár (Bp. I. kerület Jurányi utca 1.)⁹⁸

(Lakása: Budapest, V. kerület, Károlyi Mihály utca 4-8).

⁹⁵ Az Orvostörténeti Könyvtárat 1951-ben hozták létre, de működését 1956-ban kezdte meg a Budapest II. kerület Török utca 12-es szám alatt. 1958-ban jött létre az Orvostörténeti Szakcsoport és a Múzeumi Bizottság. A múzeum szervezetében és költségvetésében el volt különítve az Országos Orvostörténeti Könyvtártól, ahol 1963-ban kezdett dolgozni. E kérdésekről részletesen ld.: *Antall József. Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásaiból*. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Bp., szerk. Kapronczay Károly – Gazda István. 18–20. o.

⁹⁶ Palla Ákos (1903–1967) életrajzát részletesen ld. Gazda István – Kapronczay Károly: *Néhány, a Magyar Orvostörténelmi Társaság munkájában részt vett neves orvostörténész*. <http://mot.tudomanytortenet.hu/pdf/06.pdf> 14. o. Utolsó letöltés: 2014. december 11.

⁹⁷ Antall József tudományos és tudományos ismeretterjesztő munkáinak bibliográfiáját ld. *Antall József. Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásaiból*. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Bp., szerk. Kapronczay Károly – Gazda István. 453–498. o.

⁹⁸ Dolgozók Önálló Gimnáziuma. Esti és levelező tagozat.

20. A Dolgozók Önálló Gimnáziumának igazgatója engedélyezi Antall Józsefnek mellékfoglalkozású munkaviszony létesítését, 1964. január 17.

Dolgozók Önálló Gimnáziuma

Esti és levelező tagozat

Budapest II. kerület Jurányi utca 1.

Országos Reuma és Fürdőügyi Intézet Igazgatósága

Budapest

A vezetésem alatt álló II. ker.[ület] Dolgozók Gimnáziumában önállóan szolgálatot teljesítő Antall József gimnáziumi tanár kérésére – a Mt. 14/A§ (1) bekezdése alapján – engedélyezem, hogy az ORFI igazgatósága alatt szervezett Semmelweis Ház-Orvostörténeti Gyűjtemény tudományos főmunkatársaként – a Mt. 14/A§ (2) bekezdése alapján – mellékfoglalkozású munkaviszonyt létesítsen.

A mellékfoglalkozás engedélyezését lehetővé teszi, hogy – a Mt. 14/A§ 2 bekezdésének megfelelően – Antall József gimnáziumi tanári és tudományos főmunkatársi „munkaideje nem esik azonos időtartamra”. Továbbá tudomásul veszem, hogy a – Mt. 65/b§ alapján – a mellékfoglalkozású munkaviszony alapján azonos munkabér illeti meg, mintha főfoglalkozású tudományos munkatárs foglalná el státusát.

Budapest, 1964. január 17.

Székel Miklós igazgató

II. KÜZDELEM AZ ÁLLAMBIZTONSÁGGAL (1968–1989)

1. Antall József levele Kádár Jánoshoz, 1968. február 10.

Kádár János úrnak,
a Magyar Szocialista Munkáspárt első titkára,
országgyűlési képviselő
Budapest, V. ker.
Széchenyi rakpart 19.

Tisztelt Főtitkár Úr!
Képviselő Úr!

Engedje meg, hogy nagy elfoglaltsága közepette személyes kéréssel terheljem és közvetlen intézkedését kérjem. Ügyem azonban elválaszthatatlan attól a politikától, amelyet beszédeiben és írásaiban képviselt, tevékenységével kifejezésre juttatott. Ez késztet arra, hogy ügyemet közvetlenül Ön elé terjesszem és az Ön segítségét kérjem.

Az utóbbi időben, közvetlenül 1968. február 7-én, 8-án, 9-én és ma 10-én (levelem írása közben is) állandó megfigyelés alatt tartanak. Állításomat nem az üldöztetési mánia, hanem az alapos és körültekintő viszont-megfigyelés diktálja. Tanárként is kialakult jó arcmemóriám következtében pontosan felismertem és felismerem a gépkocsikon és gyalog (autóbuszon és villamoson) engem kísérő, tartózkodási helyeim előtt ácsorgó férfi és női alkalmazottakat. Ezen az sem változtat, ha kalapot és sapkát váltanak közben, illetve anélkül jelennek meg.

Kétségem csak abban lehet, hogy akarták-e avagy nem működésük felismerését. Szinte lehetetlen volt nem felismernem állandó kíséretüket és figyelő szolgálatukat.

Mielőtt folytatom az ügy előadását, néhány személyi adatot kell közölnöm. Apám, dr. Antall József, ny[ugalmazott] miniszter, volt országgyűlési képviselő. A második világháború alatt a külföldi menekültekkel (lengyelek, franciák stb.) szemben tanúsított magatartását, ellenállási érdemeit és Magyarország újjáépítésében játszott szerepét külföldi és magyar kitüntetések, a különleges eljárással megállapított nyugdíj önmagában igazolja.⁹⁹ Magamról annyit, hogy most vagyok 36 éves, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végeztem a tanulmá-

⁹⁹ Erre vonatkozó forrást ld.: id. Antall József kérelme Kádár Jánosnak kivételes nyugdíj megállapítása érdekében. Budapest, 1962. június 5. Archivnet, 2012. 3. szám. http://archivnet.hu/hetkoznapok/volt_politikusok_levelei_kadar_janoshoz_megvont_nyugdijuk_ugyeben.html?oldal=3. Utolsó letöltés: 2014. december 11.

nyaimat, tizenkét évi nappali és kiegészítő egyetemi hallgatóságom alatt négy diplomát szereztem. Ennek és hivatástudattal vállalt munkámnak köszönhetem, hogy a sokféle ismeretet igénylő Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár helyettes vezetőjeként, tudományos beosztásban dolgozhatom.

Úgy gondolom, hogy a 12 évvel ezelőtt lezajlott események (akkor 24 éves voltam)¹⁰⁰, az azt követő intézkedések – az elmúlt esztendőkből végzett munkám és tevékenységem tekintetbe vételével – nem teszik indokolttá a velem szemben fogantatott kísérő-figyelő eljárást. 1957-ben voltam ugyan biztonsági őrizetben, többször sor került a kihallgatásomra, ellenem azonban sosem indítottak bünvádi eljárást és nem hoztak internálási végzést sem. Ugyanúgy nem hoztak velem kapcsolatban olyan intézkedést tanárként, aminek munkakönyvemben jogfolytonosságot stb. érintő kihatása lett volna. Háromévi könyvtárosság után, 1962-ben visszahelyeztek a tanári pályára, ahol 1964-ig főállásban, azóta – tudományos beosztásom következtében – óradíjasként továbbra is működöm (esti gimnáziumban).¹⁰¹

Nyugodtan írom meg leveletem, mert a tevékenységemet, életformámat könnyű ellenőrizni. Semmiféle olyan lépést nem tettem, semmi olyat nem követtem el, amely államellenes tevékenység gyanúját ébreszthette volna fel velem szemben. Semmiféle illegális tevékenységet nem végzek, olyan személyekkel kapcsolatot nem tartok fenn, akik miatt ilyen gyanúba keveredhetnék. Személyes irigyeim, rosszakaróim természetesen lehetnek, ezek ellen védekezni nem lehet. Ugyanígy a pusztá ismeretség alapján sem állapíthatjuk meg azt, hogy kivel állunk szemben, kinek a személye mit takar. De ez nem kapcsolat. Az igazság az, hogy munkám, irodalmi tevékenységem és családi körülményeim következtében társadalmi érintkezésem igen lecsökkent.

1956 óta nem voltam külföldön, évente néhány levelet váltok egy banktisztviselőként dolgozó volt osztálytársammal (Brüsszel), egyik unokatestvéremmel (Dánia) és egy Eötvös József munkásságát kutató amerikai magyar történésszel, akinek hivatalos akadémiai megbízatással voltam segítségére itteni kutatásai során. Egyébként könyveket kérek és köszönök meg külföldről, illetve azokat kapok. Egyetlen budapesti külképvisellel sem vagyok érintkezésben, egyedül a Lengyel Kultúra vezetőit ismerem családjunk lengyel kapcsolatai révén. Minden egyéb külföldi levelezésem intézeti jellegű ügyintézés, illetve a Lengyel Kultúra vezetőivel is a kelet-európai országok orvostörténeti együttműködése kialakítása tárgyában, annak keretében voltam hivatalos érintkezésben. Ez nyilvánvalóan nem kifogásolható.

Intézeti munkám, tudományos tevékenységem, múzeumi és könyvtári együttműködésem – esztendők óta – elismerést váltott ki és megbecsülést eredményezett. Jóval többet dolgozom, mint a kötelező munkaidő és a követelmény. Évek óta a mun-

kámnak élek, egy felállítás és szervezés állapotában levő intézmény gondjaival foglalkozom. Reggeltől késő estig végzem a napi munkámat. Emellett 1964 óta közel harminc tanulmányom és dolgozatom jelent meg nyomtatásban, hetente kétszer (korábban háromszor) pedig az esti dolgozók gimnáziumában tanítok (17-21 óra között). Napi tevékenységem, 7 és 4 éves kisfiam eltartása és felnevelése biztosítja az energiám lekötését.

Tudom, hogy egy állam működéséhez, egy államhatalom tevékenységéhez hozzátartozik az ellenőrzés. Éppen ezért nem sérelmemet terjesztem elő, nem magyarázatot kérek, csak a bizalmatlanság megszüntetését kérem, mert csak úgy lehet nyugodtan élni és eredményesen dolgozni. Nem látom annak értelmét, hogy nyilvánvaló napi munkám ellenőrzésére ilyen apparátust foglalkoztassanak, gépkocsikat, férfiakat és nőket kelljen igénybe venni. Most is megfigyelhették, hogy elvittem reggel a fiamat iskolába (a következő nap a „Patyolatba”¹⁰² vittem egy bőröndöt), innen naponta bekísérték a Múzeumba, onnan a másik részlegbe, a könyvtárba és onnan vissza. Reggeltől nyolc-kilenc óráig üldögéltek a gépkocsikban, ácsorogtak a tartózkodási helyeim előtt, vagy az utca másik oldalán stb.

Utána pedig elkísérték a Széchényi Könyvtárba, a Nemzeti Múzeum épületébe, ahonnan a Szépművészeti Múzeumba szándékoztam menni a földalattival, de az idő előrehaladása miatt megváltoztattam a programomat és a Könyvtárunkba, majd a Múzeumba mentem. Innen tértem délben haza. Mindezt nagy apparátussal kísérték végig.

Befejezésül összegzem kérésemet. Tegyük lehetővé, hogy nyugodtan, zaklatás nélkül végezhessem munkámat, amivel megtaláltam a helyemet és az országot és a magyar népet szolgálom. Itthon maradtam 56-ban, itthon kívánok élni és felnevelni a gyerekeimet. Azt kérem, hogy ne legyek hátrányosabb helyzetben, mint azok, akik elhagyták az országot és most háborítatlanul térhetnek vissza látogatóba. Talán levelem is hozzájárul annak megmutatásához, hogy teljesen tisztában vagyok a körülményeimmel és helyzetemmel, semmiféle államellenes cselekedetet nem lehet szándékom követni. Nyugodtan szeretnék élni és eredményesen dolgozni. A magam kis területén megteszem a kötelességemet, amivel külföldön elismerést szerzek Magyarországnak, itthon pedig magam is teszek egy téglát a magyar művelődésügy épületéhez.

Miután személyesen nem mondhatok majd köszönetet a remélt intézkedésért, fogadja ezúton is köszönetem nyilvánítását.

Budapest, 1968. február 10.

¹⁰⁰ Utalás az 1956-os forradalomra, abban való részvételére és az azt követő megtorlásra.

¹⁰¹ Jurányi utcai Dolgozók Önálló Gimnáziuma, Hámán Kató Gimnázium esti tagozata.

¹⁰² A Patyolat 1952-ben alapított tanácsi vállalat, ruhatisztítást, mosást, vegytisztítást vállaltak.

2. Antall József levele a Budapesti Postaigazgatóság Ellenőrzési Osztály vezetőjének, 1984. október 20.

Budapesti POSTAIGAZGATÓSÁG
Ellenőrzési Osztály vezetője
Budapest V.
Váci utca 34.

Őszinte felháborodással vettem kézbe az USA-ból [1984.] (június 22-én kelt) küldött levelet, amelyet a lakásomra küldtek meg az elmúlt napokban. Ezzel együtt egy másik értesítést (júniusban kelt), amelyet az Akadémiai Kiadó küldött.

A levélhez csatolva a „Tisztelt Ügyfelünk”-c.[ímű] sokszorosított értesítés, amiben közlik sajnálatukat, a postai dolgozó ellen történt eljárásukat (Ps: 621/82). Bevallom, ez a „tömeg-udvariasság” az aláírás nélküli értesítéssel (így most nem tudtam név szerint megcímezni a levelet) nem nyugtatott meg!

Örülnek, ha tudhatnám, hogy ki volt a postai dolgozó és mit fed valójában az „eljárás” ellene?! Továbbá közlöm, hogy az USA-ból kapott levél éppen csak azt jelentette, a közben történt külföldi utam alkalmából ennek nem ismeretében nem találkozhattam az illetővel, komoly kellemetlenséget és kárt okozott.

A levél elmulasztása igen káros volt.

A sokszorosításból azt is látnom kell, hogy elég gyakran csinálják ezt az eljárást. Őszintén kíváncsi lennék, hogy milyen formában képzelel el a Posta a címzettek károsításának kiegyenlítését az ilyen „típus-elnézéseken” kívül. (De úgy látszik, annak kell örülni, hogy legalább bevallják.)

Válaszát várva köszönti

dr. Antall József

főigazgató, főszerkesztő, az Orsz.[ágos] Múz[eumi] Tanács főtítkára stb.

Intézkedés ügyintézőlapon¹⁰³

¹⁰³ Kézírással.

3. Antall József levele Pozsgay Imrének, 1989. február–március¹⁰⁴

„Péntek 13”¹⁰⁵

Kedves Imre!

Kizárólag azért, hogy tudjad, Sanyival való megállapodás alapján tájékoztatlak az alábbiakról.

Tőled történt eljövételünknel a bejáratnál kb. 15 méterre álldogált egy fehér hajjú veterán, aki megnézett bennünket és az óráját. Két fiatalabb ember a másik oldalon, aki ugyancsak elindult, amikor kijöttünk.

„Visszafigyelve” megállapítottuk, hogy egy idő után kijött egy fiatalabb ember a kapun (amin hozzád mentünk), azzal beszélt egy ideig az öregebb, közölve nyilván a dolgokat, majd az illető visszament az épületbe. (Ezt ők már nem akkor csinálták, amikor mi átmentünk látszólag a másik oldalra és látszólag eltűntünk.) Egyébként eddigi látogatásaink alkalmával is megállapítottuk, hogy „jegyzik a bejáratot” (a metró oldalon és közvetlenül is).

Gondolom, hogy elhiszed, nem vagyunk neurotikus fiúk, nem képzelődünk. De Sanyival való megállapodás alapján ezt Neked tudnod kell.¹⁰⁶ (A furcsa inkább az volt, hogy mindjárt vissza is ment az épületbe az illető, tehát közvetlenül referált valakinek. Az öreg pedig ezt követően távozzhatott, mint aki befejezte teendőit.)

Apámat is figyelték a háború alatt, de legalább Sombor-Schweinitzer¹⁰⁷ mindig átküldte neki a detektívek jelentését, miután tisztázták egymással Hitler-ellenes érzéseiket. A többi a te dolgod, nem tudván, hogy ez Münnich Ferenc Társaság is, vagy „reguláris”.¹⁰⁸ (Egyébként Münnich 1914-ben Tisza István egyik titkára volt a BM-ben, mint rendőrfogalmazó, csak kiküldte a frontra, amit nem bocsátott meg neki.)

Köszönt barátsággal

Antall József

¹⁰⁴ Pontos datálás nincs a levélen.

¹⁰⁵ Bár 1989-ben sem februárban, sem márciusban nem esett pénteki napra 13-a, utalás a megfigyelési eset szerencsétlen jellegére.

¹⁰⁶ Utalás Lezsák Sándorra.

¹⁰⁷ Sombor-Schweinitzer József (1897–1950) rendőrtiszt, 1919-től a politikai rendőrség vezetője.

¹⁰⁸ Münnich Ferenc Társaság 1988. november 11-én alakult Budapesten. Tagjai meg akarták őrizni a szocialista időszak vívmányait, a dogmatikus marxizmust ellenezték, azonban ők szimbolizálták a rendszerváltás folyamatának gátlóit. Tagjai voltak többek között: Gulácsi Tamás, Szekeres József, Széchy József, Berényi Ferenc, Szigeti József.

III. SZAKMAI ÉS BARÁTI LEVELEZÉS (1961–1986)

1. Tar Pál levele Antall Józsefhez, 1961. május 9.

Kedves Jóska!

Egy lapon már értesítettelek a leveled és a tanulmány megérkezéséről. Most pedig rátérek a részletkérdésekre. A könyvek elküldése a fő problémám. Egy ismerősöm szerint az lenne a legcélszerűbb, ha egy magyarországi könyvtárnak küldeném. Így biztos a megérkezés. Ha tehát ezt el tudnád intézni és a címet megadnád, akkor én erre a küldeményt feladnám. Az említett könyvadakozó szervnek a nevét is ird meg és én nagyon szívesen bejelentem náluk a nevedet, címedet.

A nyugat-európai és amerikai tanulmányi helyzetről persze oldalakat lehetne írni anélkül, hogy ezt a témát kimeríteném. Szívesen írok erről a jövőben. Kérdés az, téged mi érdekel különlegesen. Én eddig amerikai, német és osztrák egyetemeken voltam, így ezeket némileg ismerem. Legjobban az amerikai főiskolákat ismerem, mert azokon voltam a legtöbbet. Ami az egyetemi rendszert illeti, ez a háború előtti-vel nagyjából megegyezik, tehát a német és osztrák egyetemen nagyjából tanítási és tanulási szabadság van. Sok esetben viszont nem maradt meg a régi színvonal, és erre a legkirívóbb példa a bécsi egyetem. A filozófia szakon elég nagy zuhanás történt e tekintetben és más szakokon is így van ez. Az utóbbi tíz év alatt az amerikai egyetemek mindinkább javultak és a leghíresebbek felülmúlják az európaiakat is. Nagy ott az érdeklődés, különösen a filozófiai szakon is a kizárólag európai témák iránt, nemcsak a történelemben volt haladás, de különösen a szociológiában és politikai tudományok terén is. Így hát nekem is van alkalmam magyar témával foglalkoznom, mert hasonló dolgokról nagyon kevesen írnak, viszont nagy irántuk az érdeklődés. Egy másik pozitívum Amerikában az, hogy az ottani tudósok kevesebb előítéllettel közelítik meg a kontraverz¹⁰⁹ témákat.

Most újra azzal a kéréssel fordulok hozzád, hogyha erre lehetőséged van, néhány könyv megszerzésében a témámmal kapcsolatban segítségemre legyél. Van néhány olyan könyv, amely nagyon sokat segítene nekem, és tehát arra kérnélek, ha ezeket meg tudnád-e venni és alkalomadtán eljuttatni hozzám esetleg Magyarországra hozzád látogató személyek által. A hónap folyamán lenne erre egy alkalom, mert a kismartoni könyvtári igazgató ellátogat Sopronba és ő esetleg ezek közül magával hozhatna. Ha ez lehetővé válna, akkor én megírnám soproni nagynéném címét és ezen a címen az illető átvehetné a könyveket. Szó lenne a következőkről:

¹⁰⁹ Ellenkező oldalra való fordulás.

Pogány Frigyes: *A magyar népoktatási politika irányelvei*. Budapest, 1927.

A 1865/8-i országgyűlés népoktatási bizottságának munkálatai. Budapest, 1869.

Imre Sándor: *Báró Eötvös József művelődési politikája*. Budapest, 1913.

Molnár Aladár: *Báró Eötvös József közoktatásügyi minisztersége 1867–1870*. Bp. 1870.

Ezek mind olyan könyvek, amelyek mind egyformán hiányzanak és kellenének, de nagyon hálás leszek, ha akárhányat is közülük kézhez kaphatnék.

Válaszodat várva, szeretettel üdvözlő, Pali

2. Antall József levele Germanus Gyulához, 80. születésnapja alkalmából, Budapest, 1964. november 2.

Germanus Gyula 80. születésnapjára

Dr. Germanus Gyula úrnak,
egyetemi tanár
Budapest
Petőfi tér 1-3.

Professzor Úr!

Hivatalos köszöntők, hideg eleganciával fogalmazott diplomáciai üdvözlések között jelentkezem 80. születésnapján¹¹⁰ igaz és őszinte jókívánságaimmal.

Az idő múlása, a hétköznapok robotja – bár egy városban, sőt városrészben lakunk – messze sodort Professzor úrtól. Noha inkább az öregek szokták irigyelni a fiatalokat, én őszintén és néha szomorúan irigyelem csodálatos életét. Remek érzés lehet életművet alkotva, viharos évtizedek országútján visszatekinteni a megtett pályára. Professzor úr élete maga a történelem, amit még inkább azzá tett tevékenysége és éles elméje, amivel történelmi rendet teremtett magának a mindennapok zaggyvaságában.

Professzor úrnak a legnagyobb adatott meg, életében halhatatlanná vált a munkássága. Az írott szó örökkévalóvá tett, kutatói szorgalmát, tanítványai pedig – emlékszem a londoni verklisre! – őrzik és továbbadják szellemét a következő nemzedéknek. Az átlagos tanárembernek is csak ez adhat erőt a sokszor céltalannak érzett munkában.

A nemzedékek egymásutánjában milyen emberközelségbe is kerül a történelem. Ha Professzor Úr ülő alakját idézem emlékezetembe, Görgey Artúr íróasztalánál ül és alkot, de ilyen az én íróasztal-székem, ami Trefort Ágostoné volt. A tárgyak is élnek, csak hinnünk kell benne és akkor hatnak is.

Az emlékezés és a köszöntés napján visszapergetem magamban az emlékek filmjét. Egy sivár, agymosdató és szalmacséplő korszak egyetemén, mint szomjat oltó, vizet adó oázist (nem az arabok miatt mondom) fedéztük fel Professzor Úr előadásait. Bár született lustaságom útját állta hálára kötelező biztatásának és sohasem fogtam hozzá az arab nyelv tanulmányozásához. Csak szellemét, élettapasztalatát, mély gondolatait és páratlan szellemességét akartam magamba szívni a „Mohamedán művelődéstörténet” címen tartott előadásain.

¹¹⁰ Germanus Gyula 1884. november 6-án született, 80. születésnapját 1964. november 6-án ünnepelték.

A visszafojtott esztendők, a megpróbáltatások hajlamossá tettek a számvetésre, a mérlegelésre, az elmélkedésre. Gyakran teszem fel magamnak a kérdést, hogy hová jutottam és merre tartok? Kik hatottak rám, kiknek a keze nyomát érzem – a türelmes könyvek közvetítésén kívül – belső szellemi formálódásomban, egyéniségemben? Nem hízelgésenként mondom – ami mindig távol állt tőlem – és mi célom is lehetne vele, de professzor urat mindig az elsők között érzem. Tudom, ez csak nekem dicsőség.

Apám és nagyapám, akik szinte szellemi humuszt terítettek alám, egy öreg somlói hegyőr (bölcse amerikai parasztember, gyerekkorom igazi tanítója; tudom, hogy nincs értelme, de ideírom: Tisanyay Imre Borszörcsökéről) néhány tanárom és kevés professzorom után tulajdonképpen a professzor úr mellett töltött három esztendő determinálta életemet. Kitágította látókörömet, messze vidékekre kalauzolt egy bezárt világban és történelmi távlatot adott a jelennek. No és ne maradjon el: senki sem tudja nálam jobban, professzor úr milyen odaadó magyar volt a nehéz napokban is.

Fogadja tőlem, ha nem is vallási, de magyar köszöntésként: Isten éltesse sokáig! Alkosson továbbra is ilyen jó egészségben, váltsa valóra minden tervét. Ha egyszer ideje majd engedi, akkor személyesen köszöntöm majd professzor urat.

Budapest, 1964. november 2.

Antall József
Budapest
Károlyi u. 4-8.

3. Antall József beszélgetése Germanus Gyulával, 1966. szeptember 2. péntek

(Antall József jegyzete)

Az álnok tudósok közül elsősorban Németh Gyulát, Ligeti Lajost emlegette. A haszontalan öncélú tudósok között pedig általában a nyelvészeket. Németh Gyula professzorságát annak köszönhettem, hogy egy más néven megírt bírálatban megsemmisítette Kunos Ignácot. Neki köszönhettem a katedráját.

Saját magát deistának nevezte, aki elveti a materializmust és a felekezetekbe merevített hitet egyaránt. Egyetlen vallást, legyen az keresztény, zsidó vagy mohamedán, nem részesít előnyben a másik előtt.

Mohamedán hitre térése, zarándoklata tudományos célokat szolgált. Csak így ismerhette meg belülről az iszlámot, hiszen az európai tudósok csak kívülről ismerik. Nem a ház homlokzatára, hanem belsejére volt kíváncsi. Elhatározta, hogy annyira belemélyed, amennyi már hitet jelent. Így tudta csak lelkiileg is megérteni az iszlámot. De mindezt a tudós elhatározásával és vizsgáló módszerével. Úgy, ahogyan az orvos teszi, aki beoltja magát, hogy önmagán vizsgálhassa a betegséget. Ezt azért mondja el, mert sokan sokfélét beszélnek mohamedánizmusáról, hitnek állítva be vagy csak különködésnek. Egyik sem igaz, hanem amit elmondott.

De ha már így történt, így terjedt el a világban, maradjon meg így az emlékezete. Legyen mohamedán sírja, legyen még egy mohamedán sír Gül Baba mellett most már a Farkasréti temetőben is.¹¹¹ No meg búcsúzóul még egy idegenforgalmi nevezetességet akar hagyni ennek a szegény Magyarországnak. Halálával mást nem tehet.

¹¹¹ A sír Germanus Gyula végakaratának megfelelően készült el. Farkasréti temető. 17/2-1-38-39.

4. Germanus Gyula levele Antall Józsefhez, Budapest, 1966. szeptember 4.

Antall József okleveles tanár és levéltáros úrnak

Kedves Barátom!

Mint volt tanítványomhoz fordulok hozzád ma írásommal, amit szellemi képességeim teljes birtokában vetek papírra és arra kérlek, hogy tartalmát azzal a hűséggel tedd magadévá, amellyel nyolcvanadik születésnapomra írt leveleddel felköszönttél.

Tudományos célzattal, hogy az iszlám kultúrtörténelmébe teljes tudással behatolhassak, mint a mohamedán hitre áttért magyar kálvinista (a budapesti református teológiai akadémia volt magántanára) elvégeztem a mekkai zárandoklatot és a medinai sírlátogatást.¹¹² Az erről szóló *Allah Akbar* című könyvem¹¹³ magyarul és több nyelven megjelenvén közhírré tette mohamedán hadzsi¹¹⁴ vallásomat. Számos külföldi nyelveken írt dolgozatom eredményeként részt vettem az 1964. évi kairói, majd az 1965. évi mekkai iszlám konferencián, ahol fel is szólaltam. Felszólalásomat kitörő tapsal fogadta a tudós gyülekezet és a hírlapok által mohamedán tudós voltom elterjedt a világban. Mohamedán nevem: Peikh Hadzsi Abdul Karim Germanus, és mint ilyen, szállok le az irodalomtörténetbe.

Bekövetkezendő elhalálozásom esetére arra kérlek, hogy életben maradt feleségemmel egyetértve a Farkasréti Temetőben levő sírboltról a most meglevő keresztet vegyék le (jelenleg feleségem elhalt fia, Ranschburg András fekszik a sírban), és az én fekhelyem felett a mohamedánoknál szokásos, turbánt jelképező fejdísszel ellátott oszlopot állítsanak és azon a Korán első (fátika) fejezetét arabul véssék be. Ez nem sértheti a szomszédságba fekvő keresztény halottak iránti kegyeletet, mint ahogy számos síron kopjafa, vagy más hasonló, még a pogány korra emlékeztető jel áll.

Életem útjai göröngyösök voltak. Számos nehézséget és akadályt kellett leküzdenem. Eredetileg csekély szellemi képességemet becsületes, kitartó szorgalommal kellett kipótolni, hogy lelkem mélyén szüleim és hazám iránt érzett kötelességemet a tudomány terén teljesíthessem. Ebben az igyekezetemben segítségemre voltak tanárain, akiknek emlékét kegyelettel őrzöm. Ilyen kiváló vezetőim voltak: Marczali Henrik, Angyal Dávid, Ballagi Aladár történészek, Hegedűs István görög filológus, azután Vámbéry Ármin, Goldzieher Ignác orientalisták és Kúnos Ignác turkológus.

¹¹² 1935-ben.

¹¹³ 1936-ban jelent meg először magyarul Budapesten a Révai Kiadónál.

¹¹⁴ Hadzsi: Mekkába vagy Medinába zárandokutat megtett mohamedán.

A megemléltetteken kívül még sok kiváló tanárnak tartozom köszönettel. Az ő jóakarata, biztatása segített a tanulásban és a sok küzdelmet, kitartást végül siker koronázta, magam is professzor lettem és igyekeztem tudásomat önzetlenül teljes terjedelemben tanítványaimnak átadni. Boldognak éreztem magamat, ha tudásban túlszárnyaltak, hiszen a tudást, a tudományt sohasem tartottam saját egyéni tulajdonnak, érvényesülési eszköznek, hanem az emberiség hasznára való szellemi munkának, az igazság, a teljes igazság kiderítésére szolgáló emberiességi küzdelemnek.

Ebben az önfeláldozó igyekezetben sok keserű csalódás ért. Az emberek természetes gyarlósága annál kirívóbb, ha az tudománnyal foglalkozó egyéneknél üti fel a fejét. Számtalan esetben tapasztaltam, hogy az úgynevezett tudósok nem a köznek szánt tudományt, az igazságot tartották elsőrendű érdeknek, hanem saját hiúságukat és anyagi érvényesülési vágyukat akarták a tudás eszközeivel kielégíteni. Én mindig – és ezt közeledő halálom tudatában őszintén állítom – a tudományért harcoltam, az embertársaim okulásáért küzdöttem, nem kívántam sem anyagi, sem erkölcsi elismerést és fájdalmasan gondolok arra, hogy mások érdekében tett szolgálataimért csak hálátlanság volt a válasz. Fájdalommal tölt el, hogy olyan kiváló tudós, mint Marczali Henrik a szegényházban halt meg.¹¹⁵ Olyan derék, jóra való tudós, mint Munkácsi Bernát, még professzor sem lehetett és olyan egyedülálló lángész, mint Goldzieher Ignácot a húszas években gonosz áltudós akadémikusok meggyaláztak és a halálba kergették. Ez a sors várt Asbóth Oszkára és Simonyi Zsigmondra is. Nem volt senki a ma élő és változó társadalmi légkörben ficánkoló akadémikusok közül, akik igaz tudományszeretettől áthatva, emberiességtől vezetve emlékeiket felidézné és a mai dekadens ifjúság elé példaként állítaná őket. Hiába volt meddő igyekezetem az akadémia orientalista bizottságában, hogy Vámbérynak és Goldziehernek utcanév illetésével (sic!) emléket állítsanak. Önhitt dölyfösség volt reakciója (sic!) minden indítványomnak. Az engem érintett közöny ellen a múlt nagyjai emlékének találtam vigaszt. Sok fájdalmat kellett a kiváltságosok klikkje, tudatlansága és osztályérdek miatt elszenvednem; akiknek tudását elősegítettem, rútul hálátlansággal viszonozták önfeláldozó szeretetemet. Nem kívánom, hogy halálom után saját énjük fitogtatásával álszemérmesen koszorút vagy beszédeket áldozzanak síromon. A magyar és minden népet szolgáltam, és a nép legszélesebb rétege, amely könyveimet olvasta és olvasni fogja, megértette igyekezetemet és ez boldogítóbb érzés a hízog, hamis álbáratok vállveregetésénél.

Boldogságomat három könyvben és egy regényben fektettem le: *Allah Ahabár*, *A félhold fakó fényében* és a *Kelet fényei felé*. Azon kívül megboldogult feleségem, G. Hajnóczy Rózsa neve alatt megjelent *Bengáli tűz* című útleírásban.¹¹⁶ A test elhamvad,

¹¹⁵ Marczali Henrik 1940. július 21-én halt meg.

¹¹⁶ A szerzőség kérdéséről részletesebben ld. Havasréti József: A kelet: karrier. <http://www.jelenkor>.

de a jótettek és a művek megmaradnak és nyugodtan fogok megállni a halál angyala előtt, ahogyan *Allah akbár* című könyvem 308. oldalán megírtam (1936): „nem félttem a haláltól, Isten ítélkezni fog felettem, és én hálával vetem magamat alá ítéletnek. Csak egy gondolat kínozott és ez a kín borzalmasabb volt mindennél: feleségemre gondoltam szüntelen.” Most, hogy ezeket a sorokat írom, szintén feleségemre gondolok. Ha eltávozom az élők sorából, drága feleségemre fogok gondolni, aggódva életéért, boldogságáért. Életem leghűségesebb társa volt, és ha a testi halál után létezne érzés, ez csak őiránta, vigaszában remegve haló poraimban. Most búcsút mondok soraimban, kérlek, őrizd meg és cselekedjél kívánságom szerint. Téged is sok csalódás ért és érni fog, legyen vigaszod a családi boldogság és az a tudat és akarat, hogy mindig az igazságot szolgálj, ne a magad, hanem a köz érdekében, még akkor is, ha a változó kor légkörében más szelek fújnak. Az igazi élet benső lelkiismeret és ez elűzi a külső ellenséges, összeomló hatásokat.

Szívélyes üdvözléssel küldöm e sorokat, melyeket szükség esetén, halálom után nyilvánosságra is hozhatsz.

Germanus Gyula

net/tarca/125/a-kelet-karrier. Utolsó letöltés: 2014. december 11. A szerzői jog kérdése filológiai ma sem teljesen tisztázott. Nagy valószínűséggel a művet Germanus Gyula írta. Elképzelhető, hogy második feleségére való tekintettel döntött így Germanus, mivel így második felesége megörökölte a szerzői jogdíjat is.

5. Sükösd Mihály, a Valóság főszerkesztőjének levele Antall Józsefhez, Budapest, 1968. június 12.

Valóság Társadalomtudományi folyóirat,
Budapest VII., Lenin körút 5.

Budapest, 1968. június 12.

Antall József
Bp. V. ker.
Károly Mihály u. 4-8.

Kedves Antall elvtárs!

Írását megkaptuk és többen elolvastuk. Érdekes és tanulságos dolgozatnak gondoljuk, de ebben a formában semmiképp nem tudjuk közölni és átdolgozásra sem mernénk biztatni. Az elmúlt években meglehetősen sok és különböző műfajú írás látott napvilágot a cigánykérdéssel kapcsolatban. A jövőben e témáról tudományos áttekintés helyett csak a jelenlegi helyzetre támaszkodó, tudományos igényű, a részproblémák megoldási javaslatait is tartalmazó szaktanulmányt tudnánk közölni. Kéziratát mellékelten visszaküldjük.

Szívélyes üdvözléssel

Sükösd Mihály

6. A Szerzői Jogvédő Hivatal levele Antall Józsefhez,
1969. január 31.

Szerzői Jogvédő Hivatal
Központ: VII. Nyár u. 6.
ügyszám Kf 850/280

Antall József h.[elyettes] igazgató
Simmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár

Igen tisztelt Antall elvtárs!

Január 22-i levele megválaszolásában kérjük, szíveskedjék a The Historian folyóiratot értesíteni, hogy cikkének közlése tárgyában forduljon Hivatalunkhoz és egyben közölje, hogy milyen jogdíjat kívánnak az ön részére biztosítani. Ezután önnel egyetértésben megkérjük a Nemzeti Bank engedélyét és így a külföldi publikációnak semmi akadálya nem lesz.

Kiváló tisztelettel,

Szerzői Jogvédő Hivatal
Nemzetközi Főosztály
Dr. Boytha, Gálné

7. Germanus Gyula levele Antall Józsefhez és feleségéhez,
Budapest, 1972. november 17.

Budapest, V. ker[ület], Petőfi tér 1-3.
1972. november 17.

Kedves Klári és kedves Jóska!

Köszönöm születésnapom és a vas diploma elnyeréséért küldött jókívánságait. Nagyon jólesett a megemlékezés, de fájdalmasan érintett Klári édesatyjának elhunyt. A szülő elvesztése súlyos csapás és vigasztaló szó nem hozhat enyhülést, de talán az a tudat, hogy a megboldogult már nem szenved, a hátramaradottakat belenyugvásra kényszeríti a természet fellebbezhetetlen akaratában. Valamennyiünkre ez a sors vár.

Kató¹¹⁷ véletlenül elesett a szobában és a pianínó sarkába ütődve egyik bordája megrepedt. Most kezelik és ő hősiesen tűri a fájdalmat, előkészítve a november 21-i keddi ünneplésre, amit akaratunk ellenére a külügyminisztérium és a keleti nagykövetek fognak a lakásunkban elkövetni. Tavaly egy fiatal orosz lányt vonultattak fel, most csak alkoholos itallal felszerelve fognak – későn (mert 6-án születtem)¹¹⁸, de mégis felköszönten. Ez talán Allah és a próféta akarat.

Szeretettel köszöntelek, a viszontlátásra

Germanus Gyula

¹¹⁷ Második felesége, Kajári Kató (1903–1991). Először az 1938-as könyvhéten találkoztak. A súlyos beteg kisfiát elvesztett, magányos asszonnyal első felesége, Hajnóczy Rózsa író nő tragikus halála után kötötte össze életét.

¹¹⁸ Germanus Gyula Budapesten született, 1884. november 6-án.

8. Hanák Péter levele Antall Józsefhez, 1973. február 12.

Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete
Budapest, I. Úri utca 51-53.
Tel[efon]: 160-160, 160-180

Antall József h[elyettes] főigazgató
Simmelweis Orvostörténeti Múzeum
Budapest

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm az értékes, alapos ismertetést. Valóban, jócskán túllépi az Austrian History Yearbook által megadott terjedelmet, amelyet a szerkesztő öt ritkán gépelt oldalon szabott meg. Így kénytelen voltam jelentősen rövidíteni az AHY számára készített variánst és még így is hat flekk¹¹⁹ maradt. No de hagyjunk valamit a szerkesztő, John Rath¹²⁰ számára is. Ha egyetértesz rövidítési javaslataimmal, akkor az általad véglegesített piszkozati példányt küldd át, kérlek, Jeszenszky Gézának, aki nek majd én fizetem meg a fordítást. A Századok számára küldött példányt minden változtatás nélkül átadom a főszerkesztőnek, Pamlényi Ervinnek¹²¹, ha te erre felhatalmazol (akár telefonon is hagyhatsz üzenetet Simon Ilonánál, 160-160 444m). Ha változtatni akarsz rajta, akkor írd meg a változtatásokat, s mi végrehajtjuk a nálam levő példányon. Végül arra kérlek, az AHY számára küldött szövegben írd a neved alá a címet és a rangot is.

Még egyszer köszönöm az értékes közreműködésedet és szívélyesen üdvözöllek

Hanák Péter

¹¹⁹ Nyomdai szakszó, egyoldalnyi terjedelmű géppel vagy kézzel írott szöveg.

¹²⁰ Az Austrian History Yearbookot John Rath alapította 1965-ben, jelenleg is létezik. Angol nyelven foglalkozik a Habsburg Birodalom és utódállamainak történetével.

¹²¹ Pamlényi Ervin (1919–1984). Történész, a történettudomány kandidátusa. 1957–1975 között a Századok felelős szerkesztője volt.

9. id. Antall József gyászjelentése¹²², Budapest, 1974. július 24.

„Somló, tág csokrú szabadság
koszorúzza vén fejed!
Fürtjeidet simogassák
lágý tenyerű istenek
s nőljön itt sok fi, kit
láng-nedű tette fűt,
Somló!”¹²³

Isten akaratában és az elmúlás rendjében megnyugodva, de mélységes fájdalommal jelentjük, hogy Veszprém, Somogy és Zala volt országgyűlési képviselője, a második világháború alatt a menekültügyek kormánybiztosa, majd a Vöröskereszt elnöke, számos lengyel, magyar, angol, francia stb. katonai és polgári kitüntetés tulajdonosa, a családjában mindig közvetlen, nagyon szeretett férj, apa, nagyapa, dédapa

dr. Antall József
ny[ugdíjas] miniszter

megünnepelve még házassága 50. évfordulóját, életének 79. esztendejében 1974. július 24-én rövid szenvedés után elhunyt.

A gyászmisét Budapesten, folyó hó 29-én (hétfőn) reggel fél 9 órakor a Piarista Gimnázium kápolnájában (VIII. kerület Mikszáth K[álmán] tér 1.) mondatjuk el. Temetése – a Római Katolikus Egyház szertartása szerint – ugyanazon a napon du. két órakor lesz a Farkasréti Temetőben.

dr. Antall Józsefné, Szűcs Irén, özvegye; dr. Héj Lászlóné Antall Edith és ifj. dr. Antall József, gyermekei; Jeszenszky Gézáné Héjj Edith, Héjj Klára, Antall György-András és Antall Péter-Pál unokái; Jeszenszky Zsolt dédunokája; dr. Héjj László, veje; dr. Antall Józsefné Fülepp Klára, menyee; dr. Jeszenszky Géza, unokaveje; unoka-öccse, sógorai, sógornői, rokonai és barátai.

MINDIG KÖZÖTTÜNK LESZEL!

Budapest V. ker[ület]
Károlyi M[ihály utca] 4-8.

¹²² Sírja megtalálható: Farkasréti temető, 26. parcella, 3-as sírbolt.

¹²³ Részlet Jankovich Ferenc: *Somló dicsérete* című költeményéből.

10. Antall József levele a Fővárosi Temetkezési Igazgatóság igazgatójának, Budapest, 1974. július 24.

Budapest, 1974. július 24.

Fővárosi Temetkezési Igazgatóság
Budapest VIII. kerület
Mező Imre út

Tisztelt Igazgatóság!

A mai napon elhunyt édesapám, dr. Antall József ny[ugdíjas] miniszter (az Ideiglenes Nemzeti Kormány államtitkára, az első koalíciós kormányokban miniszter, a Vöröskereszt elnöke stb.), aki a második világháború alatt tanúsított magatartásáért és tevékenységéért (menekültügyi kormánybiztos) megkapta a magyar „Szabadságért” ellenállási érdemrendet, a legmagasabb lengyel, angol, francia stb. kitüntetések, az 1973-ban hozott határozattal pedig a Magyar Kormány elismerte érdemeit és miniszteri nyugdíját.

Kérem, hogy saját és családja kívánságának megfelelően lakásunkhoz (Bp. XI. kerület, Meredek u. 4.) közeli Farkasréti temetőben nyugodhassék. Ehhez kérem a megfelelő – lehetőleg nem távoli – és érdemeinek megfelelő sírhely biztosítását. Úgy vélem, hogy személyes érdemeim kívül mint a Magyar Sírkert (Panteon) Bizottság több év óta alelnöke magam is kérhetem a kedvező döntést.

Köszönettel

dr. Antall József
mb. főigazgató
M[agyar] Orvostört[éneti] Társaság főtitkára

11. Bolberitz Pál részvétnyilvánító levele Antall Józsefhez, édesapjának halálakor, Esztergom, 1974. augusztus 15.

Kedves Jóska!

Hazatérve a szabadságomról nagy megdöbbenéssel értesültem édesapád haláláról. Sajnos temetésén és gyászmiséjén a későbbi értesülés miatt nem jelenhettem meg, így írásban rovom le tiszteletemet személye előtt kifejezve együttérzésemet fájdalmatok iránt.

Édesapád személyéhez csak kellemes és felemelő emlék fűz. Furcsa játéka a sorsnak, hogy tán élete utolsó napjaiban olvastam nagy érdeklődéssel Kapronczay Karcsi tanulmányát a lengyel menekültek magyarországi történetéről, melyet volt szíves nekem megküldeni.¹²⁴ Őszintén örvendtem édesapád tudományos szintű „rehabilitálásának” és arra gondoltam, már földi életében klasszikussá vált. Jelentős szerepet töltött be a magyar történelemben – a legnemesebb történelmi hagyományaink nyomában. Annál inkább megdöbbenett a váratlan hír, hogy ez már valóban történelem, vagyis a múlté. Csakhogy a jelen és a jövő a múltból él és hosszú távon jaj annak a jelennek, ami csak jelen és jövő akar lenni, múlt nélkül. Az életgyökerek tápláló nedveinek hiányában szükségszerűen elsorvad. Ha a múltat csak azért tiszteljük, mert múlt, mert megváltoztathatatlan, akkor konzerváljuk az életet és ez sem jó. A múlt emlékeiből válogatni kell. Csak a maradandó örök értékeket kell újjáélesztenünk. Csak az igazán értékes emberi cselekedeteknek és gondolatoknak lehet jelent és jövőt formáló értéke. Ha személyesen fáj is a szeretett személy és értékes alkotói munka elvesztése, marad a jó példa. Voltak ilyen emberek, akikre érdemes emlékezni és akiket érdemes követni. Édesapád igaz ember volt minden vonatkozásban. Ez nem éppen divatos embertípus manapság, de kétségtelen, hogy tiszteletreméltó mindenki előtt. Hordoz magában valami időfölköti értéket, melyet mindenki akarva-akaratlan is megérez s legalább szeretne követni. A Biblia számtalan dicséretet mond az igaz emberről, s most csupán azt idézem, ami eszembe jut: „Az igaz virul, mint a pálmafa és növekszik, mint a Libanon cédrusa” – olvassuk a 92. zsoltárban.¹²⁵ Dániel próféta könyvében pedig azt olvassuk, hogy „az értelmesek fénylenek majd, mint az égnek fényessége és akik sokakat igazságra tanítottak örökké tündökölnek majd, mint az égnek csillagai.”¹²⁶ Mély értelmű igék ezek s édesapádra gondolva igazoltnak vélem tartalmukat. Tán az sem véletlen, hogy édesapád védőszentjét nagyon

¹²⁴ Kapronczay Károly: *Magyarországra menekült polgári lengyel menekültek iskolaügye a második világháború éveiben*. In: *Magyar Pedagógia*, 1974/2.

¹²⁵ Ps 92, 13.

¹²⁶ Dániel próféta könyve, 12. fejezet.

tömören, de a nagyságnak kijáró egyszerűséggel így jellemzi a gyermekségtörténetben Máté evangélista: „József pedig igaz ember volt”. Édesapád nemcsak igazságra tanított sokakat – pedig már ez is nagy érdem, hanem élte is az igazságot. Élete azonos volt az elveivel. Tán ez az a vonzás, mely kezdettől megkapott engem vele való találkozásaim alkalmából. Ez valahogy kisugárzott belőle és mindig lelkesített. Ezért volt igaz ember. S hogy újból visszanyúljak az evangéliumhoz, keresztény ember volt a szó evangéliumi értelmében, amit nem sokunkról lehet elmondani. Az utolsó ítéletről szólva az Úr Jézus az üdvözülés vagy elvettetés egyetlen kritériumaként azt tűzi elénk, amit minden embertől számon lehet kérni, hogy milyen volt a másik emberhez, különösen a nyomorultakhoz és üldözöttekhez: „Éheztem, és ennem adtatok, ... szomjaztam és innom adtatok, ... vándor és idegen voltam, de befogadtatok, börtönben voltam és felkerestetek. Amit egynek tettetek legkisebb testvéreim közül, azt nekem tettétek... Jöjjetek atyám áldottai és vegyétek birtokba a világ kezdete óta nektek készített országot.”¹²⁷ Ha valakire, akkor édesapádra egyértelműen vonatkoznak e szavak, aki mint menekültügyi kormánybiztos életének kockáztatásával segített ezreken és ezreken. Később sem lankadt segítőkészsége. Önmaga ajánlotta föl összeköttetéseit, ha úgy érezte, bárkinak is segíthet. Magam is tapasztaltam ezt és lám, ma is emlékszem rá az érettségi utáni nehéz időkben. Ha mást nem, bölcs tanácsot, igaz tanítást, jó humort mindig kaphatott tőle bárki, mert nem volt személyválogató. Utóbbi években csak a Belvárosban akadtam össze vele akárhányszor és ezek a rövid beszélgetések, amikor szeretettel érdeklődött sorsom alakulása iránt, emlékezetesek számomra. Megérttem tehát fájdalmadat és osztozom benne, mert te sokkal gazdagabban kaptad értékeit és szeretetét. Úgy érzem, szoros kapcsolat fűzött édesapádhoz. Tiszteletreméltó volt az a szerető elismerés, ahogy nyilatkoztál róla. Érezhető volt, ahogy példaképednek tartottad felnőtt éveidben is. Kívánom, hogy igaz lelkelete a jövőben is továbbéljen benned tieid és hazád javára.

Mikor szentmiséimben az elhunytakat imáimba foglalom, sajnos most már őerte is fohászkodnom kell. Bár fájó szívvel, de a találkozás reményével teszek eleget e kegyeletes kötelezettségemnek.

Édesanyádnak, nővérednek, feleségednek, Gézának¹²⁸ és az egész családnak kérelek, közvetítsd együttérző részvéteimet, igaz barátod

Bolberitz Pál

Esztergom, 1974. augusztus 15.

¹²⁷ Mt 25,34.

¹²⁸ Utalás Jeszenszky Gézára.

12. Antall József levele Marinovich Endréhez, Budapest, 1979. január 26.

Budapest, 1979. január 26.

Kedves Bandi!

Köszönettel megkaptam a fotót és a jegyzéket. Nagyon jó, mert így legalább tudom mindenki címét is.

Még egyszer köszönöm a kedves meghívásokat, továbbá tőled személy szerint az Eötvös évkönyvbe írott elismerés is igen jólesett. (Bár téged is „tanárrá” degradáltak „tanuló” helyett, aminek tévedése persze a szövegből kiderül.)

Láttalak a TV-híradóban (ha jól emlékszem) egy sajtókonferencián bánatosan üldögelni közben!

Köszönettel és barátsággal

Antall József

13. Antall József levele Marinovich Endréhez,
Budapest, 1979. május 11.

Kedves Bandi!

Köszönettel megkaptam a meghívást. Próbáltalak már hívni, de biztonság okából küldöm e levelet is.

El akartam menni, ezért is nem jelentkeztem. Szombatra azonban hivatalos program miatt (külföldi vendég) tárgyalanná vált. Meglehetősen zavaros időket éltem egyébként is. Most kezdtem csak májusban félárboccal dolgozni, mert februártól egy agyérgörccsel kórházba, majd betegállományba kerültem, most már javulok.

Szóval mentsél ki és mindig szeretettel gondolkodom tanári pályám egyik legkedvesebb és bizonyos körülmények folytán „történelmileg” talán legkedvesebb osztályára.

Mindnyájatokat szeretettel köszönt, téged külön:

barátod
Antall József

14. Antall József levele Vincente Tomekhez,
Budapest, 1982. június 23.

Budapest, 1982. június 23.

Vincent Tomeknek¹²⁹

Mélyen Tisztelt Generális Úr!

Igen Tisztelt Rendfőnök Úr!

Engedje meg, hogy soraimmal megkeressem és néhány kérdésben tájékoztassam, illetve amennyiben nem teljesen lehetetlen a kérésem, szíves közbenjárását kérem. Mielőtt azonban bármit is írnék, legyen szabad néhány szót magamról írni.

Nagyapám, néhai Szűcs István és apám hagyatékában is megtaláltam levelezésüket, szóban pedig mindkettőjük haláláig annyi jót és szépet hallottam mindig rendfőnök úrról, amit mindig megőriztem az emlékezetemben. Magam – bár kamaszkorom után erre nem nyílt lehetőség – személyesen is emlékszem jóságos egyéniségére, mivel 1942-től piarista diák voltam. Ma is megvan Rendfőnök Úrtól kapott szentképem, valamint az egyik háború alatti lengyel kiállításon, ahol egy lengyel népviseletbe öltözött balatonboglári diák mögött Henryk Slawik áll¹³⁰, az én vállamra Generális Úr teszi a kezét. De jól emlékszem a nálunk tett látogatásaira, illetve arra a vacsorára, amikor utoljára járt itthon.

Néhány életrajzi adat. Tehát most az 50. évemet töltöttem be. A budapesti egyetemen végeztem történelem–magyar–könyvtár–levéltár–muzeológia szakokat, történelemből, irodalomtörténetből és szociológiából doktoráltam. Történészként is működtem, de különböző okokból végül a semleges orvostörténelem területén kötöttem ki. De nem szakadtam el az általános történelemtől sem, számos tanulmányom jelent meg. Közvetlen kutatási területem a XIX. század politika-, művelődés- és orvostörténete. A piarista rend működését is érintettem több vonatkozásban, részben Eötvös

¹²⁹ Vincente Tomek (1892–1986). Tomek Vince generális atya halálának 25. évfordulójára. „1892. november 9-én született Palocsán (Plaveč), a mai Szlovákia, akkoriban pedig Magyarország területén, egy szerény elemi iskolai tanító fiaként. Középiskolai tanulmányait a kisszebeni kegyesrendi iskolában végezte, költségeit a piarista közösségnek végzett munkából fedezte. 1908-ban öltötte magára a piarista habitust, örökfogadalmát pedig 1914-ben tette le. 1916-ban szentelték pappá, és azonnal a rendi növendékek képzésére jelölték ki. 1946-ban tartományfőnökké választották, és az is maradt az 1947-es generálisi káptalanig, ahol őt választották a rend általános elöljárójává”, mely funkciót 1967-ig töltött be. <http://piarista.hu/hirek/tomek-vince-gener%C3%A1lis-atya-hal%C3%A1l%C3%A1nak-25-%C3%A9vfordul%C3%B3j%C3%A1ra>. Utolsó letöltés: 2014. december 11.

¹³⁰ Henryk Slawikot (1894–1944) a lengyel Wallenbergnek is szokták nevezni. Grzegorz Łubczyk 2003-ban megjelent regénye róla és id. Antall József embermentő tevékenységéről szól. A kötet 2004-ben magyarul is napvilágot látott a Széphalom Kiadónál.

József művelődéspolitikájával összefüggésben, a középiskolai reformtervekben a piaristák szerepével kapcsolatban Lutter volt tulajdonképpen a tanácsadója.¹³¹ Továbbá Semmelweis Ignácánál, aki két tanéven keresztül ugyancsak a budai piaristák diákja volt. Purgstaller (Palotay) József volt az osztályfőnöke és egész orvosi gondolkodásában igyekeztem a jelentős filozófus hatását bemutatni (magyar és idegen nyelvű tanulmányokban).

Tudományos kutatóként kerültem 32 éves koromban az intézethez, majd az orvos igazgatók bölcsész helyetteseként főigazgató-helyettes lettem, most megbízottként vezetem az intézetet. Emellett szerkesztem az Orvostörténeti Közleményeket és főtítkára vagyok a Magyar Orvostörténelmi Társaságnak. Több nemzetközi kongresszuson, külföldi egyetemen voltam meghívva, mint előadó. Könyveim és tanulmányaim száma meghaladja a kétszázat. De lassan „eladminisztrálok” az eszemet, ami a vezetéssel sajnos vele jár. Így elég sok tortúra után megtaláltam a helyemet és bizonyos pótlékokat az élet elviseléséhez és az alkotás illúziójához.

Sajnos apám halála után sem tudtam az űrt betölteni, mert az elmúlt nehéz évtizedek alatt annyira összenőttünk, nemcsak apa-fiú, hanem atyai-baráti viszonyban. Az elválaszthatatlanságot az is jelzi, hogy torzóban maradt emlékiratait igyekszem az elkövetkezendő időkben – a megmaradt hatalmas dokumentumanyaggal együtt – sajtó alá rendezni. Halála után elég sokszor megemlékeztek róla magyar, lengyel és egyéb lapokban, könyvekben. Párizsban 1968-ban „Európa érmet” kapott, megkaptuk az oklevelet, de az érmet nem. Sajnos csak halála után néhány esztendővel hozta valaki el ezt, így neki már nem okozhatott örömet. Nem ismerem ezt a szervezetet, nem tudtam nyomára bukkanni, talán később.

A hagyatékredezés közben igen sok anyag van egyházi vonatkozású, természetesen elsősorban Angelo Rottá-val kapcsolatban.¹³² Nemcsak a lengyel menekültekről, hanem az 1943 után itt maradt badogliónista¹³³ olaszokról is, Rotta látogatásairól, stb. Nem tudom, hogy az a tény, amit a lengyel pápa jelent, fokozza-e ezeknek az érdekességét. Egyébként érdekes módon – persze a háború utáni helyzet miatt is – a francia, lengyel és angol kitüntetések és elismerések mellett hiányoznak egyes országok,

államok. Így az olaszok is. De hát ez már mindegy, csak ez is része az olasz–magyar történelmi kapcsolatoknak. De ezen túlmenően a Vatikán pozitív szerepe is kihasználatlan maradt, amit az Egyház szerepe és magatartása jelentett a menekültügyben.(...)

Mélyen tisztelt Generális úr! Amennyiben nem okoz nagy fáradságot, válaszoljon levelemre. Ha érdekli egy-két háborús fénykép, szívesen küldök belőle. Igen nagy megtiszteltetés lenne számomra, ha novemberben ünneplendő 90. születésnapjára ezzel is köszönhetném rendfőnök urat. Anyámmal, akinek olyan szép kondoleáló levelet küldött 74-ben, valamint egész családommal együtt őszinte tisztelettel köszöntöm előre is, valamint a hagyományoknak megfelelően ne maradjon el a „Laudetur Jesus Christus” sem, mély tisztelettel

Antall József

Vincenzio Tomek
Piazza Dei Massimi 4
00186 Roma Italia

¹³¹ Utalás Lutter Tiborra.

¹³² Angelo Rotta (1872–1965) apostoli nuncius Budapesten. Részt vett a második világháború alatt lengyelek és zsidók mentésében. 1945-ben szovjet nyomásra a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kiutasította Magyarországról.

¹³³ Pietro Badoglio (1871–1956) olasz katona és politikus hívei. A badogliónisták a Mussolinivel szemben felkelt olasz katonák, akik az új olasz miniszterelnökre, illetve főparancsnokra felesküdtek. Ezek alkották a Balkánon állomásozó olasz hadsereget, akiket a németek lefegyvereztek és Magyarországon át Németországba szállítottak. Ezek egy része leugrált a vonatról és menedéket kért a magyar katonai hatóságoktól. Újszászra, Dákára és egy kisebb tiszti csoport Somlóvásárhelyre és Somlószőlőse került.

15. Antall József levele dr. Tardy Lajoshoz¹³⁴.
Budapest, 1986. július 3.

Országos Múzeumi Tanács titkársága
Budapest,
Apród u[tca] 1-3.

Budapest, 1986. július 3.

Dr. Tardy Lajos professzor úrnak
Budapest
Orgona u[tca]) 5.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy néhány sorral kiegészítsem bécsi utadat követő „rögeszmecesterénket”. Kerestelek telefonon, de nem lehetél otthon, vagy éppen valamelyik grúz szállóvendég inváziótól való jogos rettegésben a szávárd-magyaroknál is bizonyára dívó szekértáborodba vonultál vissza (Jeretanny?) – azaz intellektuális elkorcsosulásunk szimbólumaként nem vetted fel a kagylót.

Rendkívül zavarba jövök, ha dicsérnek. Miután igen eltúlzottan értékelted (sokra) működésemet nyugdíjad felemelése ügyében, elfelejtettem megemlíteni Germanus Gyula szobrát. Lábaid alatt, az ORFI¹³⁵-n is túl, a budai villamosok végállomásánál, a Margit híd tövében terül el a Germanus Gyula park. Most ott állították fel Germanus Gyula mellszobrát, Hűvös László, egykori Rodin-tanítvány alkotását.¹³⁶ A Germanus-centenárium alkalmával merült fel az emléktábla kapcsán a szobor ügye, előbb Kisfaludy-Stróbl portrészoborra (a bronz Germanus Gyuláé, a gipsz a zalaegerszegi múzeum tulajdonában, ahova a művész végrendelete értelmében került): Úgy gondoltam, hogy sokkal jobb lenne Hűvös alkotása, stílusa megnyerőbb (Rodin), korábbi korszaka Germanusnak (a két világháború között készült.) Szerencsére a Budapest Galéria emberei is ezt választották. (Ennek gipsz példánya a szekrény tetején volt, nem éppen nagy becsben Germanus Gyulánénál.) A mellszobor egy iszlámra utaló, számárháti háttérrel jelentő építményen nyugszik. (Nem akarom nagyképűen, a pontos terminus technikusok használatával jellemezni.)

¹³⁴ Tardy Lajos (1914–1990) művészettörténész.

¹³⁵ Országos Fizioterápiás és Reumatológiai Intézet, Budapest, II. kerület, Frankel Leó u. 25-29.

¹³⁶ Utalás Auguste Rodin (1840–1917) francia szobrászművészre, akinek leghíresebb alkotása *A csók*.

Ha arra jársz, nézzed meg, a fák között van, az ORFI hátsó portájával szemben (a bokrok eltakarják, a sétaút vezet el előtte. Esetleg írhatnál róla a Magyar Nemzetben, ha van kedved hozzá. Magam nem írok, mert eleget tettem már „tanítványi” kötelességemnek a centenáriummal kapcsolatban.¹³⁷ Te is úgy írtál kiváló emlékiratodban vele kapcsolatban rólam, mint máig leglelkesebb hívéről stb. (nem szó szerint idéztem talán). Ez azért nem ilyen egyszerű. Tényleg kedveltem, a Rákosi-érában, amikor hallgatója voltam (1950 körül)¹³⁸ felüdülés volt vele kitekinteni a világba, kitűnő gúnyolódásait hallgatni a korszakról, stb. Azt láttam, hogy rendkívül ellentmondásos ember, bár akkor nem tudtam, amit később mondtak el nekem, illetve elsőnek ő maga. Ez a Dálnoki Veress Lajos vezérezredes bejelentése volt.¹³⁹ Érdekes, hogy a te könyvedben együtt említed őket, illetve egyszerre, de nem összefüggésben.¹⁴⁰ Zolnay László emlékirataiban csak a „lebuktatását” említi (kicsalták Kassék lakásáról stb.), de Germanus Gyulát nem. Ez igazi tragédia, hiszen Dálnoki Veress Lajos a második világháború kiváló katonája, igazán németellenes, humanista gondolkodású székely ember volt, akit a legjobban tiszteltek kortársai (nem érintem pályája részleteit). Germanus Gyulát ez igen bántotta, azt mondta, provokációtól félt, azt hitte, hogy nem igaz, hogy ott van stb. (Felesége máig szinte hisztériás állapotba kerül, ha ez szóba kerül). Több verzió után úgy hiszem, pontosan tudom a részleteket, de most ez nem ide tartozik. Tehát ez a dolog sajnos kizárja, hogy a „lelkés hívőség”, amit írsz, érvényes legyen. Később – ezen a vitán már túl voltunk –, amikor a történelem hozott neki bizonyos lehetőségeket Nehru, illetve K. P. Menon személyén keresztül. Erre utaltam abban a tanulmányban, amit a „*Gondolatok Gül Baba sírjánál*” (Gondolat 1984)¹⁴¹ c[ímű] tanulmánykötete utószavában írtam. „Germanus Gyula Indiában is a hazáját szolgálta: olyan feladatokat vállalt s hajtott végre, amit az utókor elismeréssel fog számon tartani”. Ellentmondásos személyiségére és tetteire utaltam temetési beszédemben is, amiért az özvegye mintegy „kérdőre is vont”, mert nemcsak az elismerés hangján szóltam. Vonatkozik ez egyébként az idézett tanulmányomra is, amiben több minden negatívumra mutattam rá. Akkor ez sokat jelentett nekem és nekünk, ezért sokat megbocsátottam neki. Egyébként Dálnoki Veress Lajos vezérezredes egyik rokonának azt mondtam, hogy Germanus – akaratán kívül – megmentette Veress életét. Ha 1947-ben nem ítélik életfogytiglani börtönre, akkor az 1950-es évek végén felakasztották volna a többiekkel együtt. Elgondolkodott és azt

¹³⁷ Antall József: Germanus Gyula. In: *Germanus Gyula: gondolatok Gül baba sírjánál*. Művelődéstörténeti tanulmányok. Vál. és szerk. Antall József. Bp., 1984, Gondolat, 303–324. o.

¹³⁸ Az ELTE Bölcsészettudományi Karán.

¹³⁹ Dálnoki Veress Lajos (1889–1976) magyar királyi honvéd vezérezredes.

¹⁴⁰ Tardy Lajos: *Szaggatott krónika*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1986.

¹⁴¹ Antall József: Germanus Gyula. In: *Germanus Gyula: Gondolatok Gül baba sírjánál*. Művelődéstörténeti tanulmányok. Vál. és szerk. Antall József. Bp., 1984, Gondolat, 303–324. o.

mondta: ez tényleg így van! Így szép londoni éveket élt még meg és könyveket adhattott ki. (Emlékiratait az özvegye, a hír[es] vezérkari tiszt – Zolnay említi többször – testvére elégette, mert öreg korában is nagy szeretettel és szépen emlékezett meg a szeretőiről. Ezt is rokonától tudom, aki szintén felháborodott ezen az ostobaságon. Így sok minden elégett, míg az özvegy viszont megírhatta róla a könyvét, ahol leírja a Germanus-ügyet is.)¹⁴²

Germanus Gyulához így különleges viszony fűzött, sok mindent elmondott és bizalommal volt irántam. Életében kaptam olyan *Bengáli tüzet*, amelyet mint saját művét dedikált stb. Úgy gondolom, hogy igazat írtam a róla szóló életrajzban (az idézett munkából, de nem a teljes igazságot), mert kihagyták és nem engedték megjeleníteni.(...) A 19-es élménye Germanusnak, amikor Szamuely¹⁴³ bevitette és a Szege-den állomásozó francia gyarmati (marokkói) katonákat akarta vele a „proletariátus oldalára állítani”. Hiába magyarázta a győztes hadseregek és a demoralizálódás összeférhetetlenségét, halállal fenyegette az ólomszínű „pszichopata” Szamuely (Germanus Gyula), és megszökött. Mindenütt kerestette. Félt attól is, hogy a síftákat csak a bolsevikokhoz tudta hasonlítani az *Allah Akbár* régi kiadásában stb. Germanus bátor volt – mint annyi más ember –, amíg meg nem ijesztették. Hát ezért nem pontos a „megidézésem” a könyvedben! De emberileg kedvesnek találtam, a nekem kifogást jelentő magatartást távolról sem kifogásolhatók szakmai ócsárlásait igaztalannak érzem (de ezt már megírtam az említett tanulmányban). Ha akarsz erről írni, hívjál fel esetleg,

barátod,
Antall József

¹⁴² Dálnoki Veress Lajosné: *Szabadság nélkül*. München, Nemzetőr-Griff. 1978.

¹⁴³ Szamuely Tibor (1890–1919). Eredetileg újságíró, a magyar Tanácsköztársaság 133 napja alatt 1919-ben hírhedt hadügyi népbiztoshelyettes, majd közoktatásügyi népbiztos, a lakásbizottság vezetője, a rokkantügyek intézője. 1919. április 20-tól a budapesti hadseregcsoport politikai megbízottja.

IV. LEVÉLVÁLTÁS A PÁRTÁLLAM HATALMI GÉPEZETÉVEL (1988–1989)

1. Antall József levele Grósz Károlyhoz,
Budapest 1988. december 1.

Antall József
Budapest
V. kerület, Károlyi Mihály u. 4-8.

Grósz Károly főtitkár úrnak¹⁴⁴,
MSZMP Központi Bizottság,
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy a november 29-én elhangzott¹⁴⁵ és a Népszabadság mai számában közölt¹⁴⁶ beszédének egy adott részéhez, a többpártrendszerhez, illetve a Független Kisgazdapárt 1956–57. évi működéséhez¹⁴⁷, az együttműködés problémaköréhez néhány megjegyzést fűzzek. Erre kötelez az elhunytak emléke, illetve mindaz, amit erről a kérdésről tudok, valamint a felelősségteljes magatartás és politikai fel-fogás, ami nem mindig teszi lehetővé a kényelmesebb hallgatás és passzivitás meto-dikáját.

A „beskatulyázás” a politikában sem egyszerű, de a könnyebbség kedvéért is el-fogadom azt a besorolást, amit említett beszédében megfogalmazott. A besorolás az

¹⁴⁴ Szimbolikus jelentőségű, hogy Antall József, a kor hivatalos megszólítási formuláját, az elvtársat nem használja, helyette Úrnak szólítja Grósz Károlyt, az MSZMP főtitkárát.

¹⁴⁵ Grósz Károly 1988. november 29-én, az MSZMP pártaktíva értekezletén beszédet mondott, amely az ún. fehérterroros beszédként hangzott el, ugyanis Grósz Károly azzal fenyegetett, hogy fehér terror fog eluralkodni Magyarországon. „Célirányos, végiggondolt koncepció alapján akarják széj-jelzsilálni (sic!) a szocializmus intézményrendszerét. A harc eredménye csak tőlünk függ, mert osz-tályharc lett ez a javából. Attól, hogy képesek vagyunk-e visszanyerni, magunk mellé tudjuk-e állí-tani a józan erőket s ha kell, az ellenséges, ellenforradalmi erőket szemben határozottan fel-tudunk-e lépni. Ha nem, az anarchia, a káosz, és ne legyen illúzió, a fehérterror fog eluralkodni.”

¹⁴⁶ Népszabadság, 1988. december 1.

¹⁴⁷ Független Kisgazdapárt 1956-os tevékenységéről részletesen ld. Antall József – Göncz Árpád – Vörös Vince: *Független Kisgazdapárt*, 1956. november 16. In *História* 1988. 6. szám. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/88-06/ch09.html> Utolsó letöltés: 2014. december 11.

„elkötelezett kommunisták” és a „szélsőséges reakciók” között elég tág teret nyújt és mindinkább megtisztelő az a megbecsülés, ahogy azokról szól, akik „elkötelezett hazafiasságból” cselekszenek és minden lépésüket a magyarság, a nemzet szolgálata határozza meg.

Ennek előrebocsátása után legyen szabad bemutatkoznom, aminek ismerete indokoltta teheti levelem tartalmának figyelembe vételét és talán némi hitelt ad a szavaimnak. Közel egykorúak vagyunk Főtitkár úrral¹⁴⁸, egyre közeledve a 60. esztendőhöz. Nyilvánvalóan sok tekintetben más élményekkel és tapasztalatokkal jártuk meg eddigi életutunkat, de ebben az országban éltünk át nagy történelmi sorsfordulókat, a legjelentősebb háborús élményeinket már eszmélő fővel rendezhettük el magunkban.

Meghatározó volt számomra is a családi környezet. Apám, id. dr. Antall József (1896–1974) a második világháború alatt menekültügyi kormány megbízott volt, 1944-ben Gestapo fogoly, a Kisgazdapárt régi tagja (1931-től), országos pártigazgatója, parlamenti képviselője, az ideiglenes nemzeti kormány államtitkára, a Tildy és Nagy Ferenc-kormány újjáépítési minisztere, a Magyar Vöröskereszt elnöke stb. Magas lengyel, francia, brit stb. kitüntetések tulajdonosa, akiről Varsóban utcát neveztek el.¹⁴⁹ (Életrajza a Magyar Életrajzi Lexikon 3. kötetében is szerepel.)

Olyan szellemben nevelődtem, aminek a nemzeti elkötelezettség, a demokrácia, a humanizmus és a szociális kérdések iránti fogékonyság természetes elemét alkotta. A köz szolgálata és a politika is hozzátartozott a mindennapokhoz. Politikusokat, közéleti embereket gyermek- és ifjúkorom óta láttam és közelről ismerhettem, kit jobban, kit kevésbé. Nem sorolom fel őket, csak hirtelen jut eszembe a magyarok közül Szinyei-Merse, Radocsay, Bajcsy-Zsilinszky, Nagy Ferenc, Kovács Béla, Farkas Ferenc, Bibó István, Varga Béla, Tildy Zoltán, Kovács Imre, Mindszenty József, Böhm Vilmos, Barankovics István, B. Szabó István, Rácz Jenő stb.

Természetesen ez nem érdem, hanem adottság, ami a körülményekből fakadt. De alkalmas arra, hogy ne klisékben gondolkozzék az ember. Megrázó élményeim közé tartozott a háború alatt a lengyel és erdélyi menekültek mellett szökött francia, brit, szovjet hadifoglyok megismerése, olasz badogliónista katonák társasága éppen úgy, mint Hitler-ellenes német tisztek és katonák ismerete. 1944-ben rajta volt a nevem apám elfogatóparancsán (Gestapo), mint a szökése esetén helyette elviendő túsze. Átéltam a nyilas uralmat, mint Hitler-ellenes (németellenesnek mondatott akkor)

¹⁴⁸ Grósz Károly 1930. augusztus 1-jén született Miskolcon, Antall József 1932. április 8-án Pest-újhelyen.

¹⁴⁹ 2009-ben az utcában emléktáblát avattak.

család tagja, majd a szovjet csapatok bevonulását nem kevés megrázó élménnyel. De közelről láttam Vorosilov marsallt, mint a SZEB¹⁵⁰ elnökét.

Talán természetes, hogy mindig érzékenyebb voltam az igazság iránt az átlagnál, ezért sok nehézségem is volt. 1956. november elsején, mint fiatal gimnáziumi tanárt a forradalmi bizottság elnökévé választottak távollétemben, mialatt a parlamentben jártam apámmal és más politikusokkal. A Kisgazdapárt újjászervezése folyt, ami természetesen sok mindent jelentett. Számítalan kihallgatás – szovjet és magyar részről –, valamint őrizetbevétel után a tanári pályáról elbocsátottak, majd 1962-ben rehabilitáltak. Teljes erővel fogtam munkához, mint történész, nemcsak szakirodalmi munkásságomhoz, hanem közgyűjteményi szervezőmunkámhoz is. Számos kül- és belföldi tudományos kitüntetés, tiszteleti tagság stb. mellett – a tudományos munkatársi beosztástól a főigazgatóságig – hivatali működésemet a Munka Érdemrend arany fokozatával ismerték el (1982).

Úgy vélem, hogy a politika felső szférája alatt, az infrastruktúra síkján akkor is hasznos munkát végezhetünk az ország érdekében, ha számos kérdésben alapvetően eltérő a felfogásunk. Így a politikai konszolidációt (a retorziós periódus végét) jelző esztendő után, a kölcsönösségen alapuló különös magyar kompromisszum, hallgatolagos egyezség éveiben minden erőmet az építésre, a tettek fordítottam. Nem vagyok alkalmilag alkalmas a tartós retorikai opposícióra, az alkotás, a teremtetés a természetes életigényem bármilyen szűk területen is. Ezt a magyar nép jobb külföldi megítélésére fordítottam, sikeres nemzetközi kongresszusok szervezésével, vagy jó kiadványok előkészítésével.

Sajnos a válság felé menetelést, majd rohanást egyre jobban lehetett látni, beleértve Keresztury Dezső szavaival az „önök pártjában” végbement változásokat, meg hasonlást. Érthetetlennek tűnt egy eszmével megtámasztott pártban az a pragmatizmus, eluralkodó praktícizmus, amiben a következő nemzedék oly mértékben helyezkedett a várakozás álláspontjára, óvakodva minden rossz lépéstől, ami a váltásnál hátrányára lehetne. A döntések elodázása, a kérdésekre adott világos válaszok elmulasztása alsóbb szinten is éreztette hatását, a „pangás” eluralkodását. Ez nem egyszerűen a gazdasági kérdésekhez tartozott és tartozik. Ezért kérem Főtitkár Urat, hogy nézze el, ha a személyes bemutatkozás után, az érintett beszédrészekhez fűzött megjegyzések előtt erről is őszintén beszélek.

Az elmúlt évtizedek gazdasági és politikai eredményeit, pozitívumait senki sem tagadhatja, főleg nem, ha a környező országokkal veti egybe és objektíven vizsgálja a világpolitikai és szövetségi politikai kötöttségeket. Ezt a történelem fogja értékelni.

¹⁵⁰ SZEB: Szövetséges Ellenőrző Bizottság rövidítése. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi tevékenységéről részletesebben ld.: Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. IKVA Könyvkiadó KFT, 1995.

De nem tanulság nélküli emberileg és politikailag a most bekövetkezett válság elemzése. Az évekig tartó patriarchális népszerűség, a kedélyes „jánosbácsizás” – a Kádár-éra természetrajzának jellemzői – után mily hamar tűnt el mindez és hogyan szállt el a romló anyagi viszonyok és szellemi-politikai meghasonlás közepette. Úgy gondolom, hogy valós erkölcsi és eszmei alapok nélkül nem lehet szilárd politikát folytatni, mert kiöli az emberekből a tartást, a kisszerű és viszonylagos „jólét” altató hatása csak a legközelebbi nehézségekig tart.

Talán furcsának fogja találni, hogy ezt én írom le. De a munkásmozgalmi hagyományok hiánya, a szociáldemokrata nevelésű munkásvezetők eltűnése tette lehetővé az utóbbi évtizedekben a káros tendenciákat. Az első generációs munkásaink – ezek vannak többségben – a gazdálkodástól megvált parasztok, kispolgárok, akik munkás-szolidaritás és öntudat helyett a többletmunkával, a „rádolgozással” egyenlítették ki a keresetcsökkenést. Munkásreflexek helyett ezek paraszti reflexek. Ezt a Kádár-érában jól ki lehetett használni, látszólagos nyugalmat teremtett és még mindig hat. Ez lényeges különbség a lengyel társadalommal szemben, ahol még a valódi parasztok mellett folytonossággal nevelt munkások, munkáscsaládok fiai alkotják a nagy többséget. De nálunk hova vezetett: a relatív „jólét” eltűnésével egyszerre oda a népszerűség, az emberek szinte „leírták” az előző vezetést.

Most térek rá Főtitkár Úr tegnapi beszédére. Nem érzem szerencsésnek a megfogalmazását, hangvételt, ahogy maró gúnnyal szólt a Kiszgazdapárt, a Paraszt Párt „bejelentkezéséről”. Nem azért, mert a működését most bejelentett Kiszgazdapárt¹⁵¹ nevében kívánnék szólni, – erre nincs felhatalmazásom, mert fenntartásaim lévén bizonyos vonatkozásokban elhatároltam magam. (Ez nem tartozik ide, külön kérdés, ami később talán tisztázódhat.) Engem nem egy ötletszerű lépés indít erre, hanem a tények ismerete és átélése. Ezt természetesen Főtitkár Úrnak nem kötelessége ismernie, hiszen egy politikai információkra épít, ami lehet hiányos.

Felteszi a kérdést a beszédben: „hol volt és mit csinált eddig? Mit csinált mondjuk, 1956-ban? Hiszen megvan az okmány, amikor Kádár János a Magyar Szocialista Munkáspárt megbízásából felkérte a Kiszgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt akkori vezetőit, hogy kapcsolódjanak be az 1956 ejtette sebek gyógyításába, és vállaljanak részt a konszolidációban. És megtagadták az együttműködést. Mi történt, hogy 32 év után meggondolták magukat?” Itt még utal Főtitkár Úr a magyar népnek történő elszámolási kötelezettségre is. Megértem – és nem is keverem össze – a politikai

¹⁵¹ 1988. november 12-én Szentendrén alakult újjá a Független Kiszgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt. Eredeti megalakulása 1930. október 2., Békés. Célja volt, hogy „Magyarország a törvény, a humanizmus, a nyugalom, a rend, a béke, a munka és tudás megbecsülése, a létbiztonság, a szabadság és függetlenség országa legyen”. (Programirányelvek). Örökös tiszteletbeli elnök Pártay Tivadar, örökös tiszteletbeli titkár Futó Dezső volt.

beszéd műfaji sajátosságait, a pártgyűlésnek szánt szónoklat ismerveit a történelmi elemzés követelményeivel. De ami nem igaz történelmileg, az hosszabb távon nem szokott hasznos lenni politikailag sem.

Életutam néhány állomására utalva, közvetlen közlőrl látva ezeket az eseményeket, állíthatom, nem interpretálhatók így az események, nem felel meg a történelmi tényeknek. Csak röviden érintem a most felmerült kérdést a Kiszgazdapárt „jogi helyzetéről”. Az 1949. évi választások előtt – az ellenzéki pártok megszűnése után – valamennyi párt „felvételt nyert” a Népfrentbba, ezek közül a lényeges a Kiszgazdapárt és a Paraszt Párt volt. Csak „országos központjuk” maradt (pro forma) meg, leszűkült formális vezetéssel. A Kiszgazdapárt névtáblája így függött a japán nagykövetség mai épületének bejáratán egészen 1960. január 1-ig (így szerepelt a telefonkönyvben is). Nem oszlott fel és nem oszlatták fel „jogilag”.

Természetesen egy olyan politikai rendszerben, amely az egypártrendszer deklarálja és más pártok érdemben nem működnek, ott ez elsősorban politikai kérdés és nem jogi megítélés tárgya. Helyesen szólva, ha a politikai akarat úgy dönt, akkor akceptálja a jogi, formai tény. Ez történt 1956. október 29-én, amikor a Kiszgazdapárt újjászervezésének a kimondása megtörtént a MDP és a Nagy Imre kormány kezdeményezésére. A pártok szervezésével a válság levezetését, megfelelő mederbe terelését kívánták elérni, de már ekkor bevonták a kormányba Tildy Zoltánt és Kovács Bélát. A döntés tehát értelmezés kérdése, de az igazságügyi miniszter nyilatkozata nem valós információ alapján a feloszlatast illetően. Főtitkár Úr a beszédében az 1956. nov. 4-ét követő eseményekre, az együttműködési ajánlat visszautasítására utal. Ezért nem térek ki az okt[óber] 30. és nov[ember] 4. közötti eseményekre, amikor magam is jártam a parlamentben több alkalommal. Kovács Béla nov[ember] 5-én vagy 6-án költözött hozzánk, apám régi barátja volt. Nálunk volt utoljára 1947-ben és visszatérése után az első útjainak egyike is hozzánk vezetett. Tőlünk ment – Kádár János meghívására – két alkalommal tárgyalásra, apám kísérte el Kovács Béla külön kérésére, Dobi Istvánnál várta meg. Ugyanekkor – ahogy több hazai és külföldi visszaemlékezés utal rá – nálunk „működött” a Kiszgazdapárt vezetősége (éppen Kovács Béla miatt is), de ide jött tárgyalásra Bibó István, Farkas Ferenc, Fischer József és még sokan mások a többi pártból is.

Számos megbeszélésen vehettem részt magam is. Írásbeli megbízásokat végeztem Kovács Béla kérésére, illetve többször fordultam meg üzeneteikkel Kovács Béla és Tildy Zoltán, valamint más politikusok között, beleértve Farkas Ferencet, Bibó Istvánt, stb. Ide jött Varga István és Rácz Jenő is, akik – Kovács Béla külön megbízása alapján – láttak el tárgyalási feladatokat, többek között gazdaságpolitikai

kérdésekben is (Kossa, Friss I.).¹⁵² Továbbá olyan gazdaságpolitikai tervező munkában vettek részt – később Bognár József is bekapcsolódott –, amelyek a gazdasági reformpolitikai alapvetések részét képezték később. A kisgazdapárti és más pártokkal folytatott megbeszéléseiről Kovács Bélától és apámtól közvetlenül hallhattam azt is, ahol nem voltam jelen személyesen. Külön sokat volt alkalmam beszélni Farkas Ferencel és Bibó Istvánnal. Állíthatom, hogy Kovács Béla, Tildy Zoltán és a többi párt képviselői is hajlandók lettek volna az együttműködésre. Természetesen voltak feltételeik és garanciákat igényeltek. Állásfoglalásaikról tervezetek és feljegyzések tanúskodnak. Rendkívüli önmérséklet mellett el akarták kerülni, hogy csak a válság levezetésére, a konszolidáció érdekében legyenek felhasználhatók a szalámpolitikát átélő, ravasz taktika által tönkretett pártjaik. Az is természetes, hogy amnesztiát igényeltek a letartóztatottaknak, azoknak, akiket a tárgyalások során vettek őrizetbe. Elfogadták a demokratikus szocializmus elvét, az elmúlt időszak demokratikus és szocialista vívmányait, stb. Olyan politikai modellt kívántak az együttműködéshez, ami erkölcsileg elfogadható volt és nem állt ellentétben az egész eszmevilágukkal. Egy alkuhoz, egy kompromisszumhoz mérték igényeiket, a nehezedő körülmények közepette menve el a végsőig a visszavonulás előtt. Kovács Béla novemberi tárgyalásai után Kádár János a Pécsre (Patacs) történő hazautazást ajánlotta, amit egyértelműen az együttműködés lehetőségének elhalasztásaként értékelték. Végig kérdéses volt a pártok megközelítően egyenrangú bevonásának lehetősége a koalícióba, az egyénenként történő belépést szorgalmazta a MSZMP a kiválasztott személyekkel. Ez később is – megfelelő huzavona mellett – így folytatódott 1957 elejéig, beleértve a gyakorlati tárgyalásokat és nyilatkozatokat. (Függetlenül attól, hogy Kádár János november 15-i nyilatkozata a többpártrendszerrel szolgált). Itt szoros együttműködés alakult ki a két agrárpárt között.

Úgy gondolom, hogy most nem is a tartalmi kérdések a lényegesek, még csak nem is a tényleges és a taktikai megfontolások a MSZMP részéről. Inkább az, hogy milyen kül- és belpolitikai helyzetben kellett Kádár Jánosnak ez időszakban tárgyalnia és kormányoznia. Milyen politikai mozgásszabadságot élvezett. Ezzel is tisztában voltak Kovács Béláék, nem egyszer hangoztatták. Éppen ezért az a legegyszerűbb szervezés, ami olvasható Főtitkár Úr beszédében, aligha áll közel a valós értékeléshez.

A román és csehszlovák párt- és kormányzati körök egyértelműen szemben álltak a korai reformelképzelésekkel, a nyitás és kompromisszum lehetőségével. A szovjet vezetésben ekkor éles harcok folytak a konzervatívok (Molotov, stb.), valamint a Hruscsov–Mikojan vonal között, ami 1957 késő tavaszán a leszámolásához vezetett. Ezzel összefüggésben hasonló jelenségek voltak Magyarországon is, Kádár János

¹⁵² Utalás Kossa Istvánra és Friss Istvánra.

ellen „balos” szervezkedésre (Dögei, stb.) került sor.¹⁵³ Zsukov marsall mentette meg Hruscsovot, majd később Zsukov eltávolítására került sor (pánszlávizmus és bonapartizmus vádjával).¹⁵⁴

Olyan megjegyzéseket hallottunk a kihallgatások során Kádár Jánosról, olyan becsmérő megállapításokat, amely messze meghaladta a másik oldal véleményét. Nyilvánvaló tehát, hogy a szovjet vezetés belső küzdelmei, a szomszédos népi demokráciák pártvezetése, valamint a belső bázis nem sok mozgásteret engedett a reformok irányába. Azokra támaszkodhatott Kádár János, akik hajlandók voltak az akkor érvényesülő szovjet politikával összhangban álló párt- és kormánypolitika támogatására, ahol az elvi dokumentumok mellett neosztálinista (vagy sztálinista) ambíciók érvényesültek. Vonatkozik ez a sztálinista-rákossista funkcionáriusokra, karhatalmi szolgálatot vállaló egyes személyekre egyaránt. De nem szóltunk még ekkor a kínai politika irányvonaláról, Cs[ou] En Laj 1957. év eleji európai útjáról, majd a kiéleződő szovjet-jugoszláv viszonyról, ezek hazai hatásáról.¹⁵⁵

Igen nehéz körülmények között politizált Kádár János, amiben az önálló hangvétel és megbecsülést jelentette Hruscsov bukásakor tett nyilatkozata. Ilyen körülmények között nem egyszerűsíthető le még egy politikai szónoklatban sem a kérdés e formában: nem akartak együttműködni, illetve hol voltak az elmúlt évtizedekben? Igen sokan kerültek börtönbe, internálótáborba e pártok tagjai közül is. Az előbbi álláspontváltozások (Nagy Imre és körének külföldi deportálása, a letartóztatások és kivégzések, stb.), a történetileg ugyan megmagyarázható módosulások aligha tették lehetővé az együttműködést eszmei-erkölcsi szemszögből. Főleg akkor, ha ez csak az MSZMP vezető szerepének alárendeltségében merült fel, de abban is inkább pártkeretek nélkül. Ezen az sem változtat, hogy Kádár János és köre nyilvánvalóan antisztálinista reformpolitikára is gondolt, sőt az ítéletek terén is meglehetősen sok ellentmondás volt a hónapok változásai alatt. Talán nem pontosan így képzeleték, ahogy történt.

Akkor is súlyos kérdésekként merültek fel azok a dilemmák, amelyek – sokkal kedvezőbb körülmények között, a gorbacsovi reformpolitika mellett – ma is érvényesülnek. Az áthidalhatatlannak tűnő távolság a többpártrendszer ügyében a pártokkal végrehajtott választás kérdésében a legnagyobb. Arra nincs történelmi példa, hogy a létező szocializmus országaiban a hatalmat birtokló kommunista pártok egyike

¹⁵³ Utalás Dögei Imrre (1912–1964), aki Kádár János balos ellenzékének számított, agrárminiszterként lassúnak tartotta a téjeszesítés ütemét, így leváltották, majd 1962-ben kizárták a pártból és országgyűlési mandátumáról le kellett mondania.

¹⁵⁴ Zsukov marsallt (1896–1974) 1957 őszén távolították el.

¹⁵⁵ Csou En Laj (1898–1976), a Kínai Népköztársaság miniszterelnöke 1949-től haláláig és külügyminiszter 1949–1958 között.

vállalta volna a hatalom esetleges átadásával járó választási és politikai vereség lehetőségét, tehát a többpártrendszer lényegét alkotó választási szisztémát. Éppen ezért van igazság azok felfogásában, ami szerint tisztességesebb az egypártrendszert kimondó politikai rend, mint a pártokat pro forma működtető, hamis többpártrendszer, ami 1949-ben következett be nálunk és ma is érvényesül több népi demokráciában (Lengyelország, Csehszlovákia, Bulgária, NDK). Az előre megállapított arányokon nyugvó népfrontos szisztéma mint állandó forma aligha kaphatja meg az erkölcsi legitimitáció pecsétjét. Ez maradt a nagy kérdés?! Minden útkeresés itt ért zsákutcába.

Nem tagadom, hogy a többpártrendszeren alapuló parlamentáris demokrácia híve vagyok, a diktatúrával szemben egyedül ebben látom a garanciát (az ismert formula szerint: még jobbat nem találtak ki). De furcsa ennek azonnal „polgári restauráció”-ként való értékelése. Megítélésem szerint egy szocialistának hinnie kell abban, hogy a nép fenn akarja tartani a szocialista vívmányokat és nem hagyná annak felszámolását. Ha ebben nem hisznek, akkor nincs más út, mint a közjó felülről elhatározott szolgálata, ez pedig a legjobb szándékkal sem minősíthető másnak, mint a felvilágosult abszolutizmus modern változatának. Azt hiszem, hogy igen nagy tehertétele a létező szocializmus modelljének a múlt, hiszen olyan forradalmi, demokratikus és szocialista hagyományokból táplálkozik az eszmerendszere, amely a többség akaratából kormányzó erőket feltételez és szemben áll a diktatórikus metodikával. Ugyanakkor a hatalomra kerülésük után – a hagyományok és az ideológia megtartása mellett – egy elkötelezett és tudatos kisebbség vállalja magára a kormányzás felelősségét, ami ellentmondásokra vezet. Ez igen nagy hátrány a liberális politikai demokráciát elítélő más rendszerekkel szemben, amelyek tudatosan vállalják a fejedelem, az „elit”, stb. uralmát a „közjó” érdekében, a demokrácia nyílt lebecsülésével. Ez igen nagy ellentmondás, amit nem könnyű áthidalni, a legjobb szándék feltételezése mellett sem.

Természetesen ehhez járult az adott ország és térség kül- és katonapolitikai pozíciója és mozgáster. A kialakult politikai és társadalmi modellek részét képezik a szövetségi rendszernek, mintegy alapkövetelményt a homogenitás érdekében. Tulajdonképpen a tényleges nemzeti közmegegyezés, a történelmi kompromisszum alapját is itt kell keresni és ennek változó függvényében megragadni. Bár a politikában is természetesen a kifakadások, a „másik oldal” retorikai lebecsülése. De ennek nem indokolt ellentétben állnia a történelmi tényekkel, a politikai etika alapkövetelményeivel. Hol voltak ezek a pártok, miért most gondolták meg magukat? Nem rendelkezem pontos információkkal a felsorolt pártok jelenlegi jelentkezéséről, tájékozottságom csak a Kiszgazdapártként megalakult politikai kezdeményezésre terjed ki. Működésük lehetetlenné vált, vezetőik nagy része elhunyt, megöregedett, a szervezet pedig nem kapott teret. Előtte pedig a letartóztatások a lehetőségét is megszüntették.

Nem „meggondolták magukat”, hanem a létező modell válsága és reformja közepette felszínre kerültek a tisztességtelen versenyben, tisztességtelen eszközökkel levert politikai formációk által hordozott hagyományok, gondolatok is. Aligha kétséges, hogy az országban végbe ment társadalmi változások, strukturális átalakulások és az európai pártformák nem kedveznek a Kiszgazdapárt régi keretei újraélesztésének. De megtestesít egy olyan politikai hagyományt, politikai szisztémamodell, amit a történelem más formában igazolt a marxi történelmi vízió mellett. Sok politikai tévedés és magatartásbeli hiba mellett nagy értéke, hogy a parlamentáris rendszer lebecsülése, a különböző korporációs elképzelések időszakában is következetesen hű maradt a szociális elkötelezettség mellett a liberális jogállam koncepciójához, amikor pedig ez nem volt könnyű a harmincas években és a háború alatt. Nem hiszem, hogy indokolt ma a „fémterror” rémképét felrajzolni az embereknek. Igen szomorú lenne, ha ennek táptalaja lenne Magyarországon és főleg ereje. Ugyanígy a „balos” sztálinisták is csak törpe kisebbséget alkothatnak, akiket az önérték tart össze. Megítélésem szerint, ők is csak külső tényezők hatása alatt veszélyeztethetik az MSZMP reformpolitikai törekvéseit, aminek remélhetőleg nem kell esélyt adni. A fantomok elleni harc nem alkotja meg az igazi guvernamentális politika bázisát.

Noha nem a jelenlegi magyar belpolitikai helyzet analízise miatt írtam e levelet, de néhol erre is utaltam az összefüggések miatt. A pluralizmus megfelelő értelmezésével, a jogállamiság, a szociális piacgazdaság programjával, az eszmei alapok tisztázásával, a kül- és belföldnek szóló retorika összhangjával, a magyar nép által vállalt és elfogadott demokratikus és szocialista vívmányok megtartásával juthatunk előbbre. Igen sok tisztességes szándékú ember van az országban, aki nem rémképekben és ábrándokban gondolkodik, hanem a helyzet valós értékelésével keresi a kiutat. A különböző független politikai csoportokról, az ellenzékinek vagy alternatívnak jelzett körökről is könnyű negatív képet festeni.

De amit Benedetto Croce mondott („minden kapitalizmusnak olyan kommunizmusa van, amilyent megérdemel”) az fordítva is igaz. Az „ellenzék” mindig tükörképe a hatalomnak, ugyanazoknak a kedvezőtlen körülményeknek, az egyensúly hiányában fogant betegségeknek a szülőtte és hordozója, ami összefügg a hatalom struktúrájával. Úgy gondolom, hogy nem a politikai életben történt megélénkülés és ennek akár a vadhajtásai jelentik a fő problémát. Ez nem jelenthet igazán veszélyt egy hatalmilag szervezett, minden eszközzel rendelkező államra és kormányzatra. Az ország általános fáradtsága, hitetlensége (mindenben), depressziója a legnagyobb baj. Depressziós országgal és néppel nem lehet nagyot alkotni, de még csak kilábalni sem a bajból. Mozgásra, közbátorságra, hitre és hitelre van szükség, a hatalom és általában a politika hitelére. A „húzd meg – ereszd meg” energia pazarló testnevelési gyakorlata nem vezet sehova, ezen az alapon nem jöhet létre közmegegyezés.

A korábbi vélt közmegegyezés tulajdonképpen egy aktív nemzedék csalódottságán alapuló konszenzus volt, ami azonban nem tarthatott örökké és nem lehetett vég nélkül hasznos.

Feltétlenül szükség van az MSZMP belső tisztázódására, tagjainak alkotó és politikai erejére, mert e nélkül nincs sikeres megújulás, ez a hazai reformpolitika egyik alapkövetelménye. De az is szükséges, hogy feladják a mindent jobban tudás illúzióját, ne tekintsék az egyes ember „fejlődésének” csúcsát a kommunista politikai ideológia maradéktalan vállalásával azonosítva. Erre nincs okuk, ez sohasem vezet reális politikai szemlélethez, de még emberi magatartáshoz sem. Nem helyes egymás lejáratására törekedni. Arra van szükség, hogy mindazok, akiknek első a nemzet és a magyar nép sorsa, azok mindent kövessenek el egy olyan erőegyensúly létrehozására, ami mellett az elkövetkező esztendőik minden esélyével számolva javulhat pozíciójuk a világban. Olyan belső és külső képünk legyen, ami hitelképesse tesz bennünket politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg. Egy hátsó gondolatok nélküli, fondorlatosság mellőzésével vallott és gyakorolt politika biztosan szilárd szövetségeseket fog szerezni az Önök pártjának, és elképzelhetővé válik a nemzeti racionalizmus alapján a történelmi kompromisszum, a politikai közmegegyezés.

Főtitkár Úr! Hosszú és őszinte levelem a végéhez közeledik. Ezért – az általános politikai gondolkodásból fakadó közlések után – visszatérek beszédemnek a Kisgazdapárttal foglalkozó részéhez, az arra adott reflexióim összegezésére:

- a Kisgazdapárt az 1956/57. évi együttműködési kísérlet időszakában saját eszmei határain belül, sőt önmagunk határait átlépve a gyakorlati politikai kompromisszumban vállalta a Parasztpárttal (Petőfi-) együtt a koalíció lehetőségeit;

- a kormányzás felelősségének vállalása természetesen feltétekkel, garanciákkal volt elképzelhető, de azt nem kapták meg, igazán még érdemi ajánlatokra sem került sor, legalábbis nem a pártok kereteinek garantálásával (nov. 15-én ugyan a többpártrendszer mellett szólt Kádár János); biztosítékok nélkül, a hatalom megosztásának mellőzésével ez csak taktikai lépésnek tűnhetett a konszolidáció érdekében, amit erkölcsi haláluk nélkül nem vállaltak;

- ennek olyan sematikus interpretálása, ahogy elhangzott, igazságtalan, hiszen a Kisgazdapártot és a többi pártot messze meghaladó kül- és katonapolitikai kérdésekről, szorító belpolitikai, hatalmi tényezőkről volt szó az akadályok sorában, amelyek akkor érvényesültek a szovjet vezetésben, a többi szocialista ország pártvezetésében, illetve a kínai, jugoszláv, stb. kérdés, ami a hazai támogatással együtt igen nagy mértékben korlátozta Kádár János törekvéseit is;

- a reformpolitikai elképzelések, amelyek erre az időre mentek vissza, azoknak előkészítésében részt vettek más pártok szakértői is, csak jóval később és újabb

kudarccal jelentkezhettek, nem kis késést okozva az országnak; az igazsághoz csak átfogó elemzés vezethet, amihez még sok mindenkinek a megnyilatkozására lenne szükség;

- furcsa azért is e szemlélet, mert hogyan lenne indokolható a politikai megtorlások, letartóztatások, ítéletek és internálások sora a kisgazdapárti és más pártbeli politikusoknál csak azért, mert megtagadták az együttműködést, ha egyébként komolyan gondoltak rájuk;

- korrektebb lenne azt mondani, hogy az MSZMP és a kormány nem volt abban a helyzetben, ami lehetővé tette volna az együttműködés vállalását garanciákkal, a retorikában meghirdetett feltételek mellett és erre nem is volt akkor felkészülve a lezajlott események után, így ez kimaradt a magyar politika történetéből.

Úgy gondolom, hogy a történelmi „fehér foltok” eltüntetések az igaz képet kell felrajzolni, nem pedig azok számát újabbakkal szaporítani, illetve téves adatokat adni azok elfedésére.

Ha ezt a valóságnak megfelelően mutatjuk be, akkor nem merül fel a kérdés, hogy hol voltak eddig a pártok?!

Ezt még egy szónoki fordulat kedvéért sem indokolt megtenni, ha az előzményeket egészében vizsgáljuk. Anélkül, hogy az egykor 57 százalékos többséget kapott országos pártot különleges érdemekkel kívánnám felruházni, az 1946-os programvázlatának (A mi utunk) egy passzusát mégis idézném, mert korszerűnek tűnik a mai retorika idején is: „A közügyek intézéséből minden erőszakot, hatalmaskodást és megtévesztést ki kell zárni és a nemzet nagy ügyeit közmegegyezéssel kell intézni.”

Elnézését kérem a hosszúra nyúlt levélért, de talán nem volt felesleges megírnom. Fogadja jókívánságaimat nehéz feladatához,

köszönti

Dr. Antall József

1112 Budapest, XI. Meredek u.4.

(Hiv[atali].cím: 1013 Bp. I. Apród u. 1-3.)

2. Antall József levele Grósz Károlynak, az MSZMP Központi Bizottsága főtitkárának, Budapest, 1988. december 27.

Grósz Károly főtitkár úrnak,
MSZMP Központi Bizottsága,
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy az alábbiakat – ismert és természetesnek tartott elfoglaltsága ellenére – megkérdézzem.

1988. december 1-jén hosszú, az elmúlt évtizedeket érintő politikai történelmi és politikai tartalmú levelet küldtem főtitkár úrnak, amiben beszédének egyik sarkalatos részével foglalkoztam. Megérttem, ha nem kíván rá érdemben válaszolni, de legyen szabad annyit kérdezni: kézhez kapta-e? Igen megtisztelne, ha erről értesítést kapnék.

E nem éppen könnyűnek ígérkező esztendőben is boldog új esztendőt kívánva,
köszönti

dr. Antall József
1112 Budapest, Meredek u. 4.
1013 Budapest, Apród utca 1-3.

3. Lajtos István levele Antall Józsefnek, Budapest, 1989. január 27.

Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága
Pártpolitikai Osztály

Budapest, 1989. január 27.¹⁵⁶

Ikt[atási] sz[ám]: LI/58462/01/1989/Dné

dr. Antall József részére

Budapest

Meredek u. 4.

1112

Kedves Antall elvtárs!

1988. december 27-én kelt levelét, amelyben kifogásolja, hogy december 1-én írott politikai észrevételeket tartalmazó gondolatait válasz nélkül hagytuk, megkaptuk. Sajnáljuk, de hiába keressük korábbi írását, nyilvántartásunkban nem szerepel. Jókívánságait köszönjük.

Elvtársi üdvözléssel: Lajtos István

¹⁵⁶ Érdekesképpen: ezen a napon ülésezik az MSZMP KB történelmi albizottsága Pozsgay Imre vezetésével, amelyen megvitatják azt a tanulmányt, amely népfelkelésnek minősíti az 1956-os eseményeket. Másnap Pozsgay Imre bejelenti, hogy 1956-ban népfelkelés volt.

4. Antall József levele Grósz Károlynak, az MSZMP Központi Bizottsága főtitkárának, Budapest, 1989. március 1.

Grósz Károly főtitkár úrnak,
MSZMP Központi Bizottsága,
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy a levelem mellékleteként újra elküldjem 1988. december 1-jén kelt és az MSZMP KB postabontóján keresztül beadott levelem másolatát. 1988. december 27-én kelt levelemben érdeklődtem levelem sorsa iránt, amire január 27-ei (1989) dátummal kaptam a másolatban mellékelte levelet. Számomra érthetetlen, hogy nincs nyoma a levelemnek, talán mégis remélhetem: központi nyilvántartásbavétel nélkül mégis Főtitkár Úr kezébe került.

Levelem – mint közvetlen reagálás – ugyan elveszítette időszerűségét. De talán tartalma és a szándékom kifejezésre juttatása, megfogalmazása nem vált érdektelenné. Őszintén örülnék, ha választ kapnék reá, legalábbis a kézhezvételének igazolásával.

Köszönti

dr. Antall József

1013 Budapest, Apród utca 1-3. (munkahely)
1112 Budapest, Meredek u. 4. (lakás)
Tel[efon]: 753-533

5. Antall József levele Grósz Károlynak, az MSZMP Központi Bizottsága főtitkárának, Budapest, 1989. március 4.

Grósz Károly főtitkár úrnak,
MSZMP Központi Bizottsága,
Budapest

Tisztelt Főtitkár Úr!

Engedje meg, hogy ismét elküldjem 1988. december 1-jén kelt és az MSZMP KB központi postabontójában leadott levelem másolatát. Miután nem kaptam reá választ, újabb levelet írtam 1988. december 27-én, amire az ugyancsak másolatban mellékelte, 1989. január 27-én kelt levelet kaptam. Érthetetlennek tűnik, hogy a levelemnek nincs nyoma a nyilvántartásban, csak remélhetem: esetleg mégis közvetlenül Főtitkár Úrhoz került.

Sajnos a közvetlen reagálás értékét levelem már elveszítette (a sportcsarnoki beszéddel összefüggésben)¹⁵⁷, de talán tartalma és szándékom kifejezésre juttatása, megfogalmazása nem vált teljesen érdektelenné. Az események és egyéb megnyilvánulások erre mutatnak. Igen örülnék, ha választ kapnék reá, de legalább a kézhezvételét igazolná a Főtitkár Úr.

Nem könnyű feladatköréhez és tisztségéhez sok szerencsét és jó egészséget kívánva köszönti

dr. Antall József

1013 Budapest, Apród utca 1-3. (munkahely)
1112 Budapest, Meredek u. 4. (lakás)
Tel[efon]: 753-533

¹⁵⁷ Utalás a fehérterroros beszédre.

6. Tóth István válaszelevele Antall Józsefnek, 1989. március 20.

Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága
Pártpolitikai Osztály

89. március 20. Ikt.sz.: TI/58462/01/89/SMné

Dr. Antall József részére
1112 Budapest
Meredek u.4.

Tisztelt Antall Úr!¹⁵⁸

Grósz Károly elvtárshoz írt levelét megkaptuk, engedje meg, hogy ezúttal is elnézést kérjünk első anyagának elvesztése miatt.

Köszönjük, hogy értékes gondolatait eljuttatta hozzánk. Az Ön által leírt elemzésekkel nem kívánunk vitatkozni, azokban sok igazságtartalom van. Egyetlen dologra azonban szeretnénk reflektálni, a teljesség igénye nélkül.

A néppel szembeni elszámolási kötelezettség kérdése nem megkerülhető. Tagadhatatlan tény, hogy a Független Kisgazdapárt tevékenységét a hatalom sok eszközzel gátolta, de ez nem indok arra, hogy ez a párt teljesen beszüntesse tevékenységét és feladja a politikai harcot. Egyetlen ellenzéki vagy annak nevezett párt Európában ezt nem engedheti meg magának. És amikor 1988-ban egyszer csak újra megjelenik ez a párt az újrászerveződés jegyében, akkor teljesen jogosan tehetők fel a kérdések:

– Mit csinált az elmúlt évtizedekben ez a párt, hol volt a vezetőség?

– Miért nem vállalta a politikai harcot az elmúlt évtizedekben a társadalom demokratikusabbá tételéért, saját céljainak valóra váltásáért? (Erre a hatalmi elnyomás nem válasz, mert a magyar történelem is sok mártírt tud felmutatni – és nemcsak kommunistákat – akik egy eszméért, egy pártért az életüket is feláldozták.) Ezen kérdésekre – de még több is felsorolható lenne – pedig választ kell adni ahhoz, hogy a párt újra elfogadtathassa magát mint politikai tényezőt.

Grósz elvtárs erre utalt beszédében, ezt a politikai felelősséget igyekezett érzékelteni.

Az MSZMP nem kívánja, hogy bármely párt neki számoljon el eddigi hallgatásáról, de a társadalom ilyen irányú érdeklődése nem lesz megkerülhető senki számára – legyen az párt vagy annak vezetői.
Segítő szándékú levelét ezúton is köszönjük.

Üdvözlettel: Tóth István

¹⁵⁸ E levélben a megszólítás a hivatalos szervek részéről már nem elvtárs, hanem úr.

MELLÉKLET

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

- Antall József: Germanus Gyula (1884-1979). In: Germanus Gyula: *Gondolatok Gül Baba sírjánál*. Gondolat, Bp., 1984. 303–324. o.
- Antall József élete képekben. Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1994.
- Antall József. Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományszervező Antall József írásaiból. Magyar Orvostörténelmi Társaság – Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténelmi Intézet, Bp., szerk. Kapronczay Károly – Gazda István.
- Antall József – Göncz Árpád – Vörös Vince: *Független Kisgazdapárt, 1956. november 16*. In: *História* 1988. 6. szám. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/88-06/ch09.html> Utolsó letöltés: 2014. december 11.
- Antall Péter: Apai örökségem. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007.
- Az ismeretlen Antall József*, Szerk. Jász László – Rózsa Marianna. Mundus Kiadó, Bp., 1996.
- A Budapesti Piarista Gimnázium története. http://www.gimn.piar.hu/gimnazium_piar/gimnazium_tortenete.php. Utolsó letöltés: 2014. december 20.
- Csejovszki Mihály: *Katolikus nevelés a politikai diktatúra oktatási rendszerében – a Pannonhalmi Bencés Gimnázium oktatásszociológiai vizsgálata*. Magyar Pedagógia. 2012/3. szám. 149–166. o. http://www.magyarpedagogia.hu/document/2_Csejovszki_MP1123.pdf. Utolsó letöltés: 2014. december 20. 151. o.
- Földesi Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon*. IKVA Könyvkiadó KFT, 1995.
- Gazda István – Kapronczay Károly: Néhány, a Magyar Orvostörténelmi Társaság munkájában részt vett neves orvostörténész. <http://mot.tudomanytortenet.hu/pdf/06.pdf> 14. o. Utolsó letöltés: 2014. december 11.
- Havasréti József: A kelet: karrier. <http://www.jelenkor.net/tarca/125/a-kelet-karrier>. Utolsó letöltés: 2014. december 11.
- Huber Szebasztián: Antall József élete. http://www.antalljozsef.hu/antall_jozsef_elete. Utolsó letöltés: 2014. december 13.
- Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 2001.
- Kapronczay Károly: Örök építkező. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007.
- Lubczyk, Grzegorz: *A lengyel Wallenberg : Henryk Slawik és idősebb Antall József története*. Éghalat Kiadó, Bp., 2004.

Marinovich Endre: *1315 nap*. Éghajlat Könyvkiadó Kft, Bp., 2003.

Marinovich Endre visszaemlékezése. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007.

Nagy Gáspár: Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007.

Osskó Judit: *Antall József. Kései memoár. Publikálatlan interjúk*. Corvina, Bp, 2013.

Rainer M. János: Életjelek. <http://www.rev.hu/rev/html/hu/ugynok/munka/életjelek.html>. Utolsó letöltés: 2014. december 23.

Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei*. 1957-1989. Budapest, 1956-os Intézet, 2008.

Tar Pál: *In memoriam Antall József. Tanú és szereplő*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.

Tardy Lajos: *Szaggyatott krónika*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1986.

V. B. visszaemlékezése. In: *Antall József élete képekben. Emlékkönyv a miniszterelnök születésének 75. évfordulójára*. Alexandra, Pécs, 2007.

ÉLETRAJZI ADATOK (SZÜLETÉSÉTŐL MINISZTERELNÖKKÉ VÁLASZTÁSÁIG)¹⁵⁹

1932. április 8-án született Budapesten id. dr. Antall József (1894–1974) és Szűcs Irén (1905–1991) második gyermekeként.

1942–1950 között a budapesti Piarista Gimnázium tanulója, 1950-ben érettségizett.

1950–1962 között a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója, magyar–történelem szakos középiskolai tanári, levéltáros, muzeológus és könyvtáros diplomát szerzett.

1954–55 között az Országos Levéltárban dolgozott – feladata Görgey Artúr iratainak rendezése volt –, ugyanekkor a Pedagógiai Tudományos Intézetben kutatói megbízást kapott.

1955-ben házasságot kötött Fülepp Klárával. Gyermekei, András György 1961-ben és Péter 1964-ben születtek.

1955–57 között az Eötvös József Gimnázium történelem–magyar szakos tanára volt és osztályfőnöki teendőket is ellátott.

Az 1956-os forradalomban részt vett diákjaival együtt az október 23-i tüntetésen, majd az Eötvös József Gimnázium Forradalmi Bizottságának elnökévé választották, részt vett a Keresztény Ifjúsági Szövetség megalapításában a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt aktiválásában.

1957-ben áthelyezték a Toldy Ferenc Gimnáziumba, ahol 1959-ig taníthatott, ekkor eltöltötték a tanári pályától.

1957. október 23-án a Toldy Gimnáziumban a forradalom egyéves évfordulóján néma megemlékezést szervezett.

1959–1961 között könyvtárosként dolgozott a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Vadász utcai fiókkönyvtárában.

1963-ban 80 orvos életrajzát megírja a Magyar Életrajzi Lexikon számára.

1963-tól 1990-ig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban előbb tudományos kutató, majd igazgatóhelyettes, 1974-től megbízott főigazgató, 1984-től főigazgató.

1963–1973 között a Dolgozók Esti Gimnáziumában tanított a Jurányi utcában.

¹⁵⁹ Az összeállítást *Antall József. Az orvostörténész, művelődéstörténész és tudományos szervező Antall József írásai* (Magyar Orvostörténelmi Társaság-Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Bp., szerk. Kapronczay Károly – Gazda István) című kötet, az Antall József Baráti Társaság honlapján szereplő életrajz (szerzője Huber Szabasián), valamint Kapronczay Károly: *Antall József. Tudós tanárok, tanár tudósok* (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp., 2001) című kiadvány alapján készítettem.

1968-tól az Orvostörténeti Közlemények szerkesztőjeként is dolgozott. Ugyanebben az évben a Nemzetközi Orvostörténelmi Társaság alelnökévé választották.

1972-től a Nemzeti Pantheon Sírkert Bizottság titkára lett.

1974. A Budapesten ülésező Nemzetközi Orvostörténeti Kongresszus szervező főtitkára volt.

1974. Nyugati országokba érvényes útlevelet kapott.

1981. Megjelent *Az európai orvostudomány és gyógyszerészet emlékei* című kötete.

1982. A Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesült.

1988 januárjában az Európai Emberi Jogok Ligájának Budapesti tagozatának meg­alapításában szerepet vállalt.

1988. szeptember 3-án részt vett a második lakitelki találkozón, ahol elfogadták a Magyar Demokrata Fórum alapítólevelét és alapszabályát, továbbá kimondták a szervezet mozgalommá alakulást.

1988 októberében a Független Kisgazdapárt újjászervezésében, a Kovács Béla Társaság megalakításában is részt vett.

1989. március 11–12-én részt vett az MDF országos gyűlésén.

1989 júniusában csatlakozott az MDF megbízásából az Ellenzéki Kerekasztal tárgya­láshoz, ahol a konfliktusos légkörben konszenzusteremtő politikusként lépett fel.

1989. október 21-én elsőprő többséggel az MDF elnökévé választották.

1990. április 8-án a választások második fordulójának eredménye alapján a demok­ratikus, szabad választást az MDF nyerte, Antall József a miniszterelnöki poszt várományosa lett.

1990. május 23-án az Országgyűlés Antall Józsefet miniszterelnöknek választotta meg.

NÉVMUTATÓ

A

Aczél Béla 50
 Angyal Dávid 78
 Antall György-András 85
 Antall József 5, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 107, 108, 109, 110, 111, 112
 Antall József, id. 9, 11, 32, 34, 38, 67, 85, 86, 91, 98
 Antall Józsefné, szül. Fülep Klára 85
 Antall Józsefné, szül. Szücs Irén 85
 Antall Péter 14, 15, 85
 Antall Péter-Pál 1. Antall Péter
 Asbóth Oszkár 79

B

Badoglio, Pietro 92
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 98
 Bakó László 50
 Balázs Sándor 50
 Ballagi Aladár 78
 Barankovics István 98
 Bárányos Istvánné 36, 46, 48
 Benkei András 14
 Benke Valéria 55, 57
 Berényi Ferenc 71

Berzsák Béla 36, 46, 47, 48
 Bibó István 98, 101, 102
 Bognár József 102
 Böhm Vilmos 98
 Bohó Róbert 39
 Bolberitz Pál 15, 19, 87, 88
 B. Szabó István 98

C

Cihika Mihály 37, 39, 51
 Croce, Benedetto 105

CS

Csabai Pálné 52
 Csou En Laj 103

D

Dálnoki Veress Lajos 21, 95
 Dálnoki Veress Lajosné 96
 Detre Csaba 50
 Dobi István 101
 Dögei Imre 103
 Doleviczenyi Péter 52
 Donászy Ferenc 36, 38

E

E. Kaszás Tibor 40
 Ember Mária 39
 Engels, Friedrich 29
 Eötvös József 34, 41
 Erdey-Grúz Tibor 42

F

Farkas Ferenc 98, 101, 102
 Ferenczy Béla 50
 Fischer József 101
 Fock Jenő 14
 Forgács Hajnal, dr. 27, 31
 Friss István 102
 Futó Dezső 100

G

Gazda István 64
 Gergely László 51
 Germanus Gyula 14, 16, 20, 21, 42, 63,
 75, 77, 78, 80, 83, 94, 95, 96
 G. Hajnóczy Rózsa 20, 21
 Goldzieher Ignác 78, 79
 Gömöri János 52
 Göncz Árpád 97
 Grósz Károly 21, 97, 98, 108, 110, 111,
 112
 Gulácsi Tamás 71

GY

Gyalmos János 46
 Gyergyai Albert 63
 Győri János 26, 27, 29, 31
 Gyurkovics Tibor 11

H

Hajnóczy Rózsa 1. G. Hajnóczy Rózsa
 Hamza Irén 26, 27, 29, 31
 Hanák Péter 19, 84
 Havasréti József 20, 79
 Hegedűs B. András 38, 39
 Hegedűs István 78
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 29
 Héjj Klára 85
 Héjj László 85

Héj Lászlóné, dr., szül. Antall Edith 85
 Horatius 30
 Horthy Miklós 21
 Horváth Márton 60
 Hruscov, Nyikita Szergejevics 102, 103
 Hűvös László 94

I

Ilku Pál 55, 56, 57, 61

J

Jankovich Ferenc 85
 Jász László 12
 Jeszenszky Géza 50, 84, 85, 88
 Jeszenszky Gézáné, szül. Héjj Edith 85
 Jeszenszky Zsolt 85

K

Kádár János 14, 47, 67, 100, 101, 102,
 103, 106
 Kapronczay Károly 11, 13, 15, 16, 18,
 21, 50, 64, 87
 Kaszás Tibor 37
 Kékes Andor 35
 Kempis Péter 50
 Keresztury Dezső 99
 Kertész Antal 26, 27, 29, 31
 Komlós Gyula 50
 Kornidesz Mihály 56
 Kossa István 102
 Kovács András 50
 Kovács Béla 12, 38, 98, 101, 102
 Kovács Imre 98
 Kovács János, dr. 25, 26, 27, 29, 31
 Kunos (Kúnos) Ignác 77, 78

L

Lajtos István 109

Lakatos Ernő 35
 Láng Jenő 50
 Léderer Emma 34, 62, 63
 Lezsák Sándor 71
 Ligeti Lajos 77
 Łubczyk, Grzegorz 91
 Lutter Tibor 92

M

Madocsai Pál 25, 26, 27, 29, 31
 Marczali Henrik 78, 79
 Marinovich Endre 12, 89, 90
 Marx, Karl 29
 Maus János 50
 Menon, K. P. 95
 Mikojan, Anasztasz Ivanovics 102
 Mindszenty József 98
 Molnár László 51
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 102
 Mosonyi György 49
 Mráz József 28
 Munkácsi Bernát 79
 Münnich Ferenc 71
 Mussolini, Benito 92

N

Nagy Ferenc 98
 Nagy Gáspár 5
 Nagy Imre 103
 Nehru 95
 Nemes Árpád 17
 Németh Gyula 77

O

Olti András 52
 Olti Vilmos 52
 Osskó Judit 16, 17, 18, 33

P

Palla Ákos 64
 Pamlényi Ervin 84
 Pártay Tivadar 100
 Pozsgay Imre 14, 71, 109
 Purgstaller (Palotay) József 92
 Puskin 30

R

Rácz Jenő 98, 101
 Radocsay Dénes 98
 Rainer M. János 14, 18, 39
 Ranschburg András 78
 Rodin, Auguste 94
 Rotta, Angelo 92
 Rudas Klára 40

S

Sárkány Gyula 39
 Semmelweis Ignác 92
 Simon Ilona 84
 Simonyi Zsigmond 79
 Slawik, Henryk 91
 Sombor-Schweinitzer József 71
 Somorlai Gyuláné, dr. 26, 27, 29
 Somorlai Gyula, dr. 31
 Süki József 38, 61
 Sükösd Mihály 81

SZ

Szakasits Árpád 57
 Szaladnya Győző 50
 Szalay Béla 39
 Szamuely Tibor 96
 Széchy József 71
 Szedő Antal 35
 Székely György 35
 Székely Miklós 65

Szekeres József 71
 Szigeti József 71
 Szigetvári István 35
 Szinyei-Merse Pál 98
 Sziva József 51
 Sztareczky Gyula 51
 Szűcs István 91

T

Talleyrand 12
 Tánczos Gábor 38
 Tardy Lajos 20, 21, 94, 95
 Tar Pál 14, 19, 73
 Tildy Zoltán 32, 98, 101, 102
 Tomek Antal 28
 Tomek, Vincente (Vincenzio) 19, 91,
 93
 Tóth István 112, 113

V

Vágfaly Béla 45
 Vámbéry Ármin 78, 79
 Varga Béla 98
 Varga István 101
 Virág János 37, 39
 Vitéz Hédi 49, 51
 Vízy István 50
 Vörös Vince 97

W

Wellmann Imre 35

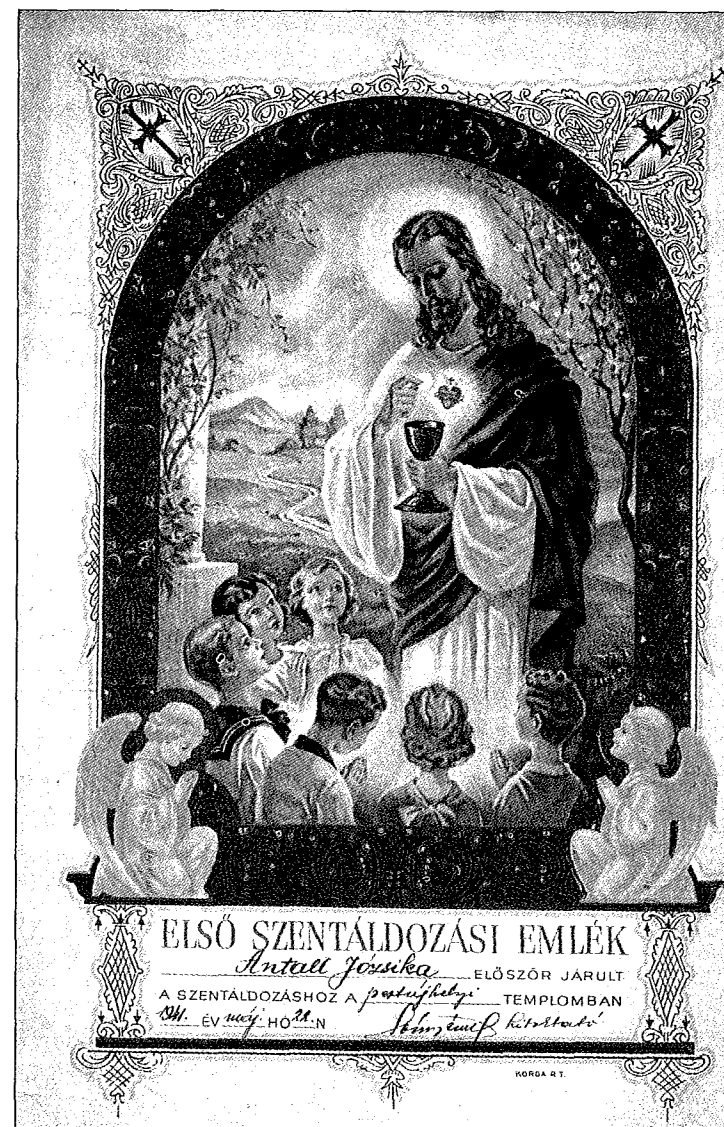
Z

Zolnay László 95

ZS

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 103

FÉNYKÉPEK

Antall József elsőáldozási emléklapja, 1941. május 21.

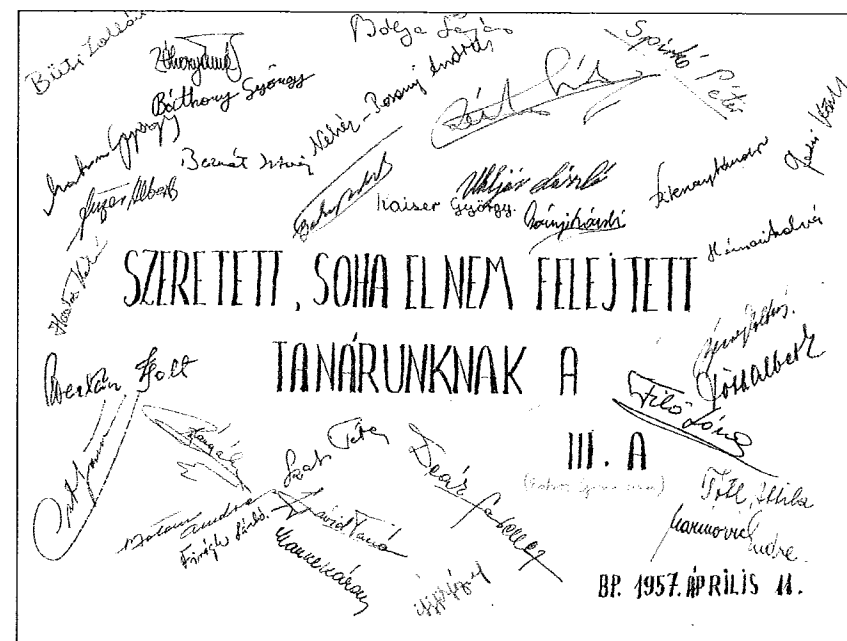
Osztálykirándulás, a kép jobb szélén Antall József, 1956

Az Eötvös József Gimnázium III. A osztályának csoportképe, 1957. április 11.

Osztálykirándulás. Középen kalapban Antall József, 1956

A csoportkép hátsó oldala

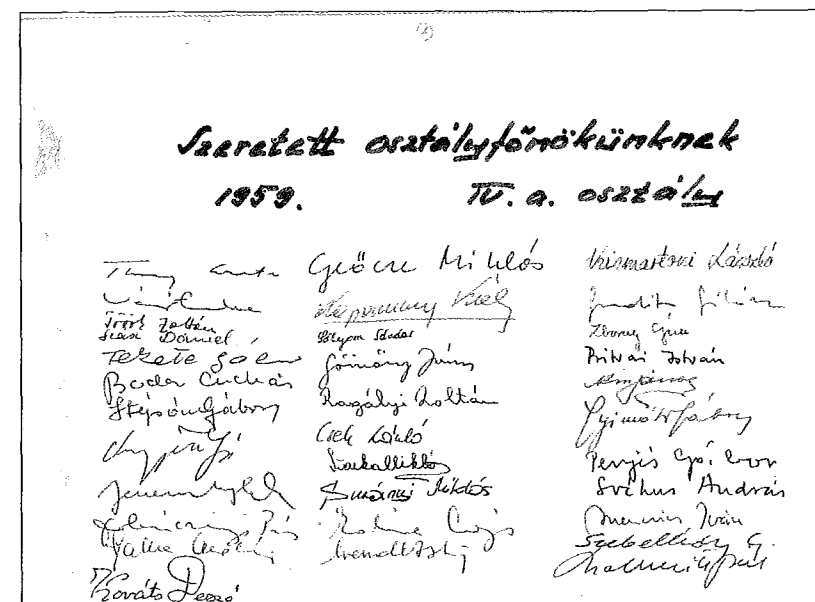
Az Eötvös József Gimnázium IV. A osztályának érettségi tablója, 1957–1958-as tanév

A Toldy Ferenc Gimnázium 1959-ben végzett IV. A osztályának érettségi tablója

Az úgynevezett üres tabló, 1958–1959-es tanév

A tabló hátoldala

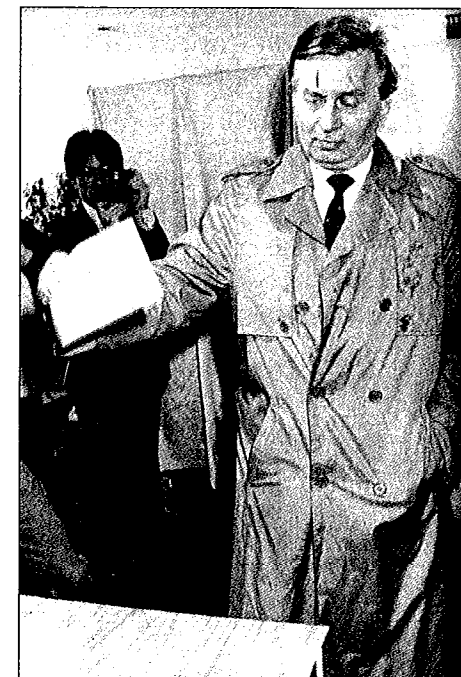
Az Eötvös Gimnázium 1958–59-ben végzett IV. A osztályának tablója

A Jurányi Utcai Dolgozók Gimnáziumának 1963-ban végzett IV. B osztálya

Az Eötvös József Gimnázium 1958-ban végzett IV. A osztályának húszéves érettségi találkozója, 1978

Antall József leadja szavazatát az első szabad választáson, 1990. március 25-én

X 232 162

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

ANTALL JÓZSEF ÚTJA A
MINISZTERELNÖKSÉGIG
(1932–1989)

Amikor a VERITAS Történetkutató Intézetben megfogalmaztuk a gondolatot, hogy 2015. április 8-ra, Antall József születésének 93. évfordulójára kötetten emlékezzünk, úgy gondoltuk, hogy életútja egyes állomásairól – miniszterelnökké választásáig – még eddig kiadatlan dokumentumokat publikálunk. Antall József halála után még 22 évvel is kevésbé ismert, hogy a felső-középosztálybeli értelmiségi családból származó miniszterelnök – édesapja, id. Antall József, a második világháború alatt embermentő, majd újjáépítési miniszter és országgyűlési képviselő szellemi örökségének letéteményese – a diktatórikus környezetben hogyan volt képes élhetővé tenni mindennapjait a középiskolai, majd az egyetemi közegben. Hogyan vett részt az 1956-os forradalomban, és a megtorlás során miképpen hurcolták meg éveken át. Kevésbé közismert, hogy az 1956-os forradalom első évfordulóján, 1957. október 23-án a Toldy Gimnáziumban néma megemlékezést tartott a diákokkal. Többéves szakmai megnyugvást és a kiteljesedést a Semmelweis Orvostörténeti Intézetben és Múzeumban talált a leendő miniszterelnök. Számos hazai és külföldi előadást tartott, orvostörténeti publikációkat írt. Jelen kötet a rendszerváltozás folyamatával zárul le, akkor, amikor a politika porondjára lépett. Kötetünkben válogatást közlünk korabeli, a miniszterelnök személyével kapcsolatos levéltári és állambiztonsági dokumentumokból, levelezéséből, korabeli, eddig még nem publikált fényképeiből. Célunk, hogy ne csak a szűkebb szakmai közönség, hanem mindenki megismerhesse a miniszterelnök pályafutását.

„HAZUDNII NEM SZABAD.”
DIÁK FERENC

Ára: 2000 Ft

MAGYAR
NAPLÓ